Самостійна Україна

INDEPENDENT UKRAINE

Рік XXXVII — Ч.1 /414/ — Весна 1985

«INDEPENDENT UKRAINE»

Published by Ukrainian-American Publishing and Printing Co. Inc. 2315 W. Chicago Ave. CHICAGO, IL. 60622, U.S.A.

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

Орган Організації
Державного Відродження України
/ ОДВУ /
та
Ідеологічно Споріднених Організацій
/ ІСНО /

Адреса Редакції:

VASYL NAHIRNIAK, Editor
P.O. Box 5544
MADISON, WI. 53705, U.S.A.

На окладинці —
Дзвіниця собору св. Софії в Києві.

ЗМІСТ **Ч.1 /414/ 1985**

"INDEPENDENT UKRAINE"

Published by: American-Ukrainian Publishing & Printing Co. Inc.
2315 West Chicago Avenue, Chicago, Illinois 60622
Printed Quarterly. Price $12.00 per year.
Editor in Chief. **Vasyl Nahirniak**
Second - class postage paid at Chicago Il.

POSTMASTER: Send address changes to:
"INDEPENDENT UKRAINE"
2315 West Chicago Avenue • Chicago, Illinois 60622.

Vol. XXXVII **No. 1 (414) — Spring 1985.**

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

Рік XXXVII | Ч.1 /414/ | Весна 1985

ДОКУМЕНТ ІСТОРИЧНОЇ ВАГИ

Українські щоденники в Америці «Свобода» та «Америка» опублікували документ небуденного значення. Ідеться про ***«Заклик Українських Церков у З'єднаних Стейтах Америки в справі відзначення Ювілею Тисячоліття Християнства в Україні»****, що його спільно видали «в Бавнд Бруку - Філядельфії 17 лютого року Божого 1985-го» Блаженніший Владика Мстислав, Митрополит Української Православної Церкви у ЗСА і діяспорі, та Високопреосвященіший Кир Стефан, Митрополит Української Католицької Церкви у ЗСА.*

Текст цього історичної ваги документу друкуємо повністю без змін в іншому місці нашої газети, й нема потреби переповідати його зміст. Хочемо однак, з радістю наголосити той факт, що Первоієрархи обидвох апостольських Українських Церков в Америці в релігійно-національному сенсі піднеслися до вершин тих історичних завдань, що на них поклала історія і наша доба! В часі, коли ворогам українського народу вдалося поділити організоване політичне й суспільно-громадське життя українців у вільному світі на різні взаємно себе поборюючі групи і групки, митрополити Мстислав і Стефан (Сулик) відчули вимогу історичної хвилини й наперекір усім доцьогочасним дійсним чи уявним різницям заявили: ми, ваші духовні архипастирі, ідемо зустрічати Тисячоліття Християнства в Україні об'єднано і закликаємо всіх українських християн долучитися до нас і об'єднаною громадою підготовлятися і відтак зустрічати це величне Тисячоліття в історії українського народу.

Ми з глибини серця вітаємо цей історичної ваги почин Митрополитів Мстислава і Стефана, бо зробили вони його в дусі справжньої християнської любови, в дусі справжньої української національної соборности! Зробили вони це в дусі тієї самої Христової науки, яку вони проповідують, зробили вони це як справжні сини однієї Матері України. Цю свою єдність у справі Тисячоліття Християнства в Україні проголосили вони перед цілим світом — і до діяння в дусі християнської та братньої національної любови закликають вони усіх нас!

Дорогі наші Духовні Архипастирі — Владики Митрополити! Ми не лише вітаємо Ваш історичний почин! Ми запевняємо Вас, що ми з Вами і висловлюємо надію, що без сумніву, всі українці відгукнуться позитивно на Ваш історичний заклик!

Дай, Боже, щоб почуття християнської любови і національно-духової єдности поширилося на всі ділянки організованого українського політичного й громадського життя.

ЗАКЛИК УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ

У З'єднаних Стейтах Америки в справі відзначення Ювілею Тисячоліття Християнства в Україні

В тисяча дев'ятьсот вісімдесять восьмому році будемо відзначувати Тисячоліття офіційного прийняття Християнства в Україні, що його довершив володар України св. рівноапостольний Володимир Великий.

Наш народ на рідних землях, перебуваючи в жорстокій неволі, не може свобідно й належно подякувати Господеві за ласку святого Хрищення наших предків і за Божу благодать, що зійшла на нас усіх. Атеїстична влада поруйнувала Божі храми, а наші Церкви в Україні поза державним законом. Люди моляться Господеві в новітних катакомбах, бо замовкли церковні дзвони, що скликали вірних на Богослуження — а увесь народ переслідують за віру в Бога і любов до Батьківщини. Вороги відбирають народові право до самостійного життя, присвоюють собі усю культуру нашу, а народ русифікують.

Ми, що з Божої волі опинилися у вільному світі й ці усі, що їхні предки переселилися з України, маємо священний обов'язок належно приготовитися й об'єднано в 1988 році віддати всенародню подяку й хвалу Господеві за святу ласку Хрищення, за тисячу років світла Божої Правди.

На нас звернені очі поневолених братів і сестер в Україні суших і тих, що розсіяні по всьому світі. Ми, з Божої волі, маємо можливість стати в Обороні Правди, в обороні прав і історичної спадщини українського народу, ми маємо можливість величаво виявити подяку Всевишньому за всі щедроти, що сплили із Хрищенням на український народ.

Величне Тисячоліття — це в першу чергу свято святої Христової Церкви в Україні і ми, Ваші духовні Архипастирі звертаємося до Вас, яких єднає спільність Христової віри і спільність походження, щоб Ви, об'єднані любов'ю Бога й ближнього, належно приготовилися до врочистого святкування світлого Ювілею Тисячоліття Християнства в Україні. Нехай для цієї святої справи об'єднає нас любов до Господа й українського народу.

Історична хвилина цього Ювілею вимагає від нас усіх засвідчити перед Богом і світом вірність нашим священним обітам, що їх кожний із нас прирік Господеві під час нашого особистого хрищення. Обновлені у святій вірі, скріпім наші намагання гідно приготовити Ювілейні Торжества. До цієї праці закликає нас світла пам'ять наших предків. До цього кличуть нас терпіння, кров і муки мучеників, ісповідників, тих, що і тепер терплять за віру, за Церкву, за свій народ. Цього від нас очікують наші брати й сестри, що караються на каторж-

них роботах, у психушках, запроторені у тюрми, поневіряні, голодні та замерзаючі.

Саме ми тут у вільному світі мусимо об'єднао відзачити наш тисячолітний Ювілей. Це буде засвічення живучости Христової Благовісті у нашому народі. Це буде доказ зрілости нашого народу у поході до світлого майбуття.

Ми, Ваші духовні Архипастирі звертаємося до всіх Вас у З'єднаних Стейтах Америки: до Проводів і керманичів, що стали переємцями Державних установ вільної України та Її вояцьких традицій, до Установ наукових, культурних, освітних, суспільно-громадських, до забезпеченевих Союзів, фінансових, кооперативних, професійних Об'єднань, до жіночих і молодечих Товариств і до всіх християн українського походження. Просимо прислати представників на збори, щоб створити єдиний громадський Комітет святкування тисячоліття Християнства.

Ці Збори мають відбутися в суботу, 23-го березня 1985 року в годині 11-ій перед полуднем в домі Українського Освітньо-Культурного Центру, 700 Cedar Rd., Philadelphia, PA 19111. Phone: 215-663-1166.

Вами вибраний Комітет матиме обов'язок приготовити здійснити святкування Тисячоліття.

Молимо Господа щоб зіслав щедроти на Вас усіх!

Цей наш заклик просимо вважати, як офіційне запрошення до всіх наших Товариств і Установ, щоб вони вислали своїх представників на Збори для вибрання Комітету. Робимо це почерез пресу, щоб когось не проминути, а дати нагоду всім включитися у велику й відповідальну працю.

Дано в Бавнд Бруку — Філядельфії

17 лютого Року Божого 1985-го

† МСТИСЛАВ
Митрополит Української
Православної Церкви
у ЗСА і діяспорі

† СТЕФАН
Митрополит Української
Католицької Церкви у ЗСА

П. НАДТИСЯНСЬКИЙ

ҐЕСТАПІВСЬКІ РОЗСТРІЛИ ЗАГЛУШИЛИ ГОЛОС ЗОВУ КИЄВА

Вторгувавши за ціну Карпато-Української Республіки рабське сателітство Мадярщини та тимчасовий поділ «сфер впливів» у Східній Европі між нацистським Третім Райхом і комуно-московським СССР у 1939 р., Гітлерові вдалося у великій мірі обманути світ, але відкрив він очі українським націоналістам. Чи це комусь подобається сьогодні, чи ні, історичним фактом залишилося, що в 1939 р. єдиною реальною українською політичною силою, яка вела власнопідметно боротьбу за визволення України з-під усіх чужих окупацій, була Організація Українських Націоналістів, на чолі з полк. Андрієм Мельником. В тому часі ОУН була об'єднана й об'єднаними силами брала вона участь у державному будівництві в Карпатській Україні від вересня 1938 до славних і трагічних Березневих Днів у 1939 р.

Власне, перша реальна «проба сил» у допомозі ОУН карпато-українській вітці великого українського народу в державному будівництві виявила стан підготови українських націоналістів після перших десятьох років їхнього вишколу. Українські націоналісти склали тоді зманенито свій іспит готовости стати на соборницький фронт боротьби проти всіх ворогів українського народу. По-перше — задемонстрували вони свій великий патріотизм не на словах, а на ділі, бо в тогочасному державному будівництві кожний і кожна з них чесно й сумлінно виконували кожне завдання, що було для них призначене. По-друге — своїм світоглядовим наставленням скріпили вони духа всеукраїнської соборности, в якому то дусі карпатські українці, на чолі з своїм прем'єром о. Августином Волошином і його співробітниками — Юліяном Реваєм, проф. Августином Штефаном, д-ром Степаном Росохою, Степаном Клочураком, братами Михайлом і Юлієм Бращайками, Іваном Рогачем, Іваном Романом, Юліяном Химинцем і ін. ставили основи під українське державне будівництво. По-третє — українські націоналісти ділом дали доказ своєї демократичности, беручи активну участь у всенародніх виборах до законодавчого Сойму Карпатської України, чим вони перед цілим світом заявили ясно і недвозначно, що вони відкидають всякої масти диктатуру в українському державному будівництві.

І, врешті, найяскравішим реальним доказом власнопідметної суверенности думання та діяння українських націоналістів була їхня активна співучасть у проголошенні самостійности Карпато-Української Республіки в Хусті 14 березня 1939 р. устами прем'єра Августина Волошина та оборона цієї Республіки націоналістично наставленою «Карпатською Січчю» в дні Сесії Сойму, який ратифікував це проголошення, ухвалив конституційний закон і вибрав Президента Республіки в особі батька карпато-українського національно-державного відродження о. шамб. д-ра Августина Волошина. Вибрані народом речники діяли суверенно і в повноті духа збереження всеукраїнської національної гідности саме тоді, коли міжнародні торгівці свободою народів підшептували їм, щоб здавалися на ласку чисельно переважаючих мадярів. Президент Августин Волошин відповів їм твердо «Ні!», а Карпатські Січовики пішли в бій «за нарід свій».

МНС. Д-р АВГУСТИН ВОЛОШИН

Ось така була відповідь українського народу горкіївській Мадярщині, ридз-смиґлівській Польщі, фашистській Італії, гітлерівській Німеччині та сталінській московсько-большевицькій імперії. Так, і московсько-большевицькій імперії, бо в тому часі Гітлер і Сталін уже договорилися були про те, що Гітлер дістане за ціну Карпатської України, бо, фактично, лише Гітлер і Сталін ставили на велику ставку, а всі інші названі лише плენталися у хвості спільного поборювання українського самостійницького й соборницького визвольного руху. На чолі всього організованого Українського Націоналістичного Руху стояв тоді «твердий, мов криця, і ніжний, мов шовк» полк. Андрій Мельник, який діяв у згоді з завіщанням замордованого большевиками полк. Євгена Коновальця. Цей мандат цьому криштально чистому українському патріотові потвердив Другий Збір Українських Націоналістів у серпні 1939 р.

Той самий Великий Збір Українських Націоналістів у світлі недавнього досвіду ще сильніше наголосив власнопідметність українських визвольних змагань, заявляючи, що відношення Організації Українських Націоналістів до кожного народу буде залежати виключно від відношення того народу до справи визволення України з-під усякого чужого поневолення. В тому дусі, не одержавши від найвищих урядових чинників Німеччини запевнення в справі визнання права українського народу на відновлення суверенної української держави, Голова Проводу Українських Націоналістів полк. Андрій Мельник не лише відмовився видати заклик до українців Західніх Земель України до революційного повстання проти Польщі в часі німецької війни проти неї на початку вересня 1939 р., але й припинив дальший хід Леґіону Українських Націоналістів, під командою полк. Романа Сушка, який був уже в дорозі на українській Лемківщині.

Хоч сьогодні є вже чимало людей, які твердять, мовляв, пляни Гітлера супроти Австрії, Чехо-Словаччини, Польщі, а зокрема супроти України були відомі всім, бо, мовляв, писав він про це у його книжці «Майн Кампф», треба з притиском заперечити це твердження. Мабуть велика більшість тогочасних українських політиків юієї книжки не читали, а якщо і читали, то в ній усі пізніші пляни Гітлера «ясно» виложені не були. Бож у дійсності зформулював він ті пляни вже будучи при владі в Німеччині. Є правдою, що у «Майн Кампфі», що його писав Гітлер у 1923 р. у в'язниці в Ляндсберґу, будучи в тому часі звичайним 24-річним здемобілізованим ґефрайтером, уважав, що для Німеччини кориснiше звернути свою експансію на здобуття землі для німецьких хліборобів, а не йти втертими шляхами здобування колоній десь далеко для самих лише комерційних інтересів. Там він тоді дослівно писав так: «Якщо сьогодні говорити про землю в Европі, то слід у першу чергу мати на увазі лише Росію та її васальні сусідуючі держави» і тому — каже він далі — «новий Райх мусить піти шляхами давніх тевтонських лицарів, щоб

спонукати його виступити з ініціятивою порядкування життям на місцях і до кладення організованих підвалин для розбудови культурного, освітнього, господарського, політичного, а в відповідній стадії також і державного життя. Віднова й розбудова українського національно-державного життя мала проходити знизу, а не «наказом згори». Українські націоналісти мали завдання всюди організувати міські управи й проводити кожною цариною життя населення на місцях, як і районні та обласні органи адміністрації, щоб на самому початку военного хаосу взяти цю адміністрацію в українські руки. Мали вони також організувати місцеві, районні, обласні і т. п. українські національні ради, які мали бути згодом увершені у Все-Українській Національній Раді в столиці України з прероґативами Української Конституанти. Отже, цілі й завдання українських націоналістів були ясні.

Кілька тижнів перед початком німецько-советської війни приїхав до Кракова сам Голова ПУН полк. Андрій Мельник, який відтак відбув подорожі до Холма, Ярослава і Сянока для зустрічі з українським націоналістичним активом та українським громадянством. Ці зустрічі підготовляв Ярослав Гайвас, при помочі Івана Мицика. Відбув Голова Проводу таку зустріч також у Кракові, де напередодні вибуху війни на засіданні ПУН зроблено деякі зміни, а зокрема рішено, що з моментом вибуху війни перестає діяти Організаційне Бюро ПУН, а в дію входить Секретаріят, у оклад якого призначено Олега Ольжича, Володимира Мартинця та Зиновія Книша. Олега Ольжича призначено першим заступником Голови ПУН та Головою Центрального Керівництва ОУН на Східні й Осередні Землі України, з осідком у Києві, а Володимира Мартинця з подібними функціями для Західніх Українських Земель, з осідком у Львові. Д-р З. Книш залишився на пості фактичного Секретаря ПУН із завданнями координації дій поміж Києвом і Львовом.

Не довелося Голові ПУН полк. Андрієві Мельникові поїхати в Україну, бо німецькі чинники змусили його виїхати до Берліну, де він був конфінований на час війни аж до січня 1944 р., коли то був він запроторений із своєю дружиною Софією до концентраційного табору в Саксенгавзені майже до самого кінця війни. Так ділив він долю з усіма іншими членами ПУН, крім Ярослава Гайваса, якому одинокому з-поміж членів ПУН вдалося було успішно зберегти себе від ґестапо. Натомість, як відомо, і його мама, і його дружина зазнали тортур у німецькому концентраку.

Члени ПУН і їхні найближчі співробітники діставалися до Галичини та на Осередні й Східні Землі України підпільними шляхами. До речі, вже першого дня німці зловили й завернули аж до Ряшева Ярослава Гайваса й Василя Кузьмика-Петренка, звідки доводилося їм викручуватися. Але це їх не стримало від їхньої мети — Києва! Головний Контрольний ПУН інж. Осип Бойдуник пробирався через Сян разом з інж. Миколою Сціборським у ролі робітників, але їх розпізнали були на кордоні також... Одначе їх ця перша невдача не зупинила від повороту в Україну. Подібно продіставалися також інші провідні та й рядові члени Організації на рідні землі. Коли попадали в халепу, всі вони твердили, що повертають додому із скитальщини після втечі від большевиків. На Схід виїздили люди із Львова, звичайно, із посвідкою, виданою Українським Допомоговим Комітетом, у якому короткотривало урядував Іван Рогач, кол. секретар Президента Карпатської України о. д-ра Августина Волошина. Організаційна станиця у Кракові, в якій урядував д-р З. Книш, а після його виїзду до Галичини д-р Яків Маковецький, вирядила сотні людей, які покинули працю в Німеччині й поверталися в Україну. Подібна станиця у Львові, під кермою Теофіля Бака-Бойчука, робила те саме, маючи, однак далеко

важче завдання, бо праця на схід від Збруча була далеко більш ускладнена й далеко небезпечніша.

Провідна ланка Центрального Керівництва ОУН на СОЗУ, на чолі з Олегом Ольжичем, добилася щасливо до Києва біля 20 вересня 1941 р. Ольжич ставив на чоло місцевої адміністрації провідних місцевих українців. Насамперед зорганізовано Міську Управу Києва, на чолі якої став проф. Багазій, біля 700 членів ОУН з Буковинського Куреня, на чолі з отаманом Петром Войновським, включено до служби міської адміністрації. Відділ інформації при міській управі очолив Андрій Шекерик-Доників, який перебував у Києві за большевиків. Для ведення суспільної опіки зорганізовано Український Червоний Хрест, а що найважливіше негайно відкрито все шкільництво, від елементарного починаючи, на університетах і Академії Наук кінчаючи.

Іван Рогач

До Києва приїхав Олег Ольжич із великим гуртом запрацьованих співробітників із Праги — Олена Теліга, д-р Олег Лащенко, д-р Марко Антонович, Іван Рошко-Ірлявський та І. Гайович, а також Іван Рогач, Олег Штуль-Жданович, проф. Михайло Михалевич, Микола Кузьмик-Петренко і інші. Ця група негайно почала видавати щоденник «Українське Слово» та літературно-мистецький журнал «Літаври». Петро Олійник, Іван Рогач, Яковенко сконцентрували свою увагу на редаґуванні «Українського Слова», а поетеса Олена Теліга, поет Іван Рошко-Ірлявський, д-р Олег Лащенко — на редаґуванні «Літаврів», органу Спілки Українських Письменників. Орест Оршан-Чемеринський заходився над виданням органу громадської думки, але фактично всі вони співпрацювали гармонійно й дописували до кожного органу залежно від потреби.

Микола Кузьмик

У міжчасі зорганізовано цілу мережу професійних спілок, а завершенням цього процесу було створення з ініціятиви та заходами Олега Ольжича національно-представницького органу в формі Української Національної Ради у дні 5 жовтня 1941 р. Раду очолив ректор київської політехніки проф. Микола Величківський, а секретарем вибрано доцента Івана Дубину, який працював також у міській управі Києва. Другим секретарем Української Національної Ради вибрано інж. Осипа Бойдуника, якому доручено координацію праці та контакти з німецькими урядовими чинниками. У своїй плятформі Рада нав'язувала до традиції Україн-

Інж. Микола Сціборський

Омелян Сеник-Грибівський

ської Центральної Ради й мала стати конституантою самостійної Української Держави. На зразок УЦРади розпочала її Президія творити Генеральний Секретаріят, але через німецькі репресії до того не дійшло.

Німецькі репресії супроти Організації Українських Націоналістів, під проводом полк. Андрія Мельника, німці розпочали дуже скоро після початку їх воєнних операцій. Насамперед вони заборонили поворот українських націоналістів на рідні землі; конфінували Голову ПУН у Німеччині, а майже одночасно конфінували секретаря ПУН д-ра Зиновія Книша недалеко Кракова. Члени ПУН — Омелян Сеник-Грибівський і полк. Микола Сціборський згинули від скритовбивника 30 серпня 1941 р. на вулиці Житомира: цікаво, що вбивника на місці застрілив німецький вояк, мабуть для того, щоб «пустити кінці у воду».

Багатолюдний похорон Сеника й Сціборського не сподобався німцям, а вже рішили вони відкрито показати свою «політику» супроти України після багатотисячної участи у вшануванні 20-х роковин Героїв Базару в дні 21 листопада 1941 р. В самому Житомирі розстріляно 120 учасників, а в тому 24 членів ОУН, на чолі з провідником на Житомир Орищенком і його дружиною. Перевели німці розстріли українців у Радомишлі, Коростені й самому Базарі, а крім того було заарештованих понад 700 українців. Першими жертвами від куль ґестапо в Києві впали Роман Біда та група націоналістів, на чолі якої він стояв.

Коли в грудні 1941 р. Президія Української Національної Ради звернулася до німецьких чинників за дозволом відзначити річниці 22 Січня, то німці не лише не дали дозволу, але розпочали арешти провідного активу українських націоналістів у Києві, а 17 грудня 1941 р. заборонили діяльність самої Ради. Черговими жертвами ґестапівських арештів у Києві були редактори «Українського Слова» — Іван Рогач, Петро Олійник, Орест Оршан - Чеменинський, І. Кошик, як і Яків Шумелда 13 грудня 1941 р. Щоправда, по двох тижнях їх випущено, але «Українське Слово» з наказу німців переназвано на «Нове Українське Слово» з цілковито зміненим редакційним складом, на чолі з горезвісним Штепою. Доцьогочасна твердиня української самостійницької думки стала рабською вислужницею нового окупаційного режиму, який уже виявив свою безоглядність супроти українського населення тим, що припи-

нив доставу харчів і опалу в люту зиму й залишив українське населення на поталу голоду й холоду.

В очікуванні дальших ударів, члени Проводу ОУН в Києві — Олег Ольжич, ген. Микола Капустянський, інж. Осип Бойдуник, Ярослав Гайвас і ін. рішають відвантажити Київ від провідного активу, а всі члени ОУН, які там мали залишитися на стійках, мусять піти в глибоке підпілля. До розконспірованих належала поетеса Олена Теліга, і Олег Ольжич настоював на її виїзді з Києва, але вона заявила «Я з Києва вдруге не виїду!». І залишилася, бо вважала своїм обов'язком бути прикладом для всіх членів Спілки Письменників, які там і до того часу жили й там залишилися. Очевидно, крім перших чотирьох чисел журналу, більше «Літаври» не появилися.

У половині січня 1942 р. знову заарештували Івана Рогача, Петра Олійника, Ореста Оршана-Чемеринського з дружиною Дарією Гузар, а також сестру Рогача — Анну. Від того часу за ними слід пропав. Незабаром, бо між 7 і 9 лютого 1942 р. переведено в Києві масові арешти українських націоналістів, схопивши понад 200 членів ОУН і прихильників, а між ними й поетесу Олену Телігу та її чоловіка Михайла; багатонадійного закарпатського поета Івана Рошка-Ірлявського, автора збірок «Срібна Земля», «Моя весна», «Вересень» і «Бростї»; знищено тоді й проф. Гупала — автора драми «Тріюмф прокурора Дальського» і багатьох інших. Усі вони пропали без сліду, були правдоподібно розстріляні в Бабиному Ярі й поховані там у багатолюдних могилах.

Хвиля арештів пішла по всій Україні, жертвою яких згинуло біля п'ять тисяч членів ОУН. Поруч із арештами й розстрілами національно свідомого й політично активного елементу на всіх просторах України, застосовано морення голодом міського населення. Німецька адміністрація не допускала харчів до міст, а від селянства забирала їх для вивозу до Німеччини. Сьогодні вже немає сумніву в тому, що було це роблено цілеспрямовано, бо доступні документи всеціло потверджують плянову політику народовбивства, стосовану нацистами супроти українського народу. Творцем цієї політики був сам Адольф Гітлер, а її виконавцем Еріх Кох, який у своїй інавґураційній промові до своїх помічних німецьких адміністраторів і поліцистів у Рівному виразно сказав про себе: «Всі знають мене, як брутальну собаку. І саме з цієї причини був я назначений Райхскомісарем України. Нашим завданням є випомпувати з України всі добра, які нам лише попадуть під руки, не зважаючи на почування чи власність українців. Тож, панове, я очікую від вас найбрутальнішого відношення до місцевого населення».

Такий режим запровадив Еріх Кох вже у вересні 1941 р. І хоч міністер Альфред Розенберґ, якому ніби то підлягав Еріх Кох, намагався впливати на нього злагіднююче, Еріх Кох у таких випадках звертався до самого Гітлера, який завжди підтримував його у народовбивчій практиці супроти українського народу, щоб здобути «лебенсравм» для німецьких колоністів.

Український нарід витримав і цю брутальну окупацію товтонських «культуртреґерів». Щоб оборонити свою національну гідність, щоб заманіфестувати суверенність власної політики, щоб заманіфестувати готовість до боротьби за самозбереження і за «свободу народу й гідність людині», перетворив деякі свої території у збройний табір, а його воїни чигали на кожного «юберментша», де лише він знаходився.

За ці вартості та за вільний розвиток усього народу, кожного його прошарку в самостійній народоправній соборній українській державі боротиметься він аж до остаточної перемоги.

ОЛЕГ ЛАЩЕНКО

ЛЮТИЙ 1942.

Чути визов: На місто! На місто!
Чути поклик і серця биття.
Ми лиш брості тих гордих, тих триста,
Що за місто віддали життя.

Іван Ірлявський.

В другій половині лютого минуло сорок три роки з дня смерти Олени Теліги і її чоловіка Михайла та Івана Рошка-Ірлявського. Точної дати їхньої смерти не знаємо, та за даними, які маємо, замордовано їх між 21-24 лютим.

За іншими вірогідними даними інших двох членів Київського культурного осередку — молоденьких закарпатців Юрія Ігнатка та Василя Кобрина розстріляно в січні. І в січні розстріляно редакторів «Українського слова» Івана Рогача із сестрою й Петра Олійника та публіциста Ореста Оршана-Чемеринського з дружиною Дарією.

Цієї ж лютої зими така сама доля спіткала їхніх київських співробітників журналіста Івана Кошика, письменника Костя Гупала та історика Петра Яковенка.

Всі вони спочили в Бабиному Ярі.

Згадуючи їхню пам'ять, говоримо про Лютий 1942.

Зназовні трагедія того Лютого 1942 може видаватись лише епізодом війни, коли потоками точено українську кров. Проте, коли розкриємо цю трагедію, то побачимо, що вона — одна з кривавих вершин не тільки нашого культурного процесу, але й усього спротиву за останньої війни. Лютим 1942 р. зназовні замикається київський період організованої боротьби українського націоналізму. Ліквідуючи всі прояви незалежного українського політичного і суспільного життя, почавши від Української Національної Ради, приступив окупант до ліквідації й наукових, освітніх та мистецьких установ і головно преси. А ту перелицьовану пресу, що її для своїх пропаґандивних інтересів він ще залишив, очолив совєтськими вислужниками, що спішили тепер на вислугу орденів нового окупанта.

Прийшла черга на слово, як таке. Ворог стріляв просто в нього і ці стріли не були випадкові — супроводила їх пропаґанда, що мала серед широких мас українського населення підважити вплив цього слова і здискредитувати його речників.

Та поставивши проти слова терор, ворог тим самим видав свідоцтво політичної ваги цього слова. Засвідчив, що жертви Лютого 1942 р. не були випадковими жертвами. І даремні зусилля деяких титулованих софістів серед нас довести ніби те слово, яке сказали українські націоналісти на Наддніпрянщині за Другої світової війни, було чуже широким масам українського народу.

Бо ж коли б дійсно слово і діло українського націоналізму під час минулої війни зустрілися на Центральних і Східніх Землях України зі стіною незрозуміння, то через що ж окупант і то який о к у п а н т власне в самім зародку хотів пригасити іскру того слова, мордуючи його речників? Навіщо ж треба було б тоді ворогові міняти «Українське слово» на «Нове Українське слово», закривати «Літаври» та Спілку письменників і сіяти за таким зразком, у супроводі пропаґандивної кампанії, терор по цілім українськім материку?

Чи ж не доцільніше б було для окупанта власне сприяти розповсюдженню цього слова, щоб так раз і назавше скопромітувати — як ніби «чужу українському народові» — ту ідею, якій це слово служило?!

Та ряд конкретних свідоцтв ясно говорить про те, як в дійсності сприймало патріотичне українське суспільство — але очевидно не «радянське»! — слова Олени

Теліги чи Івана Рогача.

Так, напр. у своєму останньому, написаному вже за розгорненого терору листі О. Теліга ствердила, що « . . . багато з тих, що просто адорували нас у ті не дуже віддалені часи, коли ми були «знатними іностранцами», не вітаються при зустрічах, або просто таки говорять, що вони таки з нами, але другі, які були менш настирливими приятелями оточують нас, власне тепер, особливою пошаною і підтримкою . . . За те мої співробітники з «Літаврів» незмінні, як і багато інших . . . багато членів не хоче друкуватись тут в Новім Українськім слові.»

А в години тієї найвищої небезпеки не одна українська родина у Києві, себе наражуючи на небезпеку, відчиняла двері своїх мешкань перед подружжям Теліг, щоб дати їм притулок. І не тільки Теліг!

З другого боку, інше тогочасне джерело — для декого може авторитетніше за голос О. Теліги — передовиця вже перелицьованого «Українського Слова» обурюється на «Українське Слово», що «сіючи недовір'я до окупанта» й «поширюючи політичну зраду» навіть ті «найгірші з націоналістів по всій Україні мають своїх приятелів»

А вже після війни, один з відповідальних німецьких «спец-менів» в українській справі, признався, що написана на прапорах ОУН українська національно-визвольна ідея «дошкульніше за партизанку паралізувала політику Коха» і «в самій основі підміновувала всяке німецьке плянування». Бо партизанка — скажемо вже ми була фактом, що його можна було пробувати льокалізувати відділами «СС», а визвольна ідея, підсилюючи в народі свідомість його особовости, формувала його душу, збіраючи під державні прапори увесь нарід. Повертала вона народові його питоменну духову подобу, що її Москва понад двадцять років пробувала стерти безоглядним терором.

Олена Теліга переконливими словами була висловила суть тої правди, яку вона зі своїми друзями несла до Києва: « . . . ми не йдемо накидати згори нову ідею чужому середовищу, лише зближаємося з своїм народом, щоб спільними силами, великим вогнем любови розпалити знову всі ті почування, які ніколи не згасли, почуття національної спільноти та гострої окремішности». А в поезії цю правду Олена Теліга висловила так: «Заметемо вогнем любови межі. Перейдемо убрід бурхливі води, щоб взяти повно все, що нам належить, І злитись знову зі своїм народом».

«Літаври» були тим органом, в якому «ніже титли, ніже тої коми» не було подароване окупантові! І редактори «Літаврів» були повсякчасно свідомі, що за такі речі треба платити і чим платити! Слово, що визначило київські «прапори духа» (Олена Теліга) українського націоналізму не тільки говорило за добу, але і здійсняло добу.

Бо ж як і всім справжнім речникам слова і речникам українського націоналізму в Києві розходилось не про теорію, як таку, а про діло. Олена Теліга сказала у Києві, що наше слово не має засмічувати землю лускою, а вростати в землю і воно дійсно в землю вростало. Іван Ірлявський в одному зі своїх київських віршів — написаних в один з тих несамовитих осінніх голодних і холодних вечорів — вже міг ствердити: «Ось росте в степах озимина і з крови рук і болю серця — *наша*».

А коли вже говорити про велику літературу, то де ж мусимо шукати її джерел, як не в цім, сповненім посвяти і волі до життя слові? Власне в такий час, як наш, тільки з такого Лютого 1942 р. — прикладу чистої посвяти за ідею-можуть вибивати ті джерела живої води, що дадуть сили національному слову далі жити. Бож творчість, зокрема творчість літературна мусить завжди дотикатись у критичних часах моральних джерел. Якщо ж загубить той дотик, то слово обертається в луску. Олена Теліга свідома була цієї правди, коли говорила, що «лише прикладом великої цивільної відваги і безкомпромісовости аж до смерти

Орест Чемеринський

Іван Ірлявський

можна впливати на душу свого оточення так, що воно з суцільної маси льокаїв обернулося в націю, варту своїх великих героїв.»

Таке слово не могло бути випадкове, мусіло воно виростати з глибокого коріння. Щоб промовити з київських вершин 1941-42 рр. треба було пройти довгу і тверду духову і фізичну дорогу. Лютий 1942 був її трагічною апотезою.

Під старовинним склепінням празьких бібліотек, в підпіллі Львова та Чернівців, на барикадах Хуста кільчилось нове національне українське слово, щоб розквітнути за найстрахітливішої з воєн на київських горах. Виростало воно з правди Тараса Шевченка, зі заповіту Визвольної війни 1918-21 рр. і живила й гартувала його революційна натуга українського націоналізму цілого українського материка. Ідея культурного будівництва утотожнювалась у цім слові з ідеєю державною.

Пройшовши «бурхливі води» і «полум'яні межі» і піднявши в Києві прапори духа та принявши за це смерть, речники такого слова показали, що вони були гідні свого призначення.

І власне через таку смерть дістає їхнє слово силу свідоцтва і дороговказу. Це занадто сильне свідоцтво, щоб не промовляло; зрештою сказано: «завіт бо через смерть доступає сили».

І таке свідоцтво, як Лютий 1942 світитиме тим самим очищаючим вогнем далеким століттям, яким світить воно нам тепер,.

Та для здійснення заповіту не вистачає самого заповіту — потрібно суспільства, яке було б здатне прийняти цей заповіт. Інакше, як писала Олена Теліга «найвищий героїзм зависає в повітрі» . .

Прийняття заповіту є не лише словесне вшанування, ювілейний ритуал а насамперед жива зустріч з постатями, які славимо, зустріч живих із безсмертними. Зосереджуємо свою увагу на цих постатях, щоб зачерпнути з них силу та приклад для наших вчинків, зокрема, коли їхня мета, як мета поляглих у Лютому 1942 р. в Києві, ще не довершена і тим самим лягає як пряме зобов'язання на нащадків.

Ю. Л—ий

ПОЕТЕСА-ГРОМАДЯНКА ОЛЕНА ТЕЛІГА В КИЄВІ

Був жовтень 1941 року.

Зруйнована й понівечина українська столиця переживала всі страхітливі наслідки недавніх військових подій. Ще курилося на згарищах висадженого в повітря Хрещатика. Ще попіл здіймався на руїнах спалених будинків. Ще зяяли жахливі рани, спричинені вибухами й пожежами, а люди вже взялися за відбудову рідного міста — такого дорогого кожному, у кого б'ється щире українське серце; міста, що здавалося, як чарівний фенікс нарешті постане з попелу й руїн. До цього спонукала їх національна свідомість, до цього кликали десятки інших патріотів, що приїхали зі західньоукраїнських земель та з еміґрації з метою прикласти і своєї сили до великої справи: відродження своєї держави на непорушних основах національного самовизначення.

Німецька військова влада, збройний господар завойованого Києва, спочатку мало втручалася у справи національного будівництва. Вона дала певну волю громадській ініціятиві і ніби льояльно ставилася до українських прагнень відродити своє національне життя.

До творчої праці закликали населення новоутворені українські організації. До цього ж кликала і українська преса, репрезентована часописом «Українське слово», що його очолював прибулий із заходу журналіст Іван Рогач. Питанням відродження української національної культури, консолідації письменників і мистців, розгортання роботи театрів, проблема нового репертуару і т.д. присвячувалися статті й підвали. Тоді, на сторінках спеціяльного тижневого додатку до «Українського слова» «Література і мистецтво», я вперше зустрів прізвище Олени Теліги. Як казали мені, ця обдарована українська поетеса й активна громадська діячка приїхала до Києва зі Заходу, маючи широкі пляни для піднесення культурної роботи в українській столиці.

Через кілька днів я зустрівся з Оленою Телігою особисто.

Коли я прийшов до редакції «Українського слова» зі статтями, присвяченими питанням літератури, мені порадили зайти до кімнати новоутвореного журналу.

— У нас щойно організувався спеціяльний літературний часопис — сказали мені. — Редагує його пані Олена Теліга. Радимо Вам познайомитися з нею й поговорити з приводу ваших матеріялів.

Широким коридором підійшов я до редакційних дверей нової газети, на яких красувався напис великими стилізованими літерами: «*Літаври*». Так був названий новий орган. У кімнаті були дві жінки. Одна з них щось друкувала на машинці, і, спитавши, в якій я справі, вказала мені на свою співбесідницю, яка дуже мило привіталася й запросила сідати.

Це була Олена Теліга. Молода жінка, років з тридцяти, з карими, пильними очима і каштанового кольору волоссям, завитим у своєрідну зачіску, в темному вбранні і високих чобітках, вона своєю зовнішністю ніяк не нагадувала войовничого трибуна, публіциста, активного гро-

Олена Теліга, розстріляна німцями в Києві 1942 р.

мадського діяча. Однак, у всьому тому переконався я вже по кількох хвилинах розмови.

Дізнавшися, хто я і для чого прийшов, О. Теліга почала мені оповідати про створений часопис, бажання згуртувати навколо нього письменницькі сили; і коли почала говорити про завдання газети, про напрямні роботи, очі її заблищали, руки темпераментно стискували невеличку ручну торбинку, якою вона весь час гралася під час розмови.

— Ми мусимо дати українському читачеві нові твори, вільні від будь-якого примусу і тиску автора. Нічим не мусимо обмежувати його творчість. Усіма його помислами повинна оперувати лише національна свідомість і любов до рідного краю.

Вона розповіла мені, що вже створилася Спілка Українських Письменників у Києві. Приміщення для неї також знайдено, на Трьохсвятительській вулиці, де містилася раніше якась італійська установа. Запрошувала співпрацювати, а ті матеріяли, що я їх приніс, швидко проглянула і просила залишити для використання. Попращавшись, як добрі знайомі, ми розсталися.

За кілька день вийшло перше число «Літаврів». Передова стаття під наголовком «Наростіж вікна» була підписана Оленою Телігою. Зміст статті цілком відповідав її наголовкові. До вільної,

незалежної національної творчости кликала авторка всіх майстрів пера. Треба широко розчинити вікна, провітрити задушну атмосферу старих, вижитих залишків минулого, які подекуди ще тяжать над письменником, нагадуючи йому часи, коли мусів він проти волі писати не те, до чого лине його душа, а що наказували йому писати урядові чинники. Своєю пристрастю і запалом стаття робила велике враження. Важко було уявити, що це писала ніжна жінка.

Однак досить було раз пізнати Олену Телігу, шоб переконатися в її енерґії, її наполегливій діяльності і нестримному прагненні, раз поставивши перед собою завдання, неодмінно довести його до кінця.

Спілка письменників незабаром об'єднала в своїх лавах більшість працівників пера Києва. Головою Спілки була Олена Теліга. Її заступником — один місцевий літератор, В., а секретарем молодий західньоукраїнський поет Іван Ірлявський. Усім членам Спілки були видані друковані членські посвідки. Крім того, Олена Теліга домоглася утворення при Спілці кооперативи «Слово», яка в умовах жорстокої харчової кризи налагодила постачання письменників додатковим хлібом, крім голодого приділу на картки. Не раз вдавалася Олена Теліга і до Українського Червоного Хреста в справі допомоги тому чи іншому письменникові, який цієї допомоги потребував.

Скрізь, у всьому літературному житті Києва, було видно її пильне і дбайливе око. На сходинах письменників, що відбувалися кожної суботи в приміщенні Спілки на Трьохсвятительській вулиці, під час читання авторами своїх творів та їхнього обговорення, душею цих творчих вечорів була Олена Теліга. Перевантажена роботою у редакції та різними адміністративно-господарськими справами, вона, проте, намагалася завжди бути на зборах, де уважно слухала всі читані речі та завжди висловлювала свою думку про них. Гостро неґативно ставилася вона до тих творів, що не мали виразно окресленої ідеї, що розпливалися, даючи можливість тлумачити їх і так, і навпаки. Натомість, до тих, нехай ще слабеньких та мистецьки недозрілих речей, які проте заховували в собі здорові зерна правдивих національних ідей та поривань, вона завжди ставилася прихильно.

Пригадую, як пристрасно критикувала вона одного прозаїка, що в своїй повісті заплутався у накопичених подіях та епізодах і не був годен сказати конкретно чи ж позитивним чи неґативним є виведений ним герой. А навпаки, зворушливі вірші юного початківця, де він ще нетвердо, але просто з глибини душі описує свої захоплені почуття до відродженої батьківщини, викликали у неї прихильний відгук.

Статті Олени Теліги, що появлялися на сторінках «Українського слова» та «Літаврів», вражали мужністю, войовничістю, запалом, безкраєю любов'ю до батьківщини. У кожний рядок поетеса просто вкладала свою душу. А поезії, не дивлячися на велику відмінність стилю, мимоволі хотілося порівняти з поезіями Лесі Українки, яка також із великою силою і пристрастю виливала свої думки в поетичних рядках.

У міру того, шо фронт шодалі відсувався від Києва і німецькі завойовники все певніше почували себе на захоплених територіях, вони все менше рахувалися з українськими організаціями, все неприхильніше ставилися до українського національного руху.

З перебранням влади цивільною німецькою адміністрацією почалися переслідування визначних українських діячів, особливо тих, що приїхали з заходу. Закрито ряд українських установ, але найбільше ударів зазнала преса.

Все це прикро вражало Олену Телігу. Горда, вільнолюбна жінка, вона не могла стерпіти того, шоб зредаґовані нею й підготовані до друку статті зневажливо відкидав якийсь малогрвмотний цензор. Не могла вона примиритися із тим, що деякі співробітники, побачивши загострення протиукраїнського курсу політики

окупантів, в тон цьому і собі почали говорити «загально-зрозумілою» мовою.

— Який жах! Я чую, як на коридорі наші працівники розмовляють московською мовою, — гірко говорила Олена Теліга.

До грудневого числа «Літаврів» вона підготувала матеріяли про розстріляних у грудні 1934 р. українських письменників: Григорія Косинку, Дмитра Фальківського, Костя Буревія та Олексу Влизька. Літературознавчі статті, уривки з творів, спогади мали скласти число. Частина матеріялу пішла в перше грудневе число «Літаврів», а основні статті мали бути видруковані в другому числі.

За день перед заплянованим виходом цього числа «Літаврів» я зайшов до редакції. За столом сиділа Олена Теліга з заплаканими очима. Секретарка її пояснила мені пошепки, що це число заборонено до друку. З обуренням у голосі Теліга сказала мені, що зробить ще одну спробу домагатися дозволу видати газету, присвячену розстріляним письменникам, і, власне, в цій справі разом з Іваном Рогачем має йти до німецької влади. Вона міцно потиснула мені руку й просила зайти завтра. Більше ми не побачилися ніколи.

Наступного дня я прийшов до редакції. Вартовий біля входу чомусь довго і підозріло питав мене, в якій я справі і чого маю йти до редакції, та пояснював, що всі працівники зайняті й кудись пішли, але нарешті пропустив.

Я піднявся на перший поверх і підійшов до редакції «Літаврів». Двері були замкнені, і напис «Літаври» знято. Здивований, я пішов до «Українського слова». Мене зустрів один незначний співробітник, який сказав, що нині в редакції мала місце фатальна подія. Що саме, покищо є таємницею, але завтра про це знатимуть усі. Він просив мене прийти через день.

На другий день газета «Українське слово» не вийшла. Замість неї наприкінці дня з'явився спеціяльний випуск «*Нового* українського слова». Воно містило повідомлення, що, у зв'язку з перемогами німецької зброї та відсуненням фронту далеко на схід, у Києві створено цивільну німецьку владу «генерал-губернатора». Цей останній сповіщав про здушення деяких націоналістичних елементів, ворожих новій владі, та закликав населення до співпраці з ним.

Далі друкована відозва нового редактора Штепи проголошувала, що безвідповідальні націоналістичні елементи, замість бути вдячними німецьким визволителям, сіяли ворожнечу до них, роздмухували анархію і тим діяли на руку ворогові! Штепа закликав викривати такі елементи, особливо серед українців, прибулих із Заходу, «що навалою сунуть на Київ» . . .

Зневажливо-брутально закиди на адресу української культури та її будівників обумовили ввесь дальший напрямок нової газети.

Пізніше довідався я про арешт І. Рогача та О. Теліги. Що сталося з ними — ніхто не знав. Згодом про Телігу ходили різні чутки. Одні говорили, що її адміністративно заслали на місце її останнього побуту до Галичини. Другі казали, що поетесу відправлено на каторжні роботи до Руру. А треті переказували, що її, разом з І. Рогачем, страчено в кривавих катівнях Ґестапо. Ці останні поголоски ствердилися.

Так нехай же світлий образ мучениці-поетеси, що згоріла во ім'я прекрасної ідеї відродження рідної культури, вічно житиме в серцях тих, хто її знав, а пам'ять про її творчість та її пристрасну, незакінчену діяльність буде записана в аналах історії нашого народу як пам'ять про одну з кращих його дочок-героїнь, якою він має пишатися.

* * *

С. ЛЕДЯНСЬКИЙ

ЗУСТРІЧІ З ОЛЕНОЮ ТЕЛІГОЮ */

Перед очима надхненна поетка Олена Теліга, як я її бачив за півроку, за три місяці, за місяць до її героїчної смерти.

В житті буває, що зустрічає людина сотки осіб, з якими знайомиться, розходиться, забуває, знову нових зустрічає. Але 90% облич з пам'яти стираються, як стирається фарба на речах. Залишаються загальні обриси.

Олена Теліга стоїть і зараз перед моїми очима, як жива. Так і здається, що ось відчиняться двері і ввійде вона, усміхнена, жива, як живе срібло, і заговорить лагідною приємною, але одночасно енергійною і вольною мовою, яка не лишає по собі вагань, сумнівів, а запалює до праці, яка б ця праця не була важка.

Перший раз я зустрів Олену Телігу восени 1941 року в приміщенні редакції газети «Українське слово» на Бульварно-Кудрявській вулиці 24, у Києві.

На другому поверсі, як увійшов по сходах до широкого коридору просто на мене дивилась таблиця з дверей, писана від руки на розгорнутому листку паперу: *Редакція «ЛІТАВРИ»*.

Я був у редактора газети «Українське слово» Івана Рогача. Повертаючись від нього і знаючи, що при газеті почав виходити окремий літературний часопис «Літаври», я вирішив зайти до редактора того літературного часопису, щоб довідатись, чи не можна там надрукувати тільки що викінчену мою нову комедію.

Мені, що стояв тоді далеко від преси і взагалі друкованого слова, як вони виглядали під німецькою окупацією, здавалось, що тепер, нарешті, настав час для справжнього розвою нашої культури. Я ішов до «Літаврів», як ідуть до своєї рідної хати, добре знаючи, що там тільки свої рідні.

Перша кімната в яку я зайшов, була майже порожня. Стояло два столи, кілька стільців, шахва в кутику, і від усього відгонило страшенною пусткою. Я оглянувся на боки і праворуч побачив, що ця велика кімната має ще відгороджене відділення з вузенькими дверима. Я постукав у ці двері, але мені звідти ніхто не відповів.

Бачучи, що з відвідин «Літаврів» цим разом нічого не виходить, я повернувся іти додому. Але тільки я ступив два кроки до виходу, як двері відчинилися і в кімнату увійшла маленька то дівчинка, не то жінка з паперами в руках.

Побачивши мене, вона запитала:

— Вам до кого?

— Я хотів бачити кого-небудь з «Літаврів».

— Я працюю в редакції «Літаврів», прошу зайти.

І вона підійшла до вузеньких дверей праворуч, відчинила і рукою показала, щоб я увійшов.

Я увійшов. Маленька жінка чи дівчина зачинила двері, подала мені руку і сказала:

— Будемо знайомі: Олена Теліга.

Про Олену Телігу я вже чув. У Києві про неї йшла слава, як про першу жінку з молодої української еміграції, що знайшла собі серед киян-українців загальну симпатію і що, кому б що не боліло, особливо у мистецьких працівників, а ще вужче літератів, — Олена Теліга завжди знаходила шляхи до полагодження справ.

— Прошу сідати.

І сама сіла за столом.

Я сів перед нею.

І хоч здавалася вона мені через свій зріст і загальну будову надто молодою, далеко молодшою мене, мені чомусь стало якось так ніяково перед допитливим поглядом її бистрих карих очей, що я, раз глянувши в ці, як казав Кулішів Мокій «два вечірні озерця в степу», мусів опустити свої і, як школяр, чекати, що мені накаже мій учитель.

А «учитель» сидів за столом, поклавши ручення на стіл, і чекав, що цей

«учень» буде говорити. Але «учень» мовчав. Мовчав, бо почував себе не тридцять кількалітнім чоловіком, а таки справді малим хлоп'ям, яке зловили на пустощах, а тепер випитують: а чого ти, приміром, пішов у горох, а хто тобі дозволив, а чи ти знаєш, що це не гарно і т.д.

Нарешті, коли, приблизно хвилинна павза (що здавалася для обох дуже довгою) стала незручною, я підвів очі і сказав:

— Знаєте, я так чомусь хвилююсь, зустрівшись з вами , наче ви моя давня ще з дитинства знайома . . . А тепер ми з вами знову зустрілися і . . . я не знаю з чого почати.

— А ви не надавайте цьому значення. Ми маємо час і можемо про все поговорити. . . не поспішаючи. Адже ви не поспішаєте?

Ні.

Я глянув пильніше на неї. Краєчки її губ ворушилися — чи сміятись хотіли, чи щось сказати?

В очах стояло те саме проміння доброти. Невеличкі риски зморщок, ледь помітних, відходили від краєчків очей, що означало, що ця маленька жінка не зазнала в житті горя. Худенькі пальці з гарними рожевими ніхтями приминали краєчок тонкої теки, шо лежала на столі.

— А ви у Празі не були? — спитала вона. — Мені здається, що я вас десь бачила. — Ні, я у Празі не був. Але мені здається, що і я вас десь бачив.

— Тоді, можливо, у Києві десь зустрічалися . . . Тепер після мого приїзду сюди.

Ця жінка не питала мене, чого я властиво прийшов. І я не говорив так само про це. А між тим мені було ясно, що вона знає про мету мого приходу.

Пам'ятаю, що я говорив Олені Телізі, як довго я живу у Києві, який радий, що нарешті в кожній установі працюють наші люди, що . . . найбільше радий, появі справжнього літературного часопису, в якому будуть друкуватися твори, що відбиватимуть стремління і почуття нашого народу.

Олена Теліга сприймала це з захватом. Видно не один я і не перший я, киянин, говорив їй про це. Видно було, шо вона цілком розуміє тих, що за 25 років серед «людей» до психози заскучили за людьми. І що . . . така чудернацька зустріч має під собою глибокі і поважні причини. Відвідувач більше мовчить, ніж говорить, але зате більш говорять серця і душі, за якими нема про запас каменя на всякий випадок самоохорни.

Така була перша зустріч з Оленою Телігою, здається, напочатку листопада 1941 року. За недовгої моєї візити редакторці «Літаврів» я майже нічого не сказав, а вона в свою чергу нічого мене не спитала. Ми тільки сконстатували конечну потребу видання літературного часопису і шо до нього я конче повинен писати.

Я встав і почав прощатись. Потиск руки Олени Теліги був енерґійний, сказати б чоловічий. Вона так само щиросердечно дивилася своїми великими очима, які наче промовляли: «Вір, чоловіче, що добро живе, що добро було, є і буде вічно!»

І коли я ішов від цієї жінки, залишаючи будинок редакції «Українського слова», мені здавалося, що я, як Тітль і Мітль з Метерлінкової «Синьої птиці», повертаюся з країни чудес. І тому мені хотілося співати, сміятися, бавитись, як то часто буває з людиною, коли їй раптом і несподівано у чомусь повезе.

У чому ж мені «повезло» при зустрічі з Оленою Телігою?

Я зустрів Людину!

Зустрів і познайомився з Людиною, після розмови з якою ще більше хотілося жити, працювати, творити.

* * *

І друга була зустріч.

Після першої, мабуть, за місяць.

У міжчасі я прийняв був працю в освітній ділянці і стільки та праця забирала

у мене часу, що я не міг раніше принести щось до редакції «Літаврів».

Надходила дата 1-го грудня — дата розстрілу письменників Косинки, Влизька і Фальківського.

Я вирішив написати статтю про одного з них. Чомусь мій вибір впав на Фальківського. І вже другого дня я ніс до «Літаврів» статтю, присвячену життю й творчості цього поета.

Але мені і цього разу не вдалося застати Олену Телігу за її робочим столом.

У першій великій кімнаті сидів якийсь чоловік, що друкував на машинці і на моє запитання, де Олена Теліга, сказав, щоб я почекав, бо вона зараз напевне в друкарні.

Не встиг я сісти, як двері відчинились і ввійшла Олена Теліга, несучи в руках тільки що відбиті коректурні листки «Літаврів». Пальці її були брудні і видно було, що вона не тільки редактор і коректор, але й напевне складач.

Побачивши мене, Олена радісним окликом привітала мене і зразу запитала:

— Ну, принесли?

— Так, приніс, — відповів я.

При звістці, що у мене стаття про Фальківського, вона аж сплеснула долонями.

— Чудово! Як це чудово! А в мене якраз нема статті про нього! Є одна, але . . . давайте сюди вашу статтю!

Ми були в кабінеті-кімнатці Олени Теліги. Вона за столом, а я, як і першого разу напроти. Три-чотири хвилини вона перебігала очима написане, а потім одірвала очі від рукопису і сказала:

— Ну - як це чудово вийшло! Просто . . . Просто і не сказати як! Зараз! — і вона вибігла з-за стола і, кинувши мені «Пробачте!», зникла.

Але за хвилину була назад і сказала, що статтю здала до набору.

— Коли вийде число? — запитав я.

— Завтра повинно вийти — відповіла. — Але якби ви знали, як все тяжко йде! Але йде. А це головне. Труднощі для того і існують, щоб їх подолувати. Чи не так пане С.?

Я сказав, що так.

Ми говорили про те, що розбудовується Українське Видавництво . Олена Теліга порадила в справі задуманого мною видання антології української літератури звернутися до п. Гайовича. Що не зле було б перевидати рідкісні тепер твори Косинки, Куліша, Зерова й інших.

Цього разу розмова була жвавіша. Але я бачив на столі перед редакторкою грубу теку з рукописами, бачив розложені на підвіконню листки коректи «Літаврів» і з мого боку було б злочином затримувати розмовами цю єдину силу, на якій трималися «Літаври». Затримувати, хоч вона і одним рухом не показала, що кудись поспішає, що не має часу.

Я швидко попращався з редакторкою, сказавши, шо не смію затримувати її довше, коли така сила роботи жде її, і пішов додому.

На мене дивилися обгорілі дільниці знищеного війною Києва. Пащі вікон без рам і без шкла, ями на тротуарах, посновані дроти військових телефонів на вулицях і провулках, синя уніформа німецького солдата.

Я ішов і думав: як би в кожній установі і в кожному важному пункті, що кермує певною ділянкою життя, була така Олена Теліга — нам би труднощі воєнного часу не були страшні.

Та й так вони не мають бути нам страшні. Адже ми працюємо?

* * *

На початку січня 1942 року я знову зайшов до Олени Теліги в редакцію «Літаврів». Я приніс нову статтю до часопису і цього разу застав редакторку в її маленькому кабінеті.

Перше чим вона мене зустріла, було:

— Ну, друже, «Літаврам» кінець.

— Як то кінець? — перепитав я.

— Так. За останнє число мала гостру розмову з німецьким цензором. Влетіло мені за вашу статтю. Закинули, чому ми містимо статті про комуністів. Адже ж

Фальківський був комуніст! А що того комуніста розстріляли за те, що він перестав бути комуністом, це його не обходить.

— А він навіть в курсі, хто з письменників був комуністом, а хто ні?

— А хіба наші не підкажуть? Але справа не в тому. Була б лише інформація правдива, не перекручена! Та . . . Нехай. Все таки «Літаври» існувати будуть.

Ми сиділи в кабінетику Олени Теліги. Все в ньому було мені знайоме, за винятком великої мапи Европи, що з'явилася на стіні позад крісла Олени Теліги.

Я бачив, що вираз невдоволення становищем дещо відбився на обличчі цієї енергійної жінки, але вона була бадьора, хоча в словах її почувалося більше сарказму, злоби і ненависти, ніж це було раніш.

Я запитав Олену Телігу, чому вона не така, як досі була і чи не варто, як казав Євген Плужник, «Дивитися на все спокійними очима» . . .

— Ні, — відказала вона. — Дивитися спокійно не можна, бо насувають страшні дні.

— Страшні дні? — перепитав я. — Чому страшні? Можуть закрити «Літаври» — це неприємність. Але згодом можна замість «Літаврів» почати видавати «Дзвони». Закриють «Дзвони», — будемо видавати «Стукалку».

Мій гумор покрили холодні, як лід, слова Олени Теліги. Мені здається, що я їх і зараз чую у своїх вухах.

Вона повернулася до стіни, подивилася на мапу Европи, і сказала:

— Ще може доведеться пішки вертати туди, звідки ми прибули.

— Вертати? Це не може бути!

Я говорив наївні речі, що виказували мою страшенну непоінформованість в німецькій політиці на Україні.

Олена співчутливо посміхалася на мої наївні міркування, хитала головою, наче вибачаючи мені тепер те, в чому не дуже давно сама була повинна — в нашій фатальній довірливості чужинцям. А потім енергійно підвела голову і сказала:

— Нічого, друже! «Наша смерть научить інших, як треба жити!»

І знову, опустивши голову нижче до стола, вимальовувала на сірому клаптику паперу . . . квадратуру кола. Олівець все густіше налягав на риски і, нарешті, все злилося в одній чорній плямі.

Була незручна тиша і її знову перервала Олена:

— Так, друже мій. А все таки треба жити і працювати. До самого кінця. — з притиском і енергією підкреслила вона.

Це не розходилося з моїм загальним оптимістичним наставленням і я захоплено підтвердив:

— Істино, пані Теліго!

* * *

Я ішов додому. В очах стояла мужня постать Олени Теліги. — І чого вона якась не така, як була ті рази? — роздумував я.

Поважний настрій моєї співрозмовниці так на мене вплинув, що я не помітив, як у скверику проти університету майже наліз на розкидану воєнну амуніцію. Мене окликнув чийсь голос. Я підвів голову. Недалеко стояв поліцай. А просто перед очима була прибита дошка, на якій великими червоними літерами було написано: Vorsicht! Lebensgefahr!

Я обійшов небезпечне місце.

* * *

Четвертій зустрічі з Оленою Телігою не суджено було відбутися. Хвороба грипи в цю важку зиму звалила мене у ліжко на цілий місяць. І встав я десь наприкінці лютого.

Я пішов до редакції тепер «Нового українського слова». «Літаврів» там уже не було. На запитання при вході, чи не міг би я бачити пані Олену Телігу, відповідь була, що вона вже давно тут не працює і що її можна знайти в Спілці Письменників, яка міститься на Трьохсвятительській вулиці.

Я пішов на Трьохсвятительську. Але й там замість Спілки Письменників на замкнених дверях був наклеєний листок:

Тут днями відкривається тютюновий монополь для України Т.З.О.П.»

І ще того дня я довідався, що Олена Теліга з багатьма іншими письменниками і культурними діячами заарештована Ґестапом і що доля її невідома.

А може їй справді наказали вернутися туди, звідки вона прибула?

Але згодом виявилося, що назад вона не пішла.

Такі не відступають, такі падають на полі бою.

* * *

*Спогад Київського літератора С. Ледянського про його зустрічі з Оленою Телігою був первісно опублікований в десятиріччя дня смерти Поетки в журналі «Державницька думка» ч.5, 1952 р. Передруковуємо цей спогад, щоб і теперішній читач міг ознайомитись з його змістом, на літературній та документальній вартості якого нічого не зменшив час. *Редакція.*

ВІДПОВІДЬ.

О, так, я знаю, нам не до лиця
З мечем в руках і з блискавками гніву,
Військовим кроком, з поглядом ловця
Іти завзято крізь вогонь і зливу.
Миж ваша пристань — тиха і ясна,
Це кораблями — ваші збиті крила . . .
Не Лев, а Діва наш відвічний знак,
Не гнів, а ніжність наша вічна сила.
Та ледве з ваших ослабілих рук —
Сповзає зброя ворогам під ноги,
Спиває ніжність легендарний крук —
Жорстокий демон бою й перемоги.
І рвуться пальці, довгі і стрункі
Роздерти звички, мов старі котари,
Щоб взяти зброю з вашої руки
І вдарить твердо там, де треба вдарить.
Та тільки меч — блискучий і дзвінкий,
Відчує знову ваш рішучий дотик, —
Нам час розгорне звиклі сторінки:
Любов і пристрасть . . . Ніжність і турботи.

«ПРАПОРИ ДУХА», Видавництво «СУРМА», 1947 ст.28

З ЛІТЕРАТУРНОЇ СПАДЩИНИ

О. ЖДАНОВИЧА.

Редакція.

О. ЖДАНОВИЧ

ЗУСТРІЧІ З ІВАНОМ ІРЛЯВСЬКИМ

Одним із перших, з ким знайомив мене Ольжич у Празі 1940 р., був Іван Рошко-Ірлявський. Невеличкого зросту бльондин, з не то глузливою, не то сором-ливою, але дуже милою посмішкою — скромний, стриманий, привітний. Досить повне обличчя, трохи нездорова барва шкіри, дозволяли припускати, що зі здоров'ям у нього не все в порядку. Проте лагідність і замріяність його очей не походили від недуги, а випливали з підсвідомої, органічної туги за його рідним селом (Ірлява, Ужгородського повіту - *прим. ред.)* і горами Срібної Землі. Багато було закарпатців, що як дерево, пересаджене на чужий ґрунт, чахли й хорували в чужому місті.

Дивлячись на Ірлявського, не можна було позбутись думки, що вся його істота хворіє на пражських бруках від розлуки з горами. Щось таке було в ньому чисте, природнє, що, хоч він і переконував, що любить місто, — ніхто йому не вірив. Бачилось, що те місто нищить його. І нагадувалась «Битва» Кобилянської, з її потужним, трагічним образом зудару міста з недоторканістю природи.

Та дуже помилявся б той, хто уявляв би собі Ірлявського як замученого ностальгією поета. Хоч і пробивалися в його поезіях нотки глибокої туги, була це наскрізь бадьора й життєрадісна натура.

Він міг кожного здивувати в Празі: йому на все вистачало часу. Був він і друкар на машинці, і коректор, і технічний редактор «Пробоєм», і ще чим хоче-те в складній машинерії Ольжичевого культурного апарату.

Не відмовлявся Ірлявський від жодної роботи і не переставав служити своїй музі. Завжди при тому усміхнений, щирий, відкритий, товариський,

* * *

У вересні 1941 р. зустрілись ми на переходовому пункті в Рівному. Був він напружено-спокійний. Вийнятково мало-мовний. Дуже радісно зустрів мене й почав зразу випитувати про засоби транспорту на Житомир, де на нього чекав Ольжич із друзями.

І його, як і багатьох, що не вернулись, я посадив на якесь випадкове авто, що зникло за горбком шосе на Корець-Зв'ягель.

«Тупнув кінь і знялася курява», — сказала б Ладя Могилянська. Загудів мотор, і молодий талановитий поет вирушив у дорогу, з якої доля не судила йому повернутись до Карпатських гір. Судилось йому стати і вмерти на горах Київських.

* * *

Коли в сяйві осіннього заходу сонця прибув я з Оленою Телігою до Києва, там випадково стрінув Сампару, і він спрямував нас на вул. Короленка, бо ж там «примістилась уся культура».

На наш нетерпеливий дзвінок швидко відчинилися двері, й на порозі нас зустрів молодечо-гучний, дружньо-радий оклик Ірлявського: «А - а - а - ! Нарешті!»

Він був піднесений. Трохи втоми в очах і синяки на обличчі наче б підкреслювали його горіння новою працею. Це ж не проста справа для молодого поета: стати секретарем Спілки Українських Письменників у Києві. Велика честь, а ще більше зобов'язання.

І молодий закарпатець швидко вріс у середовище і впровадив нас у нього. З головою впірнув в організаційну працю. А при тому не зменшував своєї творчости, ввесь час друкуючись у «Літаврах».

Він наче б у тій праці не помічав ні зими 1941-42 р., ні браку зимового плаща, ні вийнятково поганого харчування. Наче б забув про свої легені.

Лише схуд. І якось не то здивовано, не то насмішкувато похитував головою, коли входив до Спілки зі словами: «Але ж мороз, що дихати не мож!»

* * *

Непомітно в гарячці праці проходила зима 1941-42 р. В прифронтовому Києві назрівала фронтова атмосфера українського спротиву. Німецькі загарбники готувались до удару.

Всім було ясно, що удар цей от-от прийде. Що він буде нещадний і варварський. Але ніхто не думав про удар — всі думали про свою працю.

Загально відомо про працю Спілки Українських Письменників у ці трагічні місяці. Але мало кому відомий вклад у ту працю секретаря Ірлявського. Він був у всіх справах найдовіренішим помічником Голови — Олени Теліги. Був він її правою рукою.

Не сказавши один одному ні слова на тему вдержання своїх постів, вони, здавалось, в один такт готові були вмерти на передових лініях, виконуючи покладені на них обов'язки.

7-го лютого 1942 р. пройшла по Києві широка хвиля арештів. Понад 300 свідомих українців опинилося в казаматах Гестапо.

Знали про це не всі, бо це було в суботу ввечорі, але Ірлявський знав. Зле почувався фізично, але ані в голову йому не приходило захворувати, не показуватись.

Навпаки! Трагічного понеділка, 9-го лютого 1942 р. вранці зайшов він до містоголови спілки В—ого попередити про арешти. Цей витягнув з попередження консеквенції і до Спілки не пішов. Але Ірлявський — пішов.

Там чекала засідка Ґестапо. Всі, — хто входив — вийти не міг. В тиші, що могла здаватись передсмертною, бринів сміх Олени Теліги, що підтримувала всіх на дусі, а спокійна, лагідна посмішка Ірлявського розсівала довкола заспокоєння й давала якусь онову пошарпаним нервам.

О год. 3-ій почалося виділювання «чистих» від «нечистих». Самозрозуміло, Ірлявський належав до «нечистих», яких відвезено до передпокою смерти на Короленка 33 (команда Ґестапо, колись НКВД).

За ними замкнулися важкі, чорні крила брами, мов крила ворона, символа смерти.

* * *

Мовчасзні могили борців ховають тіла поляглих. Вогкі мури в'язниць ховають таємницю їх останніх хвилин. Ніколи ніхто не розкрив їх тайни.

Ґестапо всіх призначених на смерть жорстоко катувало. Ірлявський після перших допитів, побоїв, від холоду в сирому підземеллі важко занедужав. Його легені не витримали до кінця, мимо всієї напруги волі.

Вже третього дня він був важко і безнадійно хворий. Коли київські приятельки принесли харчі, цигарки, вартовий гестапівець, ховаючи цигарки до кишені, цинічно заявив: «Курити він уже не буде, а харч йому теж не потрібний. Він уже багато хліба не переведе». По трьох днях перестали приймати харчі. Почались розстріли. Ірлявського до машини смерти не вивели, а скорше витягнули чи випхали. Він ледве йшов, з посмішкою, в якій були і спокій, і погорда до ката. Смерть уже накрила його одним своїм крилом.

Співець життя відвагою своєю упокорив смерть; свідомістю висоти ідеалу, за який клав своє життя, топтав бундючність варвара, що стріляв у тіло, не маючи доступу до непереможного духа української нації.

У глибокій могилі в Бабиному Ярі, поруч Олени Теліги і тисяч інших, син Срібної Землі замкнув колобіг свого життя, яке було боротьбою на бастіонах української духовости. Його молодеча поезія знайшла там своє вивершення.

А. АНАТОЛЬ

ВОРОГИ НАРОДУ

Від редакції: «Вороги народу» - це розділ із хронікарської повісті А, Анатоля (Кузнєцова) **Бабин Яр.** Автор цієї повісті-хроніки, по матері українець, який хлопцем пережив німецьку окупацію Києва, вперше опублікував свій роман-хроніку в московському журналі «Юность» у 1966 р. Згодом вийшов «Бабин Яр» у Москві окремою книжкою. Але це видання, як звичайно. пошматували цензори.

Після своєї втечі в 1969 р. з СССР, Анатолій Кузнєцов змінив своє прізвище на А. Анатоль і у вільному світі перевидав «Бабин Яр» вже без усяких цензурних спотворень і навіть з деякими додатками. Книжку А. Анатоля перекладено на кілька мов, і вона, — вже з огляду на свою тематику та авторство — стала була на деякий час сенсацією на світовому ринку.

З російського видання «Бабиного Яру», що появився у Франкфурті, 1970 р., друкуємо переклад розділу «Вороги народу», в якому згадується німецькі репресії проти українських націоналістів у Києві, а зокрема ліквідацію газети «Українське слово», під редакцією Івана Рогача, та літературного журналу «Літаври», що його редаґувала Олена Теліга, при тісній співпраці Івана Ришка-Ірлявського.

* * *

Газета «Українське слово» була закрита в грудні. Гасло ***«На Україні по-українськи»,*** **що його газета відважно друкувала з числа в число, виявляється, мало шкідливу суть.** Закрито також літературний журнал «Літаври».

Пояснення:

«До нашого читача!

Відсьогодні українська газета буде виходити у новому вигляді, під назвою «Нове українське слово». Крайні націоналісти спільно з про-большевицькими настроєними елементами зробили спробу обернути національно-український часопис в інформаційний орган для своїх зрадницьких цілей. Всі перестороги німецької цивільної влади відносно того, що газета повинна бути невтральною і служити лише на користь українського народу, не були узгляднені. Зроблено спробу підірвати довір'я, яке існує поміж нашими німецькими визволителями й українським народом.

Редакцію очищено від зрадницьких елементів». *

О, це й багатомовний останній рядок!

(В Бабиному Яру розстріляно редактора «Українського слова» Івана Рогача, видатну поетку Олену Телігу, голову Спілки Письменників і редакторку «Літаврів», а також ряд співробітників обох редакцій. І почалися масові арешти та розстріли українців-націоналістів у всій Україні.)

Нова газета взялася за працю. Вона помістила сердитого характеру статтю «Шумовиння» в якій батожила неробів: це — шумовиння, що не хоче влаштовуватися на працю, а живе невідомо з чого, з різних сумнівного характеру заробітків, засмічуючи собою суспільство. Їх слід виловлювати й жорстоко карати.

Друга стаття називалася «Шептуни» — про тих, хто оповідає злосливі анекдоти. Ці підленькі, нерозумні анекдоти, й темні чутки розповсюджують зрадники й вороги народу. Треба проголосити рішучу боротьбу проти таких поширювачів чуток і жорстоко їх карати.

(— Царице небесна, та ти часом не кпиш з мене? — злякався дід.**/ Чи ти часом не большевицьку газету читаєш?

Ні, діду, німецьку! Дивися: фашистський знак.

— Ну, значить, у Сталіна перейняли: той за анекдоти садив, і ці; той україн-

шів не додушив, то ж ці додушать. О, Господи, де ж нам подітися? . . .***/

З кожним днем газета ставала нервовіша, повна вигуків і погроз. Половина оголошень лише по-німецьки. А звідомлення з Головної квартири фюрера стали лаконічні, тривожні. «В коліні Дінця відбито сильні атаки; на східньому фронті відбито совєтські атаки».

Мама сказала, що в часописах завше треба читати не рядки, а між рядками.

Я вчився.

Дід бачив на Володимирській гірці повішеного. Припорошений снігом, босий, він висів з вивернутою набік головою і чорним обличчям; чи то його сильно били, чи то він почорнів після смерти. На дошці написано, що він вчинив замах на німця.

В німецькому штабі на Дзержинській вулиці вибухла міна. Ловили всіх, молодих і старих, жінок із немовлятами. І говорили, шо за цю міну вивезли до Бабиного Яру більше тисячі осіб. Комендант Ебергард більше не видавав проголошень.

Тепер ми боялися виходити на вулицю. звідки, до чорта, знати, де ще влаштують вибух, а тебе схоплять на розстріл . . . «Ти лазиш усюди, — дорікала мені мама, — повертаєшся додому пізно, підстрілять, як зайця! Не смій виходити!»

З цим німецьким часом****/ просто біда: радіо нема, а годинники йдуть, як їм Бог на душу покладе, тому перед тим, ніж вийти на вулицю, бабця йшла до сусідів розвідати, котра година, потім дивилася через паркан, чи вже люди ходять, а тоді розпитувала про час перехожих.

Тільки й розмов: у Бабиному Яру розстріляли саботажників, стріляють українських націоналістів, стріляють порушників правил затемнення, стріляють нероб ., стріляють поширювачів чуток, стріляють партизанів, стріляють, стріляють, стріляють. . . Скорострїл у яру строчив кожного дня.

— Що ж це. — прислухуючися, сказала мати. — До чого докотилася культура на землі?

— Ворог прийшов. Мовчи! — обізвалася бабця.

— Так винищать усіх «ворогів народу», так що й самого народу не залишиться. Тоді буде ідеально: ні народу, ні ворогів, спокійно й тихо.

— Ото правда Марусю; сказано в Писанії: «і тоді ворог сам себе пожере».

— ***Стріляють, чуєш, знову стріляють . . . Та невже ж люди ніколи не опам'ятаються?***

— Ой, Марусю, поки день прийде, роса очі виїсть.

* * *

Завваги редакції:

*/ «Нове українське слово», Київ, 14-го грудня 1941 р.

**/ Від автора. Далі в тексті читач зустріне згадки про матір (Маруся) та бабу автора.

***/ Цікаво, шо цей, взятий у дужки текст книжки, не був уміщений у повному закордонному американському перекладі «Бабиного Яру», тобто A. Anatoli Kuznetsov, **Babi Yar: A Document in the form of a Novel.** Translated by David Floyd. New York, 1970.

****/ Німецький або т.зв. комендантський час — це визначені німецькою адміністрацією вечірні та нічні години, в яких населення не могло виходити з своїх помешкань без спеціяльних перепусток.

З уваги на історичну вартість праці відомого націоналістичного діяча, д-ра Зенона Городиського, про постання й дію Все-Української Національної Ради понад сорок років тому, передруковуємо її з паризького тижневика «Українське слово». Ця праця була друкована в кількох продовженнях від 18 листопада до 23 грудня 1984 року. **Редакція.**

Зенон ГОРОДИСЬКИЙ

До історії постання Все-Української Національної Ради

22 квітня 1944 р. в Соборі Св. Юра у Львові постала Все-Українська Національна Рада, очолена проф. Миколою Величківським, Митрополитом Андреєм Шептицьким і проф. Августином Штефаном.

Цей історичний акт важний тим, що він довів до злуки і об'єднання Української Національної Ради, що постала 5 жовтня 1941 р. в Києві, Української Національної Ради, що постала 31 липня 1941 р. у Львові (переіменованої із Ради Сеньйорів) очоленої през. Костем Левицьким, а після його смерти 12 листопада 1941 р. Митрополитом Андрієм Шептицьким і Центральної Національної Ради Карпатської України, яку з доручення її Голови о. шамб. д-ра Августина Волошина, Президента Карпато-Української Республіки, репрезентує кол. міністер освіти й Голова Сойму Карпатської України — проф. Августин Штефан.

Пригадуючи цей історичний акт злуки, як один із важливих подій часу другої світової війни, ми на початку зупинимося над історією Української Національної Ради в Києві, яка і була промотором акту злуки, завершеного постанням Все-Української Національної Ради.

Українська Національна Рада в Києві постала 5 жовтня 1941 р. і очолив її ректор Політехнічного Інституту в Києві проф. Микола Величківський.

Думка про створення національно-політичної репрезентації нуртувала серед українських патріотів Києва ще до часу окупації столиці німцями в дні 19 вересня 1941 р. Проф. Микола Величківський згадує про це у своїх спогадах п. з. «Сумні часи німецької окупації» («Визвольний Шлях», кн. 1/203 1965, ст. 43) так:

«В останні дні перебування большевиків у Києві до мене приходили мої знайомі — свідомі українці, колишні мої учні, а тепер професори високих шкіл у Києві, з пропозицією щось творити, то я рекомендував нічого не починати, бо, згідно з чутками, вже є український уряд, що перебуває у Житомирі, а Житомир тоді був вже у німецьких руках».

Конкретні заходи для творення Української Національної Ради почалися при кінці вересня 1941 р., коли то Олег Кандиба-Ольжич, відпоручник Проводу Українських Націоналістів в Києві, доручив Ярославові Гайвасові шукати за академіком проф. Агатангелом Кримським, якого киявляни хотіли бачити Головою Української Національної Ради. У своїй статті «В роки надій і безнадій» (Альманах «Нового Шляху», 1977, стор. 114) Я. Гайвас пише про цей епізод, про настрої серед українських патріотів Києва та активну ролю д-ра Олега Кандиби-Ольжича в підготовчому процесі творення УНРади в Києві.

В цитованих вгорі спогадах, проф. М. Величківський так описує події того часу і постання Української Національної Ради, пов'язуючи його з днем 4, а не 5 жовтня 1941 року, як про це пишуть всі інші джерела:

«4 жовтня 1941 року за активною допомогою і порадою д-ра Ольжича (Олега Кандиби), що прибув з першою групою еміґрантів, у Києві на Подолі, в одному з будинків зібралися визначні громадяни Києва для обговорення сучасного становища. На цих зборах ми одержали деякі інформації від д-ра Ольжича щодо майбутньої німецької політики на теренах України, бо йому, як членові старої еміґрації, були більш-менш знані напрямні політики гітлерівської Німеччини. На пропозицію д-ра Ольжича ми ухвалили заснувати Українську Національну Раду».

Сл. пам. інж. Осип Бойдуник, член ПУН і другий секретар УНРади в Києві, у своїх спогадах «На переломі» (Париж, 1967, ст. 96-97) пише таке:

«Створено УНРаду в Києві 5 жовтня 1941 року з ініціятиви і заходами Олега Кандиби-Ольжича», а в «Декларації УНРади», той же автор пише, було сказано, що «Нав'язуючи до традицій визвольних змагань і державного будівництва під проводом сл. пам. Симона Васильовича Петлюри покликано до життя Українську Національну Раду в Києві для порядкування життям українського народу».

Це підкреслення — продовжує автор спогадів — «нав'язання до традицій визвольних змагань і державного будівництва під проводом Симона Петлюри вже не залишає сумнів в тому, про що йшлося ініціяторам і організаторам УНРади в Києві».

Також близький співробітник д-ра Олега Кандиби-Ольжича, д-р Яків Шумелда у сво-

ій статті-спогаді п. з. «Похід ОУН на Схід» (Збірник «ОУН 1929-1954», стор. 265) пише, що, на думку Ольжича, та гурта видатних наукових та суспільних діячів Наддніпрянщини. Українська Національна Рада в Києві «це мала бути Тимчасова Українська Конституанта, яка мала б очолити всі ділянки українського життя до часу, коли вияснться правно-формальне становище України. Вже тоді він (Ольжич — прим моя З. Г.) передбачав, що Українська Національна Рада під німецьким тиском змушена буде перейти в підпілля і тому її силу бачив не у формально-правних атрибутах, але в її моральній силі та конкретній роботі».

Ярослав Гайвас у своїй книжці «Коли кінчалася епоха» в розділі «І знов Конституанта» (стор. 67) так описує події перших днів жовтня 1941 року в Києві: «Остаточно в днях, коли Київ здригався від вибухів мін і був сповитий хмарами димів та численними вогнями, на Подолі в малому будинку біля школи відбулися Установчі Збори УНРади. Вибрано й інші органи, намічено рамки роботи, стверджено властиву ціль УНРади: „відбудувати самостійну соборну державу". А кільканадцять днів пізніше УНРада разом із виконавчими органами перенеслася в центр Києва до будинку Української Академії Наук... Згідно із пляном почала УНРада, не проголошуючи ніяких особливих маніфестів, організувати свої ділянки, організувати країну».

Не улягає сумніву, що велику ролю в творенні київськими патріотами УНРади відіграв д-р Олег Кандиба-Ольжич, сам киявлянин. Патріотичні і провідні кола української столиці мали глибоке довір'я до нього і до його близьких співробітників, які, як приміром, поетеса і редакторка «Літаврів» Олена Теліга, теж киявлянка, віддала всі свої сили і в кінці своє життя за відродження України і її столиці, йдучи за гаслом Ольжича «Держава не твориться в будуччині, держава будується нині».

Ось так розуміли ролю Української Національної Ради в Києві її творці, українські патріоти Києва і всіх теренів України.

За своєю структурою та плятформою Українська Національна Рада в Києві нагадувала національну конституанту, а за своїм складом не була однопартійною формацією. До неї входили в основному українські патріоти із різних земель соборної України, із перевагою людей української метрополії. Там були люди різних переконань і різних політичних орієнтацій, були в ній гетьманці (інж. Скалибог, проф. Гришко), республіканці, себто прихильники УНР, її підтримав секретно відбутий З'їзд Українських Самостійників в Києві в серпні 1942 року, в якому, поруч представників ОУН, приймали участь представники діючих протибольшевицьких самостійницьких організацій, повстанських осередків, СВУ, СУМ та кола старших громадян, які приймали активну участь в українському державному будівництві 1917-1921 років.

У склад УНРади ввійшли д-р Олег Кандиба-Ольжич, Олена Теліга, її чоловік Михайло Теліга, уродженець Кубані, ген. Микола Капустянський, проф. Кость Мацієвич, д-р Полікарп Герасименко, ген. М. Омелянович-Павленко, Іван Рогач, д-р Олег Лащенко, інж. Петро Байбак, Ворковський з Полтави і ін. За відомостями проф. М. Величківського, всіх членів УНРади було 130, а між ними також видатні жінки, як Ізидора Косач-Борисова, Олімпія Скорупська і інші. В складі УНРади були представники всіх земель Правобережної, Лівобережної, степової України, як і представники Буковини, Волині, Галичини та Карпатської України. В Українській Національній Раді були заступлені всі прошарки населення України, представники всіх професій. За словами Голови УНРади, в складі УНРади були також представники національних меншин, а між ними й один росіянин з Харкова. Українську Православну Церкву в УНРаді репрезентував о. протоієрей Петро Касіянчук.

До Президії УНРади, очоленої проф. М. Величківським, входив інж. Антін Баранівський, як її секретар. Після його смерти в сутичці із большевицькими партизанами, відвідуючи повстанські формації на Волині і Поліссі осінню 1941 року, секретарем Президії УНРади став інженер геолог із Житомира Іван Дубина, а другим секретарем Президії — інж. Осип Бойдуник.

Із доступних документів, спогадів та свідчень Голови і членів Президії УНРади та учасників тих подій в Києві можна безсумнівно ствердити, що Українська Національна Рада була дійсно тимчасовим народовладним демократичним представництвом українського народу, яка в своїй праці фактично приступила до відбудови державного життя українського народу в дуже складних обставинах політичних і воєнних подій того часу.

На такий характер УНРади вказував інж. Іван Дубина, з яким автор цих рядків зустрічався в Києві, зберігав близькі зв'язки у Львові, а потім, аж до його трагічної смерти — в Нью-Йорку.

Дубина з гордістю підкреслював, що УНРада, яка творилася у виїмково важких умовах воєнного періоду в столиці України Києві, дотримувалася засад побудови всенародного заступництва, а її політична плятформа була виразником соціяльно-політичних вимог того часу. Активна праця Президії і її філій — обласних і районних Рад — була подиктована інтересами українського населення. Крім названих членів Президії і видатних членів УНРади, в її склад входили проф. Олександер Корсунський і проф. Кость Туркало, колишній член Української Центральної Ради з 1917 року. Лише біля 30 членів УНРади виїхало з українських земель, але переважаюча більшість її членів згинули в часі подій другої світової війни, або залишилися в Україні.

На цьому місці слід згадати Буковинський Курінь, очолюваний сотн. Петром Войновським. Цей курінь був організований літом 1941 року з доручення Проводу Українських Націоналістів. Основне його ядро складалося з уродженців Буковини. Перейшовши Збруч у дні 21 липня 1941 р., курінь пішов через Кам'янець Подільський, Бар, Винницю, Бердичів, Житомир, Білу Церкву дійшов до столиці Києва. Вже в самому Києві цей курінь поповнився 1864-ма вояками із центральних земель України. Також біля 300 українців з Галичини ввійшло в його склад. В імени цієї військової формації її командир

сот. П. Войновський склав присягу на руки Голови УНРади проф. М. Величківського; склав присягу на вірність Українській Державі, тимчасову владу якої репрезентувала УНРада та її органи.

Багато членів Буковинського Куреня одержали окремі призначення на різних теренах України і сотки з них наложили свої юні голови в боротьбі за державне визволення українського народу в жорстоких умовах німецько-гітлерівської окупації. Після відступу німців з України Буковинський Курінь продовжував ще боротьбу проти большевиків і тільки його мала група, із своїм командиром П. Войновським, опинилася на еміграції.

Українська Національна Рада взялася за будову основ державного життя без парад і декларацій, згідно з гаслом інж. Миколи Сціборського, який згинув від скритовбивчої руки на шляху до Києва, що «Держава, це сила. а силу будується, а не декларується». В дуже складних умовах політичного терору німецького окупанта наладнано зв'язок з областями негайно після їх звільнення від большевиків. Була відновлена праця Української Академії Наук, Київського Університету, Київського Політехнічного Інституту, середнє і початкове шкільництво. Зорганізовано Спілку Українських Письменників, почали виходити газети і журнали (в столиці «Українське Слово» і «Літаври»), які надавали тон національно-державному відродженню. Впорядковано кооперативне життя, зокрема на відтинку споживчої кооперації, затверджено статут Всеукраїнської Кооперативної Спілки. З подивугідною настирливістю ладнано достави харчів для населення міст України. Зорганізовано т-во «Сільський Господар», організовано сільськогосподарську кооперацію, пороблено заходи для переходу на індивідуальне господарювання із колгоспної системи. Зорганізовано Український Червоний Хрест, щоб допомогти тисячам полонених з Червоної Армії. Почалися заходи для організації українського жіноцтва і молоді. створено Українську Церковну Раду, представник якої, як сказано вище, ввійшов у склад Української Національної Ради.

Всі заходи і зусилля організації державного життя не проходили легко. Їх треба було здобувати крок за кроком, різними заходами, інтервенціями, протестами перед окупаційною німецькою владою, або шляхом доконаних фактів. В початковій стадії праці УНРади в Києві відомий проф. Ганс Кох прямо говорив про необхідність «ставлення німців перед доконані факти». Важко сказати, якими мотивами руководився він, але, як відомо, ані він, ані невеликий гурт німців, які поділяли його думки, не могли стримати погромницької політики гітлерівського окупаційного апарату в Україні. На жаль, ще й дотепер не появилися друком документальні дані про всі ті непростимі звірства німецьких окупантів над українським народом в часі другої світової війни, а наші недруги навіть поширюють думки про пронімецькі симпатії українського народу в часі тієї війни.

На ділі, наш нарід, а в тому і Українська Національна Рада в Києві, були жертвою німецького окупаційного терору. Як у столиці, так і в різних осередках України Українська Національна Рада відограла велику ролю, ставши на ділі фактичним репрезентантом і захисником прав українського народу в часі німецької окупації України. Про її постання і працю, а зокрема про умови життя в Україні в часі німецької окупації складено окремі звідомлення і документи, які передано через Пресове Бюро, очолюване д-ром Богданом Кентржинським в Гельсінках, а опісля в Стокгольмі,. до амбасад невтральних і аліянтських держав

Ролю і значення Української Національної Ради в Києві віддзеркалює переписка Голови Української Національної Ради у Львові Митрополита Андрея Шептицького з Головою УНРади в Києві проф. М. Величківським. В одному з листів (листопад 1941) Митрополит А. Шептицький пише: «При першій нагоді, Пане Професоре, скличте Пленум Української Національної Ради і на цьому Пленумі поставте питання про державний герб України. До нашого державного герба необхідно додати зверху хреста. Коли б ми в часи наших визвольних змагань в 1917-1920 рр. мали зверху нашого державного герба хрест. то не втратили б своєї держави, як це сталося без хреста. Але цього не ставте від мого імени, щоб, бува, не подумали, що ми, галичани, хочемо мати верх у політиці країни. Ми, Галицька Україна, є тільки малою волостю єдиної соборної Української держави».

Як бачимо, цим листом галицький Митрополит і Голова УНРади у Львові визнав Українську Національну Раду в Києві за тимчасову Конституанту і найвищим керівним органом визвольно-державної політики в тодішніх умовах українського життя.

Також Президент УНР в екзилі Андрій М. Лівицький відчув велике державно-політичне значення УНРади в Києві і прислав до Президії УНРади свого представника в особі адвоката Миколи Багринівського, колишнього міністра юстиції Уряду УНР в екзилі, який уважно слідкував за працею і ростом авторитету УНРади в Києві.

«Недовго гомонів Київ відкрито пісню національного відродження та недовго працювала відкрито УНРада в Києві та у Львові» — писав сеньйор Українського Націоналістичного Руху ген. Микола Капустянський. Німецька окупаційна влада на державно-національне відродження центральних і східніх українських земель відповіла жорстоким наступом, терором, масовим винищуванням українських патріотів. Гинули від куль і на шибеницях в Києві, в горезвісному Бабиному Ярі, в Полтаві, Харкові, Дніпропетровську, Житомирі сотні й тисячі синів і дочок Соборної України. Згинули Іван Рогач, Олена й Михайло Теліги, Орест Ортан-Чемеринський та багато інших. ОУН стратила понад 4000 своїх відданих членів, сотні тисяч українських вояків морено голодом в таборах полонених, мільйони української молоді — хлопців і дівчат — вивезено на примусові роботи до Німеччини.

Українська Національна Рада, хоч і заборонено було їй окупаційним режимом вести відкриту діяльність, організувала широкі вияви протесту проти гітлерівських окупантів серед нашого народу по всіх українських землях, висилала протестні меморіяли до німецького уряду, передаючи їх рівночасно уря-

дам невтральних і аліянтських країн, інформуючи їх про стан облоги в Україні, як і про повстансько-революційну боротьбу та широкий протинімецький спротив населення України. Дехто з сучасних еміграційних авторів легковажно ставиться до протестної акції Президії УНРади та недоцінює політичної ваги меморандумів, висиланих тоді німецькому урядові, які були відважно підписані Головою УНРади проф. М. Величківським, Президентом УНР в екзилі Андрієм М. Лівицьким, Митрополитом Андреєм Шептицьким, ген. Омеляновичем-Павленком і Головою ПУН — полк. А. Мельником.

Українська Національна Рада виявила себе ініціятором і координатором спільної протинімецької постави українського політичного світу. Ці документи в обороні українського народу стали доказом німецького терору в Україні і були передані як обвинувачувальний матеріял до актів нюрнберзького процесу.

Німцям попав в руки манускрипт документу «Революція рве кайдани», в якому, поруч інших справ, подано було джерельні дані про терор гітлерівського режиму в Україні. Приписуючи авторство того документу Ольжичеві, ґестапівці довго пошукували за ним і, остаточно, вони його заарештували. Тож не диво, що з усіх політичних в'язнів ґестапівці таки Ольжича замордували, бо вбачали саме в ньому головного ініціятора УНРади і небезпечного організатора протинімецької дії українського підпілля.

Відступ німців з України заставив українських патріотів або належно приготовитись до дії в умовах совєтської окупації, або евакуації на захід тих, яких чекала в умовах совєтської дійсности каторга чи смерть.

Вийшовши з німецького ув'язнення, Голова УНРади проф. М. Величківський офіційно займався церковними справами і якийсь час перебував в околицях Почаївського району, де його брат о. Димитрій був благочинним того району. В тих околицях перебував проф. М. Величківський від серпня 1943 р., а в грудні того року він декілька разів бував у Львові. Декілька його зустрічей із Митрополитом Андреєм Шептицьким дали нагоду для основної виміни інформаціями про ситуацію в Україні, працю УНРади, необхідність виїзду з України великого числа української інтелігенції і, очевидно, про стан відродження Української Православної Церкви, якою завжди інтересувався Митрополит Андрей Шептицький. В тих розмовах виринула думка про доцільність злуки Київської УНРади і Львівської УНРади.

Доцільно буде на цьому місці пригадати чи сказати дещо про (Львівську) УНРаду і Центральну Раду Карпатської України, які увійшли в склад ВУНРади актом злуки в дні 22 квітня 1944 року в Соборі св. Юра у Львові.

Після ліквідації німцями Львівського Державного Правління і арешту його членів на чолі із Ярославом Стецьком ОУН видвигнула концепцію, як це підкреслює Я. Гайвас («Коли кінчалася епоха», 1964, ст. 42) будування Української Національної Ради. Ред. Іван Рогач близький, співробітник Президента А. Волошина, відбув розмову із Головою Ради Сеньйорів д-ром Костем Левицьким, а пізніше із Митрополитом Шептицьким, який, взявши до уваги факт ліквідації Державного Правління Я. Стецька, погодився підтримати плян створення Української Національної Ради у Львові. Практично організацію УНРади переведено в той спосіб, що Рада Сеньйорів на чолі з д-ром Костем Левицьким 1 серпня 1941 року перетворилася в УНРаду і під цією назвою відбула своє перше пленарне засідання 4 серпня того ж року. Урядуючим головою став д-р Кость Левицький, а заступниками о. крилошанин Юліян Дзерович і проф. Лука Турчин, секретарем — проф. Ярослав Віленький. Почесним головою став Митрополит Андрей Шептицький. До складу УНРади увійшли в першу чергу 13 членів Ради Сеньйорів, заснованої за ініціятивою ОУН-СД під проводом Степана Бандери, туди належали такі діячі: Кость Левицький, о. мітрат Йосиф Сліпий, о. Гавриїл Костельник, о. крилошанин Юліян Дзерович, Юліян Федусевич, Іван Филипович, Ярослав Віленький. Ярослав Стефанович, Володимир Радзикевич, Степан Дмоховський, Роман Задчківський і Лука Турчин. Президія УНРади рішила не вибирати представників ОУН, але видатних громадян, що були членами ОУН, у висліді чого додано ще 18 членів. Серед тих нових членів були такі діячі, як Володимир Лисий, Маріян Панчишин, Євген Храплиаий, Василь Сімович, Андрій Палій, Богдан Гнатеаич, інж. Яців, Северин Левицький, Лев Ребет, Августин Домбровський і Іван Грабар.

УНРада під керівництвом д-ра Костя Левицького мала дуже великі труднощі і перепони з боку німецьких чинників, проте вона проявляла свою діяльність як центральна репрезентація. На своєму засіданні 14 жовтня 1941 року вона виразно з'ясувала німецьким чинникам свою ролю як репрезентанта українців на Західніх Українських Землях і це з'ясувала німецьким чинникам, підкреслюючи одночасно свою ролю «речника НАЦІОНАЛЬНОЇ ОПІНІЇ ДО ЧАСУ СТВОРЕННЯ СОБОРНОЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ», що вона представляє собою «єдину політичну репрезентацію української нації Західньої України», і що вона «достосується до вимог хвилі, щоб таким чином здійснити якнайскорше Соборну Україну, як однодушне бажання всіх українців без різниці партійної приналежности». («Протоколи» Зібрання Президії УНРади, 14 жовтня 1941 року).

Смерть Президента д-ра Костя Левицького 13 листопада 1941 року була великою атратою для діяльности УНРади, і тягар асієї відповідальности за її долю упав на її почесного голову Митрополита Андрея Шептицького. Слідкуючи за ролею і працею УНРади, німецькі чинники були від самого початку її існування проти продовжування її діяльности, і уважали, що УЦК із Кубійовичем на чолі є вистачальною організацією для українського населення в т. зв. ґенерал-ґубернаторстві. І в кінці березня 1942 року, у зв'язку із підписанням протестного меморіялу Митрополитом Шептицьким, яку заініціювала Президія (Київської) УНРади, ґестапо на приказ центрального німецького уряду дало наказ припинити діяльність (Львівської) УНРади. Президія УНРади на чолі із Митрополитом Андреєм Шептицьким старалася всіми засобами переконати німецькі чинники, що існування цієї політичної репрезентації є дуже важливе для української нації, а в тому числі

для майбутнього розвитку взаємин між українським і німецьким народами, і що сама назва має важливе національно-політичне значення, яке сягає до часів 1848 року. Ніякі арґументи не переконали німецьких чинників, бо вони мали свої пляни відносно України та її населення. Тому Голова УНРади Митрополит Шептицький в березні 1942 року на рішучу вимогу німців припинив зовнішню діяльність УНРади, але не розв'язав її. Про цю подію секретар УНРади проф. Ярослав Біленький записав в протоколах: «Про долю УНРади вирішить її Президент Митрополит Андрей Шептицький, мабуть, згідно з думкою більшости членів: УНРада не розв'язується, але її діяльність з уваги на несприятливі умови припиняється до часу, коли буде змога відновити її діяльність».

Хоч «сприятливий час» не надійшов, проте вимога національної рації подиктована Голові УНРади Митрополитові Андреєві Шептицькому підтримати пропозицію Голови (Київської) УНРади проф. Миколи Величківського довести до злуки трьох рад, значення якої належно оцінив молодий історик цієї доби проф. Степан М. Горак: «Митрополит Шептицький не розв'язав Ради, а тільки припинив її діяльність. Після зайняття Києва совєтськими військами, більшість членів Київської УНРади опинилися у Львові, де 22 квітня 1944 року об'єдналися в Українську Національну Раду (Все-Українську Національну Раду. Прим. автора статті) під головуванням Миколи Величківського, його заступниками стали Митрополит Шептицький і Августин Штефан. Соборницький принцип здійснився. Український національний табір тим актом заперечив совєтську „леґальність" і уневажнив колоніяльні закони нацистської Німеччини». (Степан М. Горак, «Українці в Другій світовій війні», «Український Історик», 1-4 [65-68], Мюнхен, 1980, ст. 67).

Третьою складовою частиною ВУНРади була Українська Національна Рада Карпатської України.

Центральна Національна Рада Карпатської України еволюціонувала з Центральної Народньої Ради, що була створена 21 січня 1919 р. на Всенародньому Конґресі Угорських Русинів у Хусті, який проголосив устами 420-ох умандатованих делеґатів всього українського населення Закарпаття злуку з Соборною Україною. Цей Конґрес надав повновласті цій Раді «заступати угорських русинів усе і всюди, де цього буде потрібно, перед усіма народами, і зробити все, що кожночасно буде потрібно в інтересі руського народу». Виборний характер творців цієї Ради надав їй у тому переломовому часі характеру конституанти, а зокрема наділив її без сумніву найдальше ідучими повновластями.

Головою створеної на Хустському Конґресі Центральної Народньої Ради був д-р Михайло Бращайко, але після прилучення Закарпаття до ЧСР карпато-українське національне життя очолив о. Августин Волошин, а в тому й Першу Центральну Руську Народню Раду (в противагу пізніше створеній москвофільській раді). Власне, ця Рада очолювала консолідовано всю карпато-українську національно-політичну боротьбу між двома світовими війнами й довела до створення Карпато-Української Держави в рамках перетвореної на федерацію ЧСР восени 1938 р. Прем'єром автономного уряду був о. шамб. д-р Августин Волошин. Після проголошення суверенности Карпато-Української Республіки в дні 14 березня 1939 р., прийняття її конституції Соймом чергового дня й вибору Президентом Республіки о. А. Волошина, дотогочасний міністер Юліян Ревай був іменований прем'єром уряду й, очевидно, був створений уряд і т. д.

Даний Хустським Конґресом мандат Центральній Народній Раді був так глибоко шанований карпато-українськими політиками, що для участи у виборах 12 лютого 1939 р. до Сойму Карпатської України кандидатів виставляла не Рада, а Українське Національне Об'єднання. В часі будівництва Карпато-Української Держави о. шамб. д-р Августин Волошин і надалі очолював Центральну Національну Раду Карпатської України, а його заступниками були Юліян Ревай, проф. Августин Штефан, д-р Михайло Бращайко, д-р Юлій Бращайко і Степан Клочурак; генеральним секретарем був д-р Микола Долинай, а провідними членами Президії були: Дмитро Німчук, Федір Ревай, д-р Степан Росоха, Іван Рогач, д-р Василь Івановчик о. Дмитро Попович, Василь Приймак, Василь Свереняк, Іван Чобан, Іван Ґриґа і ін.

Прийнявши запрошення увійти у склад Все-Української Національної Ради, Президент А. Волошин уважав доцільнішим делеґувати на пост другого заступника голови ВУНРади свого заступника в особі проф. Августина Штефана, бо вважав, що йому, як священикові, було незручно входити у склад Президії ВУНРади майже нарівні з Митрополитом Андреєм Шептицьким. Зате запропонував, щоб Юліян Ревай очолив ресорт зовнішньої політики у Все-Українській Національній Раді.

Для ілюстрації документів того часу, які віддзеркалюють політичну атмосферу, друкуємо два документи: «Плятформа Все-Української Національної Ради» та «Комунікат Пресового Бюра Все-Української Національної Ради».

ПЛЯТФОРМА ВСЕ-УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ

1. Все-Українська Національна Рада метою своєю ставить всебічну й невідступну боротьбу за конечне створення Української Самостійної Соборної Держави.

2. Шлях цієї боротьби полягає в національній революції, тобто в революційно-визвольному зрушенні всього українського народу, при чому зрушення це не має визнавати політичних монопартій та їхніх протенсій на монопольність у визвольній боротьбі.

3. Будучи чинником позапартійним, ВУНР рішуче стремить до міцного з'єднання революційно-визвольних українських сил при суворій умові, що сили ці остаточно позбавлені яких-будь шкідливих для української державности політичних впливів, і що вони не визнають жодного пріорітету яких-будь позаукраїнських партій, осередків, і ведуть безкомпромісову боротьбу проти всяких окупантів.

4. ВУНР стоїть на засаді народовладности, з переходовим етапом найбільш двох років

чинности Революційного Парляменту скликаного ВУНР. Спосіб і характер керування українською державою остаточно визначить Всенародній Парлямент, члени якого обираються загальним, рівним, прямим, таємним і безпосереднім голосуванням. Судову владу в Українській Державі матиме незалежне судівництво.

5. Свою акцію репрезентанта істотних прагнень українського народу ВУНР переводить як в середині України, так і за кордоном.

6. В стосунках з іншими народами ВУНР визнає за кожним народом право на його повне політичне і державно-економічне самовизначення на його етнографічній території.

7. Національним меншостям в Українській Державі ВУНР передбачає забезпечення цілковитої громадянської свободи й рівноправности, якщо ці громадяни незаперечно будуть підпорядковуватися зобов'язуючим в українській державі законам і працюватимуть на користь української держави.

8. В земельному, промисловому й ремісничому питаннях ВУНР додержується засад приватної власности і докладніше їхнє розв'язання покладає на Всенародній Парлямент.

9. ВУНР визнає право громадянина української держави на свободу релігії, думки й слова, а також право на освіту, соціяльне забезпечення, охорону здоров'я та особистого майна.

10. Кожного громадянина української держави зобов'язується до праці, до служби в Українській Армії й до беззастережного виконання всіх національних і державних обов'язків.

Серпень, 1944.

КОМУНІКАТ ПРЕСОВОГО ВЮРА ВСЕ-УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ

22 квітня 1944 року у Львові уповноважені чинники Української Національної Ради в Києві, створеної в дні 5 жовтня 1941 р. по відході большевиків, найвидатнішими представниками української громадськости, Української Національної Ради, створеної літом 1941 року і Української Національної Ради Карпатської України, що від революційних подій 1918 року через події 1938-1939 рр. виявила себе найтриваліщим і найістотнішим представником прагнень українців Карпатської України — покликали до життя Все-Українську Національну Раду (в скороченні ВУНР).

В точці I протоколу від 22. IV. 1944 року стверджується, що Все-Українська Національна Рада «як єдиний повновладний представник всього українського народу покликана заступати і вести національно-державну справу українського народу в усіх ділянках його життя». В своїй плятформі з серпня 1944 року до цієї точки ВУНР додає: «Свою акцію репрезентанта істотних прагнень українського народу ВУНР переводить як в середині України, так і за кордоном».

В точках квітневого протоколу, встановлено формальні і статутові питання, функцій і повновластей покликаних органів Все-Української Національної Ради.

В декларації з цієї самої дати Все-Українська Національна Рада, як чинник, створений визвольною боротьбою і для визвольної боротьби, стає в осередку історичних змагань української нації. В обличчі відступу німецького імперіялізму з України і відновлення на українських просторах окупаційного режиму імперіялістичної большевицької Росії, Все-Українська Національна Рада заявляє: «...ми, що репрезентуємо волю й єдність українського народу іменем всього його заявляємо, що його визвольна боротьба триватиме далі, аж до повного здійснення засади самовизначення Української Нації через побудову Суверенної Соборної Української Держави.

Ставши на позапартійному принципі, Все-Українська Національна Рада включає в свої ряди і в свою працю всіх справжніх українських патріотів і самостійників без огляду на партійну приналежність. Плятформа зі серпня 1944 року вияснює цю справу, так: «Будучи чинником позапартійним, вона рішуче стремить до міцного з'єднання всіх революційно-визвольних українських сил при суворій умові, що сили ці остаточно позбавлені яких-будь шкідливих для української державности політичних впливів і що вони не визнають жодного пріорітету яких-будь позаукраїнських партій і осередків і ведуть безкомпромісову боротьбу проти всяких окупантів». При тому ВУНР не узгляднює «політичних монопартій та їхніх претенсій на монопольність у визвольній боротьбі».

ВУНР не числить себе урядом, а є тільки революційним органом, що покликаний зосереджувати й оформляти всебічну боротьбу Української Нації, аж до часу скликання на рідних землях Революційного Парляменту. ВУНР стоїть на засаді народовладности з переходовим етапом, найбільш двох років, чинности революційного парляменту, скликаного ВУНР.

Спосіб і характер кермування Українською Державою остаточно визначить Всенародній Парлямент, члени якого обираються загальним, рівним, таємним і безпосереднім голосуванням.

Наведені моменти недвозначно виявляють, що Все-Українська Національна Рада силою свого походження, силою своєї постави і силою пророблюваної роботи є справді єдиним покликаним всеукраїнським позапартійним органом, що має виключно визвольні змагання.

Всі спроби поза Все-Українською Національною Радою творити всеукраїнські керівні осередки, без огляду на те, від кого вони б не походили і яких назв не уживали б, є або самозванчою авантурою не покликаних чинників, або намаганням чужих, ворожих українству чинників, здобути або поширити свій вплив на українські справи.

Серпень, 1944.

Зимою 1944 року проф. Микола Величківський та інші члени Президії УНРади перебували у Львові і тоді почалась основна підготова злуки обидвох зглядно трьох УНРад. В процесі тих розмов Митрополит Андрей Шептицький запропонував включити в розмови для підготови також кол. Президента Карпатської України о. шамб. д-ра Августина Волошина. Цю пропозицію радо прийняв проф. М. Великівський, а відтак уже спільну

пропозицію Голови обидвох УНРад передано кол. Президентові Карпатської України і його співробітникам. Одержавши згоду о. А. Волошина на злуку трьох Рад, приступлено до остаточного устійнення проєктів Протоколу Акту Злуки, Декларації та Політичної Плятформи. Над проєктами тих документів працювали інж. Іван Дубина, д-р Олег Кандиба-Ольжич і Ярослав Гайвас.

Остаточні документи були підписані проф. М. Величківським, Андреєм Шептицьким, а з доручення о. А. Волошина підписав документи кол. прем'єр Уряду Карпатської України Юліян Ревай. У висліді того проф. Микола Величківський став Головою Все-Української Національної Ради, Митрополит Андрей Шептицький — першим заступником голови, проф. Августин Штефан — другим заступником голови. Першим Секретарем став інж. Іван Дубина, а другим секретарем інж. Осип Бойдуник, який був заарештований і перебував тоді у німецькому концентраційному таборі. Його заступав Я. Гайвас.

Треба підкреслити великий вклад праці в діяльності Президії УНРади інж. І. Дубини, який розповідав авторові цих рядків, що він «допильнував, щоб в документах були підкреслені демократичні та соціяльно-економічні питання майбутнього ладу в Україні».

Деякі з названих документів були вже друковані. І так, в 1974 році у збірнику «Непогасний огонь віри», виданому Націоналістичним Видавництвом в Европі, на стор. 684-687, передруковано тексти «Протоколу», «Декларації» і «Плятформи»; у 1983 році у В-ві «Сучасність» появився III том документів і матеріялів «Українська суспільно-політична думка в XX столітті», на стор. 95 цієї праці поміщено текст «Декларації», яка є фотокопією оригіналу з архіву Тараса Гунчака. Між одним і другим документом є тільки та різниця, що в документі, друкованому в 1974 році, не подається підпису Голови Центральної Національної Ради Карпатської України проф. А. Штефана, а на фотокопії оригіналу, друкованого в 1983 році той підпис є. Подібно в деяких з документів не публіковано прізвища другого секретаря Президії Все-Української Національної Ради інж. Осипа Бойдуника. Відомо, що в квітні 1944 р. проф. А. Штефан не перебував у Львові, а інж. О. Бойдуник був у концентраційному німецькому таборі. Це зумовило правдоподібно те, що проф. А. Штефан дав свій підпис на оригіналі документу дещо пізніше, а прізвище інж. О. Бойдуника було відоме творцям Акту Злуки, як другого секретаря, але щойно після звільнення із німецького концентраційного табору міг він виконувати ті обов'язки.

В «Протоколі» окреслено процедуру видавання офіційних документів, наслідство на випадок смерти чи неможливости виконування обов'язків Голови ВУНРади і, в кінці вибір, перевибір чи кооптування членів Президії.

В «Декларації» ВУНРади в точці 10-й говориться: «В сучасному вирішальному етапі другої світової війни, коли українська територія у своїй переважній частині зайнята Совєтською Росією, а в менших частинах Німеччиною, Румунією і Мадярщиною, ми, Українська Національна Рада, що репрезентуємо волю і єдність українського народу, іменем усього його заявляємо, що визвольна боротьба триватиме далі аж до повного здійснення засади самовизначення Української Нації через побудову Суверенної Соборної Української Держави».

Тут слід завважити, що у вищезгаданих і цитованих документах уживається ще дальше назви «Українська Національна Рада», але в протоколах засідань Президії, наприклад, в Комунікаті Пресового Бюра Все-Української Національної Ради із серпня 1944 року вживається назву «Все-Українська». Дехто з учасників подій в Києві, а зокрема сот. Петро Войновський, твердять, що вже в Києві УНРаду називали «Все-Українською», правдоподібно з уваги на її соборницький склад. Адже у всіх офіційних документах того періоду, які збереглися, уживалася назва «Українська Національна Рада».

Третім документом того періоду злуки є «Плятформа Все-Української Національної Ради», що має дату 1944. Це правдоподібно дата публікації того документу, бо відомо, що вона була складена і узгіднена разом із іншими документами злуки ще в лютому 1944 року.

Плятформа ВУНР дуже важлива тим, що вона хоч схематично, проте дуже ясно з'ясовує ціль, програму та суспільно-політичні і економічні питання, за які боролася ВУНРада, залишаючи утотожнення поодиноких питань за майбутніми установчими зборами у вільній Україні.

З огляду на важливість цих документів, подаємо повністю тексти «Плятформи Все-Української Національної Ради» та «Комунікат Пресового Бюра Все-Української Національної Ради» із серпня 1944 року, бо вони вірно насвітлюють становище провідників трьох найвищих і найбільш авторитетних установ українського політичного життя того часу. Слід пам'ятати, що в тому часі полк. Андрій Мельник, Степан Бандера і їхні найближчі співробітники в переважаючій більшості були арештовані німцями і перебували поза Україною. Подібно поза Україною був президент УНР і гетьман.

Акт Злуки трьох найвищих політичних формацій українського народу в тому періоді мав на меті сконсолідувати українські сили у світлі нової окупації українських земель совєтськими військами і дуже складної для української визвольної акції міжнародньої ситуації. Про заходи, спрямовані на консолідацію трьох УНРад поінформовано Президента УНР в екзилі М. А. Лівицького і гетьмана Скоропадського. Вони поділяли погляд про те, що в існуючій ситуації буде дуже важко, зокрема на міжнародньому відтинку, успішно вести українську політичну акцію, бож СССР був союзником альянтів, а тоді вже ніхто не сумнівався, що альянти будуть переможцями в другій світовій війні.

Окрему лінію в тому часі провадило середовище ОУНСД. Спираючися на факт, що під його контролем опинилася Головна Команда УПА, воно вважало себе єдиним важливим політичним чинником в українському житті того часу і, віддзеркалюючи ті тенденції, провідники того середовища пішли на створення Української Головної Визвольної Ради в липні 1944 року.

В «Плятформі» УГВРади пишеться:

«Тому за ініціятивою Української Повстанської Армії (УПА), що створилася в процесі збройної боротьби українського народу проти гнобителів і насильства окупантів над мирним українським населенням, зорганізувався із представників усіх українських земель та українських політичних середовищ всеукраїнський провідний центр під назвою Українська Головна Визвольна Рада (УГВР).

Цілі і завдання УГВР: 1. Об'єднати і координувати дії всіх самостійницько-визвольних сил українського народу на всіх землях України та поза ними для національно-визвольної боротьби проти всіх ворогів українського народу, зокрема проти московсько-большевицького і німецько-гітлерівського імперіялізмів, за створення Української Самостійної Соборної Держави (УССД). 2. Визначати ідейно-програмові напрямні визвольної боротьби українського народу аж до здобуття державної незалежної влади в Україні. 4. Репрезентувати, як Верховний всеукраїнський центр, сучасну політичну боротьбу українського народу в краю і за кордоном. 5. Покликати до життя перший український державний уряд та скликати перше українське всенароднє представництво».

Це становище заставило Презицію ВУНРади перевірити, чи існують можливості для консолідації всіх українських політичних сил і для тієї цілі Президія ВУНРади вже осінню 1944 року у Братіславі на Словаччині заініціювала розмови з представниками УГВР.

Президія ВУНРади призначила для переговорів із відпоручниками УГВР колишнього прем'єра Уряду Карпатської України Юліяна Ревая і Аркадія Любченка. У зв'язку з важким станом здоров'я останнього, заступав його в переговорах д-р Зенон Городиський, секретар вужчої Президії ВУНР. Від УГВР для переговорів були делеґовані інж. Євген Врецьона та Іван Багряний.

Перша зустріч представників ВУНРади й УГВР відбулася 2 вересня 1944 року. На ній Юліян Ревай з'ясував основні позиції УНРади: довести до створення верховного центру українського життя. Для цієї цілі делеґація ВУНРади готова була дискутувати над способами повного поєднання ВУНРади і УГВРади або, якщо на це УГВРада не згідна, домовитися до поділу роль між ВУНРадою, як верховним політичним центром, і УГВРадою, як найвищим чинником військового сектора.

Перебіг розмов дуже швидко виявив, що делеґація УГВРади не лише не бажала серйозно шукати за базою для поєднання чи координації дії обох установ, але дуже часто в гострій і непарляментарній формі відкидала всі пропозиції делеґації ВУНРади. Не зважаючи на те, що відбулося декілька зустрічей, вони не довели до позитивного полагодження справи створення одного українського політичного центру.

Закордонне Представництво УГВР опублікувало 7 жовтня 1944 року свою «Відповідь» посередникам Все-Української Національної Ради, якою УГВР зірвала переговори із ВУНРадою. Цитуємо з тієї відповіді:

«УГВР — це реально існуючий і діючий на українських землях революційний провід, на який звернені очі цілого народу і під керівництвом якого проходить ціла організована революційно-визвольна боротьба українського народу, а зокрема бойове діяння Української Повстанської Армії. Здійснення вимог ВУНР довело б до обезголовлення української революційної боротьби, що об'єктивно пішло б по лінії намагань ворогів українського народу — німецького і московського імперіялізмів».

Очевидно, що поєднання усіх українських політичних сил в одному політичному центрі, який включав би також і УГВРаду, ледве чи можна вважати дією по лінії намагань ворогів українського народу, але це вказує на ту ментальність, яка панувала тоді в колах УГВРади чи її делеґації.

У відповідь на це Все-Українська Національна Рада опублікувала своє «Становище» з 8 жовтня 1944 року, з якого наводимо такі місця:

«ВУНР проявила власну ініціятиву провести розмови зі створеною в місяці липні 1944 р. організацією під назвою УГВР. Представники сторін на вступній інформативній розмові прийшли до таких висновків: а) існує дві паралельні організації в принципі з подібними цілями і засобами. б) Українська дійсність вимагає створення єдиного політичного верховного центру. в) Сторони виявили максимальну добру волю до абсолютного порозуміння. г) Чергові розмови повинні йти в напрямі конкретизування доброї волі, то значить подання конкретних пропозицій для переведення з'єднання цих обох організацій».

Виявилось, одначе, що після вступних розмов, праця делеґацій не лише не пішла по лінії наведених висновків, але навпаки. І про це в «Становищі» написано так:

«Представники УГВР вели себе дуже нельояльно та часто висловлювалися дуже образливо. Представники ВУНР не реаґували, беручи під увагу особи представників УГВР, які, на жаль, не стояли на висоті покладених на них завдань. Тактика несерйозної аґітації, неповажні арґументи та неуважне ставлення до справи, було характерне для представників УГВР. Після обміну плятформ ВУНР подала свої пропозиції, а 5. 10. 1944 передала додаткові відповіді на запит представника УГВР. В дні 7. 10. 1944 представник УГВР, не подавши жодних пропозицій зі сторони УГВР, ані можливостей іншим шляхом спрецизувати можливості співпраці, «Відповіддю» з 7. 10. 1944 припинив дальші розмови».

Неуспішні переговори делеґацій ВУНР були віддзеркаленням не лише постави поодиноких осіб, які говорили від імени УГВР, але вони, на жаль, віддзеркалювали помилкове становище того середовища, яке мало претенсії монополізувати визвольну боротьбу всього українського народу проти нового окупанта. Помилковість того становища доказали події чергових десятиліть після закінчення другої світової війни.

Переїхавши на терен Німеччини, Президія ВУНРади діяла в Мюнхені і тут ініціювала дальші заходи до об'єднання українських національних сил. Комунікат ВУНР із 1 серпня 1945 року, «Звернення до Української Еміґрації» з лютого 1946 року і, врешті,

«Комунікат до Українського Громадянства» з квітня 1948 року вказують на те, як послідовно Президія ВУНРади закликала до повного об'єднання всіх українських сил, у згоді з традицією її діяльности в Києві та її складових частин у Львові і Карпатській Україні. Коли почалися заходи реорганізації ДЦ УНР і виявилося, що на тій базі є можлива консолідація українського політичного життя, Президія ВУНРади заявила: «ВУНРада позитивним завершенням консолідаційної акції буде вважати лише той момент, коли в спільному державно-політичному центрі будуть сконсолідовані всі, без вийнятку, творчі сили українського народу».

Треба підкреслити, що Президія ВУНРади жодними акціями, на внутрішньому чи зовнішньому відтинках не робила перепон тим консолідаційним заходам. Навпаки, вона припинила вияви діяльности назовні, однак не розв'язувалася в надії, що створена в 1948 році Українська Національна Рада на еміграції сповнятиме ролю верховного українського політичного центру в рамках ДЦ УНР.

На жаль, як відомо, після початкових успіхів, події в ДЦ УНР і УНРаді покотилися шляхами, які не принесли очікуваних осягів об'єднаної української політичної акції на еміґрації.

Пригадуючи українській громаді історичний Акт Злуки трьох Українських Національних Рад, завершений перед 40 роками на землях України у формі ВУНРади, треба з тривогою ствердити, що український політичний світ не сповняє належно свого завдання, не здає з успіхом іспиту своєї політичної зрілости і мудрости на шляху змагу за державне усамостійнення України.

Розпорошення сил, брак належної оцінки ваги визвольної боротьби українського народу на батьківщині, намагання монополізації українського політичного і громадського життя на еміґрації — це ті нездорові симптоми великої і небезпечної недуги, які слід усувати з нашого організму.

І, може, діяльність трьох Українських Рад на землях України, великий політичний такт їх провідників і здібність в обличчі загрози ворога шукати шляхів до співдії, а не до розпалювання внутрішніх фронтів — дасть поштовх, щоб відповідальні чинники українського політичного життя піднеслися до висоти своїх відповідальних обов'язків і знайшли шляхи для посилення допомоги нашому народові, що є єдиним реальним виявом нашої боротьби з ворогом, який поневолює нашу Батьківщину.

***

ОДНА ЛЮДИНА ПРО ГОЛОДОМОР 1932-33 років

(З діяльности проф. Яра Славутича)

До 50-річчя голоду 1932-33 років, навмисне створеного Москвою в Україні, появляються спогади, статті, дослідження й т.п. У цьому листі хочемо звернути увагу на працю однієї особи, що максимально причинилася до поширення правди про Україну та московські нищівні заходи.

Ще в сорокових і п'ятдесятих роках д-р Яр Славутич, професор Альбертського університету (від 1960 р.), писав про голодомор, викликаний Москвою. **The Black Deeds of Kremlin:** A White Book **(1953-55)**, українськомовні спогади в часописах та поему «Голод», надруковану в його книзі **«Зібрані твори, 1938-78»** (Едмонтон, 1978).

Протягом 1983-го року д-р Яр Славутич надрукував свої спогади про голод, який він пережив, у альманасі УНСоюзу на 1983 р. Ці спогади перекладені на англійську (The Ukrainian Quarterly, 1983) та німецьку мови. Вони послужили матеріялом до його багатьох інтерв'ю для української, канадської англійськомовної та французької телевізійних програм.

На українській програмі телебачення д-р Яр Славутич виступав двічі в Едмонтоні (українською та англійською мовами), на телестанції CBC та інших — *п'ять* разів, двічі на радіостанції CBC (одне інтерв'ю тривало понад одну годину). Французька радіостанція та програма телебачення також улаштувала йому інтерв'ю на всю франкомовну Канаду.

Крім цього, його інтерв'ю були надруковані в таких канадських часописах: **The Edmonton Sun** (1-3 May, 1983), **The Edmonton Journal** (22 October 1983), **Alberta Report**, weekly magazine (31 October, 1983), **Gateway** (12 January 1984).

Особливо треба відзначити інтерв'ю в тижневику А.Р., для якого постачали матеріяли також працівники Канадського Інституту в Едмонтоні — проф. Богдан Кравченко та інші.

Маркіян Ковалюк

«Самостійна Україна»

О. ЖДАНОВИЧ

ВЕЛИКИЙ І БЛИЗЬКИЙ

(Закінчення)

Ледве закінчилась війна, полк. Андрій Мельник перший дає спрямування українській політиці в новій ситуації. Україна, під злудною назвою УРСР, волею і розрахунком Сталіна, що не може іґнорувати наслідків дії Похідних Груп ОУН і УПА, опиняється на форумі Об'єднаних Націй. Усі політичні українські сили, що опинилися по цьому боці залізної заслони, розгубилися. Не розгубився полк. Андрій Мельник. Він висилає телеграму до ОН, в якій вітає присутність України на цьому форумі, відмовляючи лише права ставленикам Москви її репрезентувати. Тут ставиться крапка на « і » формули, що буде важлива аж до привернення суверенности Українській Державі: Україна — нація поневолена але державна.

Це випливало з усього попереднього. Він не починав революції від себе чи УВО чи ОУН. Він співтворив Національну Революцію і період державности, як Голова ПУН був носієм чергового періоду визвольних змагань, що почався дією УВО. Він найкраще відчував державність і поневолення нації. З цього родилася концепція державности в Карпатській Україні, з цього родилися Похідні Групи ОУН, що несли ідею державности в народ, з цього родилися Військові Відділи ОУН, щоб народ не тратив віри в себе. Не дав полк. Андрій Мельник дозволу на умасовлювання партизанки не зі страху перед жертвами, бо на жертву відпустив і О. Ольжича, і О. Телігу, М. Сціборського і О. Сеника-Грибівського, а з почуття необхідности зберігати субстанцію українського народу, яку саме хотів знищити ворог. А коли не знищив, то тому, шо вона була надто сильна — не слід було її надто послаблювати, створювати порожнечу, в яку вливався і вливається чужий та ворожий елемент. Але дбав про підсилювання боротьби, висилаючи О. Ольжича не лише як свого заступника, але й як керівника духової ділянки національстичної боротьби. Згодом, по війні, не жалів людей, щоб тримати зв'язок із залишеним підпіллям, яке не було розконспіроване умасовленням. Революційне бо кипіння, але при утриманні відповідної до моменту температури, — невідкличний засіб визвольної боротьби.

Полк. Андрій Мельник вивів ОУН із війни здесятковану, скривавлену, але з високо піднесеними прапорами. ПУН і кадри ОУН, що опинились на чужині, весь час мали звернені очі туди, де залишились могили й живі друзі. Серед болю втрат, ОУН — разом з усім народом — зберігала віру, що програно лише бій, а не визвольну війну, яку треба продовжувати, які б не були безнадійні для нас обставини. А вони були безнадійні назовні й внутрі. Москва диктувала всьому світові, тому мала вільну руку проводити криваву розправу з поневоленими народами, зокрема ж з Україною: скривавленою, знищеною залізом і вогнем, примираючою з голоду, в стогоні від масового терору. На еміґрації страшне розбиття, ворожнеча, розтіч в умовинах розгулу московських репатріяційних комісій. Упадок віри в те, що народ витримає розчарування поразкою після таких надій на війну: адже вона погіршила наше положення, а не покращала. Не бракувало «приятелів», які серйозно говорили про «банкрутство націоналізму», про потребу «розв'язати Організацію», щоб відкрити шляхи «новим силам», якими бачили себе т.зв. демократи, а зокрема розгублена в новому світі еміґрація із підбольшевицької України. Вона послуговувалась іншою фразеологією, не приймала нашої, а то й пробувала нав'язувати до періоду, коли — після упадку — УНР значна частина інтеліґен-

ції жила вірою в «радянську Україну». Демократичні союзники ще посилювали хаос, пропонуючи знову нову власовщину — всякі об'єднання «народів Росії», непередрішенство тощо.

Не бракувало дезорієнтації і серед переконаних націоналістів, шо боялися, чи націонал-соціялізм не здискредитував націоналізму взагалі. І тут знову постать полк. Андрія Мельника стає орієнтиром. Він уважає націоналізм незмінною вічною вартістю. Уся антинаціоналістична тріскотня — переходове явище. Збанкрутував нацизм, а не націоналізм, який залишається не лише єдиною плятформою наших визвольних змагань, але й основою майбутнього розвитку світу. Не легко було мати таке переконання далеко перед визволенням колоніяльних народів.

Із цим переконанням скликає полковник III ВЗУН, щоб підсумувати період війни, провести переоцінку. І цей III ВЗУН являється переломовим саме завдяки витягенню висновків із минулого. Голос на ньому мають і старші і молодші, шо винесли на своїх плечах тягар боротьби й виросли в ній. Ті, що торкнулися українського материка, увійшли у безпосередній контакт із народом, що два десятиліття був під іншою окупацією, кривавився тілом і душею під тиском національним та ідеологічним, якого не знали Західні Землі. ОУН поповнилася новими силами, шо увійшли в неї під час її дії на Наддніпрянщині, чим вона вийнятково збагатилася, вилікувалася від шоку, що його зазнала, коли на Наддніпрянщині знаходила більше членів повстанських комітетів 1920-их років, як членів УВО чи ОУН.

III ВЗУН підсумував свій досвід із спробою Всеукраїнської Національної Ради у Києві, який показав, що настав час для ОУН витягнути висновки з пройденого етапу, в якому завдяки жертвам націоналістів осягнено перемогу самостійництва і соборництва — основ націоналізму. Слід відійти не лише від методи монопартійности, але й перейти на єднання національних сил, як основного завдання. У війні показалося, шо загальна свідомість нації зросла настільки, шо в ній не лише можуть, але й повинні бути різні нюанси й відтінки думки, визвольна боротьба така комплікована, світ весь стає такий комплікований, що не може бути однієї програми, яка виключала б інші. Ворог такий сильний, а ми такі ослаблені, що не слід відкидати від спільних зусиль нікого, а навпаки — приєднувати кожного. Боротьба буде затяжна й на першому місці слід поставити не бойові завдання, а політичні й духові, бо тільки цим шляхом можна мобілізувати націю до майбутнього бою.

Це вимагало конкретних заходів і їх ПУН розпочав, ставлячи ідею реорганізації ДЦ УНР та консолідації на його базі, а в суспільно-громадській ділянці — ідею Світового Союзу Українців та Світового Конґресу. На перше місце висувається тепер носій цих ідей — інж. Осип Бойдуник. Але минуле не легко перекреслити, змінити спосіб думання ще важче, адже в час війни й після неї не було часу на роздумування, коли все варилося в дії і подіях. В лоні ОУН ці ідеї видискутовуються важко, знаходять опозицію, навіть відкритий спротив. І знов же слід сказати: без авторитету Полковника цього переходу на нові позиції не вдалось би провести. ОУН була б заскорузла в минулому, не обросла б новими людьми, не відкрила б собі дверей до нових шляхів дії, або бодай була б запізнилась на десяток років. Полковник бо виходив із свого минулого, старшого від минулого молодших, від періоду державности. Для нього УНР означала державу й визвольну національну революцію, а не варшавський період, який ми слушно відкидали.

Не легкою була й велика справа синтези націоналістичного відродження в рамах ОУН та Розстріляного Відродження Наддніпрянщини, що проходили в зовсім відмінних умовинах і мали інший стиль. Треба було узгіднити те, що в них спіль-

не, відрізнити суттєве від поверхового. Перемогти сентименти й упередження з боку обох груп. І це переведено — не без скреготів — в рамах ряду ідеологічних та т.зв. надзвичайних конференцій, які не були б вдалися без авторитету Полковника й без того, що він саме був символом тієї синтези, як учасник двох епох боротьби, як людина західнього внутрішнього складу, що раз на завжди переконалася, що Піємонт потрібний для відступу, як база вільної думки, але основа основ таки — материк. Полк. Андрій Мельник про ці справи говорив менше від полк. Євгена Коновальця, що навіть просив кликати себе Євгеном Михайловичем на наддніпрянський зразок, але тут вони були ідентичних поглядів ще з Дубовки.

*
* *

Минав час, приносячи мало потішаючих вісток з України. Сталінський терор шалів далі, русифікація зростала. В лісах Полісся і Карпат догоріла геройська боротьба УПА, рвався зв'язок із залишеними на Рідних Землях членами. Завдяки зрозумінню Полковника, ОУН на чужині жила проблемами України завдяки одиницям, що себе посвятили цим проблемам. При тодішній повній ізоляції залізною заслоною, ми були здані лише на безнадійно сіру й злочинно брехливу пресу окупанта. Треба було багато сили волі, щоб її читати. І охочих не було багато. Але Полковник присвячував окрему увагу саме цим «героям», як їх звав ген. Микола Капустянський. Інші цього зрозуміння не мали, часом навіть була нехіть до тих, що «забагато читають совєтську пресу», а для противників це було просто «підозріло». Але ОУН жила свідомо й півсвідомо для України, що полк. Андрій Мельник плекав всіма силами, кличучи завжди й усіх до вслухання в «вітер з України». Завдяки цьому, з тієї преси й рідких прямих контактів витягалися правильні висновки, що вповні видно щойно сьогодні, коли ОУН на цьому відтинку стільки осягнула. Шлях до цих осягів не був легкий, ані короткий. На ньому положено багато труду, сумнівів і спорів.

У цьому відношенні був переломовим ІУ ВЗУН, на якому була лянсована ідея Революційно Пропаґандивної Акції. Багато хто вважав це романтичною вигадкою одного з наймолодших між нами. Відчуваючи новість ідеї і поважність застережень до неї, полк. Андрій Мельник просто демонстративно привітав доповідача, прилюдно складаючи йому ґратуляцію і цим, завдяки свому авторитетові, вирішуючи підтримку в дискусії. Годі пригадати іншу таку відкриту демонстрацію з його боку. Але справа була вийнятково нова й важлива, викликала однаково захоплення, як і тривогу. Відомо було, що коли піти на РПА, то наразимося на закиди з боку тих, що боротьбу з большевизмом бачили в бойкоті всього, що приходить «звідти», і кожного, хто приходить. Поставало — авжеж — ризико інфільтрації. Десять років еміґрації якось приспало почуття, що бортьба не може проходити без стику з ворогами й без шукання приятелів, без боротьби ідей засобом живого слова й живої конфронтації. Полковник відчув це відразу й зробив усе, щоб цей новий шлях боротьби був у нас леґалізований. І він був леґалізований, хоч не відразу міг розгорнутися з браку засобів можливостей. Якщо сьогодні на нашому конті перелам наставлення в цих справах і конкретні осяги, то корінь їх лежить у поставі полк. Андрія Мельника на ІУ ВЗУН.

Ця тиха, мовчазна людина, що говорила завжди сухо й коротко, мала велику очитаність, аналітичний інтелект, величезне багатство душі, гостру інтуїцію. Але цим не вичерпується причина сприяння Полковника всякому новаторству. Була ще в нього вийнятково глибока віра в народ, а кожного з нас він вважав частиною народу. А Організацію уважав збірним тілом, передовою частиною народу, яка — зібрана разом на такому чи іншому форумі — виносить правильні

рішення. А кожна одиниця може мати правильну думку, внести нове, а тому їй треба дати змогу висловитися. Різні його близькі співробітники пильнували «чистоти лінії», боялися звихнень так, що з застереженням ставилися до нових ідей. Ніколи Полковник. Він уважав, що кожен член ОУН, чи взагалі кожен патріот, заслуговує найперше на довір'я. А далі — для перевірки правильности є збірний форум дискусії і саме життя, досвід, перевірка в експерименті. Тут майже релігійний підхід до справи: Бог дав розум, щоб думати, а наше завдання перевірити раніше, як відкидати. Ми вийшли з народу й апріорі треба вважати, що ми маємо частку його духового багатства. Не закопуймо талантів у землю, прикриваючись будь-якими устійненими нормами. Норми міняються, форми міняються, народ живе в історії, творить її руками й умами своїх синів.

Таким чином полк. Андрій Мельник перевів ОУН на зовсім демократичні рейки внутрішнього управління, чого вимагала доба. З його ініціятиви перестали його звати Вождем, а звали лише Головою Проводу. Та й то офіційно. У внутрішніх зносинах зверталось до нього через — Пане Полковнику, в чому була і певна доза інтимности, і доволі дистансу. При цьому однаково його шанували й любили. Не можна було його не шанувати при його шляхетності й чутливості до людей, при його розважності і принциповості.

З бігом часу знову назрівала проблема поколінь. Назрівала не без напружень і розходжень. Можна було лише дивуватися, з якою увагою полк. Андрій Мельник підійшов до неї. Які широкі консультації вів він напередодні У ВЗУН, щоб взяти до уваги всі тенденції, щоб поширити склад ПУН. Був це час, коли розрив між двома частинами еміграції — в Европі й за океаном, бо там опинилася більшість кадрів і засобів, а в Европі бьльшість тодішнього ПУН. Як уважно трактував він цю проблему, як пильно шукав способу наблизити керівництво до баз. Зокрема ж уважно ставився до проблеми зв'язку еміграції з Рідними Землями й форм цього зв'язку, щоб вони випливали з потреб. Були в нас тоді розходження в оцінці положення, в оцінці конкретних заходів. Були думки «більш поступові» й «менш поступові». Ці думки конфронтувалися з темпераментом, а тим часом забувалося про суть. Полковник завжди старався вислухати кожного, взяти кожну думку до уваги й вилущити основну суть із запальної проблеми, яку противники ставили в площину майже «ідеологічного скандалу». Для цього треба було притягнути до праці й спільного зусилля всіх, не зважаючи на розходження. Не вдалось би цього зробити, коли б не тверда постава Полковника, що завжди стояв за тим, щоб вислухати всіх, не зважаючи на будь-чию ролю в Організації: сьогодні це людина, що «відстала», але вона має право завтра бути в ПУН, якщо собі це заслужить своєю працею, своїми даними.

Для різних спірних справ він радив притягнути і фахівців. Це в багатьох випадках дало надзвичайні висліди. Не було на еміґрації багато подібних способів розв'язування складних проблем, це бо й у державних націях не так давно фахівці стали дорадниками політиків. Полк. Андрій Мельник прийшов до цієї справи раніше від Дж. Ф. Кеннеді.

Конфронтація поколінь напередодні У ВЗУН мала важкі проблеми персонального порядку. Зрозуміло, що перемога тенденції «молодших» мусіла б міняти відносини в ПУН. Полковник ставав перед перспективою зміни найближчих співробітників, яких знав, яким повністю (і слушно!) довіряв, з якими в'язали його десятиліття праці у найважчих обставинах. Хто в такій ситуації не виявив би слабости й не хотів би підтримати давнього товариша . . . У Полковника було бажання тільки добра Організації і української визвольної справи. Виходячи з цього заложення, він не призначив свого наступника, як вимагала

традиція ОУН. Коли він був вже важко хворий і мені, як голові Комісії підготови У ВЗУН, довелось його відвідувати в лікарні в Люксембурзі, ми в розмові прийшли до цього питання.

Полковник уважав, що У ВЗУН повинен вибрати нового Голову ПУН, зважаючи на стан його здоров'я. Ми всі були згідні в тому, що Головою ПУН повинен залишитися полк. Андрій Мельник, в якого видужання ми твердо вірили й так запевняли лікарі. Але ось Збір надходить, а Голова ПУН в лікарні, треба вибрати першого заступника, який би набирав авторитету, щоб колись прийти на це становище. Тим заступником мав би бути той, кого визначить Полковник, чи бодай запропонує, бож він найкраще знає людей і його оцінка буде рішальною. На це він відповів:

— Призначення наступника, це не обов'язок Голови ПУН, а привілей. Я з цього привілею не скористав.

Не скористав він тому, шо вірив у розум збірного тіла, яким є ВЗУН. А й його пропозиції випливали не з особистих симпатій, чи антипатій, а з розуміння потреб ОУН. Тому Полковник пропонував розв'язку, яка на рішальне становище ставила б не одного з його найближчих співробітників у даний мент, а людину, з якою були розходження не в одній точці, але якій він найбільше довіряв у цей бурхливий в нутрі Організації час. Але волю У ВЗУН він прийняв без найменших застережень, заявивши:

— Це ж воля і вислід нарад нашої найвищої законодатної установи. Підпорядковуєтесь їй ви, підпорядковуюся і я, доки я Голова ПУН.

***

У десятиліття смерти ще зарано давати остаточну оцінку людині, що очолювала Організацію Українських Націоналістів, яка живе й діє, а тим і належить сучасному, а не історії. Тим більше, що ОУН за цих десять років не відійшла ні в чому від заповітів і стилю полк. Андрія Мельника. Але діяльність Полковника тривала сорок років і її слід підсумувати бодай у кількох найважливіших точках.

Був це палкий патріот, людина кришталевої чистоти, відважний фронтовий вояк, який зумів зглибити суть української історії і тому так легко включився у визвольну боротьбу в Києві, у зовсім для нього нових умовинах, які негайно опанував і висунувся наперед, чим доказав, що душа українська — одна.

Патріотизм повів його з тими, що не вважали війни закінченою і готові були продовжувати її підпільними засобами. І тут вибився на передове місце, проявляючи стільки ж вояцького завзяття, як і тонкого відчуття політичної дійсности. Тому покликав його полк. Євген Коновалець на чоло молодої, революційної ОУН: він був досить молодий душею, щоб її очолити, і мав досить досвіду, щоб нести відповідальність за дальший хід революційної боротьби.

На становищі Голови Проводу Українських Націоналістів, полк. Андрій Мельник урятував український націоналізм — його прапори й його честь. Після розламу в ОУН, без нього не було б рівноваги й Український Націоналістичний Рух дійшов би до таких крайностей, які привели б до його упадку. Щойно майбутнє оцінить, наскільки матірна ОУН заважила на житті українського народу своєю дією і духовими виявами, яких могло б і не бути, коли б полк. Андрій Мельник не врятував матірної ОУН.

Після війни, лише авторитет полк. Андрія Мельника повів ОУН на нові шляхи, які можна оцінювати по-різному, які може навіть послабили саму ОУН, забравши її забагато енергії, але без консолідаційних заходів її не було б сьогоднішньої зрізничкованости, а тим еміграція була б зовсім нездатна дивитися в очі проблемам Батьківщини.

Будучи покликаним до втримування рівноваги, він жив не лише в напрузі виконання цього обов'язку, але й шуканні нового. І цим залишив заповіт майбутнім поколінням.

МАКСИМ БОЙКО

КРАЇНА БЕЗ ІСТОРИЧНОЇ ПРАВДИ

Завданням науки є відкривати правду, але ніколи її не затаювати. В «Історії української бібліографії, дожовтневий період. Нариси», Ігоря Корнєйчика, Київ, Книжна Палата УРСР, 1971, 372 ст.) на ст. 13, мабуть, цензори, вставили таку нотатку: «Бібліографічні матеріяли, які залишилися з часів Київської Русі та феодальної роздрібленості, не мають безпосереднього відношення до розвитку української бібліографії. Це — спадщина єдиної давноруської народності — спільного предка російського, українського і білоруського народів. . .» Вдруге це саме зустрічаємо в т. 1. «Українські письменники — біо-бібліографічний словник» Київ, 1960, ст.7. Майже слово-в-слово це саме невірне твердження.

Це вказує, що в совєтському Союзі у проводі москалів нема сталої форми історичного джерела, що веде до правди. Ця тяжка хвороба совєтської «науки» в якій «історичну правду» визначає культ особи або диктатура комуністичної партії. Ця «наука» сьогодні дихає лише археологією, бо розробляти історичні джерела небезпечно та й зовсім неможливо в умовах російського «всесвітянства», де переважає думка «пролетарської надлюдини». Майже кожна стаття, брошура чи книжка насамперед посилається на Маркса, Енґельса та Леніна. Ці «авторитети» стримують найкращі уми від розшуків історичної правди. Це — сторожі закованої думки.

Серед усіх народів, мабуть, найбільші трудноші мають українці, через близьке сусідство до російського народу. Навіть у нічому невинній науці — бібліографії мусимо ділитися з москалями. Княжу добу чомусь підмайстровано під окрему «київську народність», яка, мовляв, наслідком февдальної роздрібленостн розпалася та перестала існувати. За Мічуринським методом, чи за теорію мутацію Лисенка, на зруйнованому живому організмі нараз виросло аж три народності, при чому на корінній українській землі на першому місці — москалі. Чому ж тоді не виводити московський народ від фіно-азійської мішанини крови зо слов'янською, що в результаті дало структуру московського народу?

За вищенаведеним визначенням, державне життя імперської Руси-України ніби припинила «февдальна роздрібленість». Ні. Цю державність припинила монгольська навала, з першим нападом на Київ Батия, 1240 р. Прагнення грабунку та мусулманська ненависть до християн кинула все на меч та в вогонь. Знищено центр державної влади, знищено культурні надбання. Від того часу наскоки орд стали постійним явищем. Державна влада впала, але живу субстанцію народу ніхто не в силі знищити. Сучасний письменник О. Бердник правильно каже: «Нація, народ, — це неповторний живий дух буття». Зруйновано столицю, скинено владу, але залишилася територія, земля, на ній народ, а частина його подалася в Західну Україну — і тим продовжилося державне життя майже на двісті літ. Доказові свідки цього — Галицький літопис 1201 р. Волинський 1261. Це традиція літописної історичної школи Києва, занесена сюди втікачами перед монголами. Таким чином «київська народність» не занепала, не загинула, ядро народу збереглося, що разом із західньоукраїнськими земля-

ми становить одну етнічну цілість, хоч на чолі поодиноких князівств-областей стояли окремі правителі. Така організація терену з населенням тоді була в усій Европі.

На цю тему була надрукована стаття В. Довженока «Про древноруську державність в період февдальної роздрібленості» (Археологія т.10, Київ, 1957, с. 25-35). Автор у вступі слушно завважує, що історію Київської Руси-України шаблоново (і додаймо — зловмисне) ділять на февдальні періоди, щоб у них знайти недосконалість цієї економічно-соціяльної системи та разом із тим штучно припинити історію української *державности* і одночасно заперечити існування нації-народу. Свідомо спрепаровано невірну періолизацію історії давньої Руси, а саме:

а) Централізована Київська держава зародилася та існувала в дофевдальнім періоді.

б) Ярослав Мудрий поділив державу між своїми синами 1054 р.; від того часу почався февдальний період, що привів до упадку державности, а з тим і до занепаду народу-нації. На руїнах цього створилося три народи: український, російський і білоруський.

Тому, що комуністичне вчення розглядає «февдалізм» як велике лихо суспільної нерівности, його запляновано так далеко, аж до занепаду народу. Таке вплива ння на маси невірними висновками приводить до думки боронитися перед давньою системою господарювання в терені князями-землевласниками. Цієї істини притримуються росіяни навіть на еміґрації, не піддаючи її критиці, бо вони знають, що московський народ немає світлого початку — тому треба творити штучні леґенди.

Докладні розслідування виявляють, що февдальна система повстала разом із зародженням державности давньої Руси та перестала існувати після монгольської навали 1240 р., але задержалася майже на два століття на західньоукраїнських землях. Ярослав Мудрий 1054 р. поділив землі між синами з метою кращої організації терену. Такі поділи існували і перед тим. На чолі якоїсь територіяльної одиниці стояв князь, якого потім замінили ґубернатори, воєводи, комісари тощо. Без такої ґрадації немислиме управління територією. Роздрібленість у нас була майже в кожній родині, наслідком приросту населення, поступу в усіх ділянках — життя почало деталізуватися до фабрик, промислу тощо. Роздрібленість Київської держави перебільшено з метою здеґрадувати пам'ять народу про колишню державність, про її традицію. Звідси ці невірні догми занесено до шкіл, у політвиховання, врешті до наукових секторів.

Процес формування української нації тривав віками. Нещодавно знайдене письмо т.зв. «Влес книги» доказує, що наші предки від Криму посувалися вздовж Дніпра віками, ще перед Христом. Державний організм виростав закономірно, він не міг бути відірваним від внутрішньої організації інших народів. Февдалізм переживали всі народи, а де його не було, ці народи в наш час зникають, напр. індіяни, ескімоси тощо. Вершком завершення нації є її культура. Згадаймо Остромирово Євангеліє (1054), два «Ізборники Святослава», 1073 і 1076 рр., азбуку на стінах Київської Софії з XI ст., відкриту щойно у 1969 р. Це маленька частина, яку зберігли віки, а решту, включно з бібліотекою Ярослава Мудрого (за припущенням 950 книг) закрила тайна віків.

На здорову думку та за висловленими думками В. Довженока у вишеназваній статті, історію України-Руси аж ніяк не логічно ділити на два періоди: державність дофевдального та на закономірне загосподарювання терену князівствами — на февдальний. Князівські роздори справді ослаблювали центральну владу в Києві, але були це не наслідки февдалізму, а особисті справи, що при-

таманні усім народам та впливовим одиницям, а до того, вони зовсім не мали впливу на знищення біологічної сили народу, аж до занепаду, на руїнах якого виникло аж три нових народи.

Февдальні князівства виникли рівночасно в багатьох народів середньовічних держав, вони були віками складовою частиною їх. На нашу думку, привілей князя займати площу землі як свою приватну власність, був менше з метою матеріяльних вигід свого роду, але більше для оборони перед грабунками ворога, що в ті часи було правом сильнішого і спритнішого. Яри, гори, болота були оборонними спорудами і навіть стратегічними пунктами. Давні дуліби-волиняки зайняли площу між гористими Карпатами та багнистим Поліссям; це були оборонні, а в потребі й стратегічні площі виступу проти ворога. Коли взяти до уваги колишню структуру оборони перед ворогами, нею керувало вище командування князя, він був відповідальний за територію, людей та їх безпеку. Намагання виділитися з-під влади центрального князя, мабуть, спричинювали данини. Ми не знаємо їх розмірів, але відомо, що проти деревлян ходив походом Олег (885), двічі Ігор (914 і 945 рр.). Радомичів упокорював Володимир (984), а після них в'ятичів.

З метою скріплення центральної влади Києва, великі князі, крім збройних санкцій, посилали на посади більших домен своїх синів, або вірних людей свого двору. Після смерти батька велася боротьба за Київ. Сьогоднішня мінятюра такої боротьби — коли два кандидати борються за президентський стілець, але не збройно, а лише полемікою, перемовками, обіцянками та партійними програмами. Колишніми февдальними князівствами у переносному значенні, є поодинокі стейти в Америці, провінції в Канаді. Сильніші нікого не заперечують, а лише вимагають права на окремішність: Квебек хоче бути самостійним, а Порто Ріко незалежним. До того тепер дійшов голос народу. Таким чином вдаряти на людські інстинкти, мовляв, февдалізм знищив націю — зовсім безпідставно.

Всі структурні побудови та зміни в Київській державі у XII ст. і на початку чергового періоду ще зберігали свою єдність, яку перервала в 1240 р. навала монголів. Припинення центральної влади, зруйнування державности відбувалося колись і відбувається тепер у багатьох народів, але ще ніде й ніхто не видвигнув «теорем», що разом із зникненням державної влади зникає народ, занепадає нація. Що дивніше — на руїнах одного народу виникає аж три, причому між ними також народ, що ніби колись заник на власній території. Умовно це могло би статися тоді, коли б дана територія завалилася під землю, її знищив вулкан; але з Києвом такого не сталося. Такі твори як «Повести временныхь льть», «Слово про Ігорів похід», писані XI-XIII ст., яскраво вказують на національну свідомість давньої Руси, а до того й на високу культуру, з якою штучними заходами росіяни примушують нас ділитися з ними. До того додаймо «Руську правду», що собою заступала правні норми та служила лучбою у правній площині тоді вже свідомого українського народу, пов'язаного освітою, школами, писаною історією у формі літописів та власними письменниками, — ось їх імена:

1. Митрополит Лев Київський, до 1004 р.
2. Іван І, митрополит Київський, початок XI ст.
3. Володимир Святославович, помер 1015 р.
4. Яким, єпископ Новгородський, — 1030 р.
5. Іларіон, пресвітер і письменник а з 1051 р. митрополит

6. Ярослав Володимирович, помер 1054
7. Лука Жидята, помер 15.10.1060 р.
8. Антоній Печерський, помер 3.5.1072 р.
9. Феодосій Печерський, помер 3.5.1074 р
10. Георгій, митр. Київський,
згадується в 1072 р.
11. Св. Леонтій Ростовський,
помер 1077 р.
12. Іоанн II, митр. Київський,
помер 1084 р.
13. Яків, чернігівський монах, XI ст.
14. Єфрем, єпископ Переяславський,
кінець XI ст.
15. Преподобний Нестор, кінець XI ст.
16. Григорій, печерський монах

(Никольскій, Н.К.Матеріалы. . .СПб., 1906).

Це — перші письменники Руси-України. Якась частина митрополитів і єпископів були греками, що передавали нам візантійську практику. В Новгороді і в Ростов Київ посилав своїх просвітителів як до колоній імперської Руси.

Ми знаємо з історії династичну боротьбу, міжусобиці, ривалізацію князів — все це було притаманне на тому часові, коли організацію території покривала февдальна система. Державну структуру Руси-України ніколи не можна порівняти з імперією Карла Великого, зліпком десятка народів; Київська Русь у структурі була монолітом, з додатком деяких провінцій з племінними відмінами і звичками. Це була органічна й закономірна держава з віковим розвитком і своєю питомою організацією. Покоління мінялися, але біологічна сила народу не розвивалася в бік мутації «трьох народів», трьох культур; рід був один і культура була одна. Нація — явище тривале, а культура завжди мала запозичення від інших народів. Матеріял до «Ізборніка Святослава» 1073 р. був привезений з Візантії до Болгарії, звідси, здобутий у поході, опинився в Києві; тут він був перекладений і переписаний — і набрав громадянства Руси — на ті часи пересадження на український грунт було нарівні майстерности. Натомість росіяни, з претенсією до цього культурного пам'ятника, до нього нічого не додали, за вийнятком того, що переховали його у своїх архівах — делікатно кажучи, спершу викрали, а потім цю пам'ятку «відкрили». Це зовсім не вказує на логічну участь в культурному процесі оформлення самого Ізборніка. А за грабунок пам'ятника можна позивати до суду — або подякувати за переховання.

Як у родині, громаді, волості й повіті, так і в князівських доменах були переподіли. Наслідком сварок і міжусобиць одне князівство могло розпастися на кілька частин, — або увійти до складу інших. Могло кілька князівств злучитися в одне. Це було характерним, можна сказати, до кінця XIУ ст. У сумежжі з теперішніми російськими землями, Чернігівщина після смерті Мстислава Володимировича, підлягала Києву, але від 1054 р., згідно з заповітом Ярослава Мудрого, вона була знову окремим князівством, але вже в інших кордонах. В XII ст. землі на Посеймі відділилися з Новгород-Сіверського князівства з осідком у Курську.

Таким чином, на протязі усього часу існування давньої Руси-України, до часу татаро-монгольської навали існувала одна Київська держава, до якої входили, або підлягали їй, усі васальні князівства. Це був взірець тогочасних европейських держав. З малими сепаратичними тенденціями окремих князів, із власних амбіцій, можливо й із менших чи більших народніх інтересів, були відхилення від державної єдности, але в основному київський князь був головою усім іншим князям. Ніхто не відважиться сперечатися, що центром цієї держави був Київ, бо державна влада в іншім місці за того часу не перебувала. Це було середньовічне табу. Київ був тоді та залишився до нашого часу поняттям єдности Руси-України. В Києві був великий князь і

митрополит, що висвячував єпископів для руських земель та колоній — Новгороду, Ростова, до Володимира на Клязьмі.

Справу зруйнування Києва Андрієм Боголюбським 1169 р. історики розглядають по-різному, але для нашої статті є важливим, бо він не прийшов сюди володіти, а посадив тут свого молодшого брата Гліба Юрійовича. Сам він вернувся до свого замку в Боголюбові, близько Володимира. Дехто вважає, шо ця дата починає період февдальної роздрібленості. Але тут не доглянено, як каже В. Довженок, одного факту, що всі васалітети залишилися поза засягом Боголюбського, цебто, шо він тільки зробив грабунковий наскок на Київ, а князівства ані не складали йому вірчих листів, ані навіть він нічим не впливав на них. Цей вчинок залишився збройним наскоком у формі розбійництва, без виповідження війни «йду на ви». Старшокнязівство Боголюбського у Києві було сезонове через його брата, шо помер 1173 р., отже всього лише 4 роки. Боголюбський втратив свій престіл — і втратив значення голови Київської держави. Згідно з міжнародніми правилами нашого часу, це була короткотривала окупація. А доконаний вчинок знищення та грабунку цінностей зовсім не означає суверенітету. Батий що знищив Київ у 1240 р., ніким не вважається діючим чинником законної влади, бо його метою був грабунок і нищення довкілля.

Найважливіше завдання київського князя було організувати оборону руських земель. В 1177 р. кн. Роман Ростиславович, столичний князь, організував похід проти половців, а Давид Ростиславович не виступив у похід; тоді Святослав Всеволодович зажадав, щоб Роман звільнив Київський престіл — за те, що він не зумів примусити Данила взяти участь у боротьбі з половцями. Роман без спротиву уступився. Значить, центральна влада шанувалася князями.

Правда, були міжусобиці між окремими князями, непідкорення великому князеві, — це притаманне багатьом країнам того часу. У нас сталося так, що напередодні монгольської навали велися суперечки за київський престіл. Можливо, про це раніше провідали монголи і вдарили в дуже несприятливий час для центральної влади в столиці. Державна влада під ударами Батия перестала існувати; забрано багато народу в ясир, але народ на території зовсім не загинув. Відродження силами того самого народу влади й держави почалося на землях Волині й Галичини та Холмщини на заході.

Автора цієї статті також діткнуло твердження російського бібліографа Н. Здобнова, що у своїй праці «История русской библиографии до начала XX века». (Москва, 1955, вид. 2) на ст. 22-23 каже, що пам'ятник Київської Русі «Богословца от словес» в «Ізборніку Святослава» 1073, . . . «положил начало одному из течений древнерусской библиографии, укрепившемуся на многие века . . » Цю злобну думку без жодного наукового доказу побудовано на вигаданій ґенезі дофевдальної Руси та февдальної роздріблености, в якій занепала або просто десь ділася «древнерусская народность», і на руїнах цього оформилася московська нація, що згодом почала себе називати росіянами. Так писати примушено всіх діячів української культури; мабуть, доручення пильнувати цього мають урядові редактори, імена яких видніються на колофонах кожного видання. Отже, совісний автор не може від таких «науковців» оборонитися, бо вони діють із таємного наказу КПСС, а супротивитися тому вважається виступом проти совєтської влади.

Зацікавлених цією проблемою відсилаємо до «Вопросы истории», 1950, ч.1, до статті С. Юшкова (ст. 74). Там же подана бібліографія предмету. Справа

(Закінчення на ст. 71)

ВАСИЛЬ НАГІРНЯК

КУДИ ДАЛІ?

/ Закінченя /

Прояви націоналізму і невпинної боротьби поневолених народів СССР за свої культурні й національні права були й залишились найбільшим клопотом московського большевизму; не зліквідував їх терором Сталін, і навряд чи вдасться їх зліквідувати його наслідникам.

Один з останніх документів, що продістався з України — звернення від «Українських патріотів» (так підписаний документ) підкреслює своїм заголовком, що «визволення поневолених народів є в інтересі вільного світу». Це звернення згадує про нешасні договори в Ялті і трагічний поділ світу на два бльоки: один на заході, де колоніяльні імперії перестали існувати, а другий, — «з другого боку залізної заслони, яка постала в наслідок Ялтинських договорів, де «існує далі найбільша в історії світу колоніяльна імперія, котра поневолює десятки народів».

Як же це було з договорами в Ялті, і на що нам сьогодні треба звертати пильну увагу? Фактом є, що півтора роки перед зустріччю в Ялті велися вже розмови між представниками ЗСА, Великої Брітанії та СССР в питаннях «нового порядку» в світі та створення нової світової організації *суверенних* держав, кращої від неефективної, хоч ше існуючої в той час Ліги Націй. Перша така зустріч відбулася в Москві 30 жовтня 1943 р. Вже тоді, очевидно з думкою зміцнення своїх позицій на міжнародному полі, СССР домагався співучасти інших республік СССР в майбутній світовій організації. Так, для прикладу, 10 грудня 1943 р. Державний Департамент ЗСА довідався від Брітанського Міністерства закордонних справ, що СССР домагається включення до Комісії Воєнних Злочинців також рівноправних представників від совєтських республік — України, Білоруси, Молдавії, Литви, Латвії, Естонії та Карело-Фінляндії, цебто країн, які понесли особливо поважні втрати в боротьбі проти нацистської Німеччини.

Та які це були суверенні держави? Треба було негайно діяти.і хитрий Сталін так і зробив. 1-го лютого 1944 р. Верховна Рада ССР проголошує важливі конституційні зміни згідно з якими:

1. Союзні республіки могтимуть входити безпосередньо в зв'язки з чужинецькими державами, заключати з ними договори і вимінювати дипломатичні та консулярні представництва;
2. Поодинокі республіки матимуть власні міністерства закордонних справ і оборони;
3. Республіки, члени СССР, матимуть власні військові формації. *(Роман Якемчук — «Україна як підмет міжнародного права», Збірник в пошану Зенона Кузелі, 1962, ст. 498).*

Озброєний таким хистом дипломатії, тодішний голова совєтської делеґації А. Ґромико домагався вже на конференції трьох великодержав 28 серпня 1948 р. в Дамбартон Овкс, щоб до ООН прийняти всі шістнадцять (в той час було разом 17) совєтських республік, в додаток до представництва СССР. Дальші безпосередні розмови між през. Рузвелтом і Сталіном довели до остаточного компромісу на конференції в Ялті, де справу допущення совєтських республік до ООН пов'язано з питанням процедури в голосуванні в Раді Безпеки. 7-го лютого 1944 р. в Ялті Молотов заявив, що Совєтський Союз задоволиться прийняттям трьох, а щонайменше двох совєтських республік: України, Білоруси й Литви (там саме, ст. 499). Отже, приналежність до ООН совєтських «суверенних» держав вирішувано компромісово в заміну за право вета великодержав у Раді Безпеки. І на якій

підставі та якими критеріями керувалися совєтські делеґати, коли погодилися на участь двох тільки совєтських республік. А де ж представництво РСФСР? Вони навіть не приховували факту, що СССР (влада) перебрав фактично ролю Російської Федеративної ССР після створення Союзу в грудні 1922 р. Значить цілий Совєтський Союз є репрезентований в ООН трьома республіками. Всі три — республіки слов'янських народів . . . А де ж представники народів Прибалтики, які були суверенними державами, членами Ліґи Націй поміж двома світовими війнами? Де ж представництва мусулманських республік та інших республік поневолених націй?

Ми не маємо жодних ілюзій що до ролі і користей українського народу після цих компромісів. Після величезних втрат у війні український народ удостоївся Москвою призначеної делегації до ООН, а по суті остався поневоленим у лабетах московської імперії. І так, після проголошення згаданих конституційних змін з 1-го лютого 1944 р. УССР надалі не має фактичного права входити *безпосередньо* (значить, без дозволу з Москви) в зв'язки з чужинецькими державами, а про власні незалежні військові формації нема і мови, не згадуючи вже про інші важливі прероґативи, властиві суверенним народам світу. Та однак ми залюбки пригадуємо і навіть чванимося перед чужинцями, що Україна є членом Об'єднаних Націй.

Хоч ми свідомі того, що членство УССР в ООН є радше фіктивно-репрезентантивного ніж політичного порядку, то однак, з точки погляду підметности до міжнародного права, ми визнаємо, що Україна є своєрідною державною одиницею і тому являється в кращій (більше упривілейованій) позиції від решти республік СССР, які не є членами ООН. А це рівняється з тим, що ці республіки є фактично упосліджені, дискриміновані в очах міжнародного права.

Які висновки з вищесказаного? На це питання мабуть найвигідніше буде нам поставити під дискусію заключне трудне питання: Чи в нашій акції за деколонізацію СССР ми маємо виключно боротися за власну *реальну суверенність,* а чи, з позиції найбільшого народу поневоленого СССР (фактично Росією) маємо також змагатися за такий же суверенітет інших (упосліджених) республік СССР, включно до членства в ООН? Про це ми повинні серйозно дискутувати.

Сама Ялтанська Конференція стала не тільки символом поділу Европи на окремі «сфери впливу», але також символом остаточної капітуляції західних потуг перед підступною й облудною політикою Совєтського Союзу, в наслідок чого фактично уярмлено ряд держав центральної Европи, поновно окуповано держави Прибалтики та скріплено повну залежність «союзних» республік від Москви й нащадків імперської Росії.

З нагоди 40-ої річниці домовлень у Ялті читаємо в заклику Соціо-Політичного Руху «ПОМОСТ» таке: «Ми вважаємо цинічним і неморальним той факт, що долю націй можна вирішувати їх ґеоґрафічним положенням замість волею народу в даній країні. Ми не можемо погодитися з тим, що кожне немовля — ґенерація за ґенерацією — народжене в східній Европі, має бути засуджене жити до кінця свого життя під совєтською окупацією й під тоталітарним режимом. Ми визнаємо свою відповідальність супроти жертв Ялти, які безупинно опротестовують свою недолю, співавтором якої був західній світ.» Цей документ адресований до представників поневолених націй, закликає до підтримки резолюцій в Конґресі ЗСА про відклик підписання домовлень у Ялті, авторства конґресмена Тома Коркорана (ч.435) та сенатора Роберта Кастена (ч.226).

При тій нагоді згаданий Рух, організований польськими політичними колами в ЗСА, виступив з історичною заявою (STATEMENT ON POLAND'S BORDERS AS RELATING TO ACTION RENOUNCE YALTA) де між іншим написано таке: «Ми приймаємо і вповні визнаємо статус кво теперішніх кордонів Польщі, як

справедливу й конечну резолюцію на шляху до тривалого миру й порозуміння між народами Білоруси, Литви, Польщі й України. Щобільше, ми вважаємо таке становише пiставою до потрібної співпраці між цими народами в намаганні осягнути й закріпити свободу й безпеку всієї околичної території.» Ця промовиста заява, яка (мовляв) в основному диктована становищем провідників сучасного польського підпілля, повинна стати наріжним каменем співдії визвольних формацій названих народів на майбутнє.

Однак, інтеграція визвольної дії народів з окремими, часто вороже протиставленими традиціями, це затяжний процес. Процес, який, як показує досвід минулого, мусить опертися на передумову попередньої національної солідарности, коли не до повного самозавершення поодиноких партнерів співдії.

Все це примушує піддати ревізії дотеперішні погляди нашого політично поділеного суспільства поза Україною на повільні ходи консолідації діючих сил. «Українській політичній думці на еміґрації — писав свого часу Юрій Пундик — треба визбутися ментальности консерватизму миргородського міщанина і примітивної філософії баби-ворожки, яка кількома магічними словами і фразами хоче розв'язати всі проблеми. Нам потрібна дискусія не тільки між націоналістами внутрі їхньої групи, але й основна речева дискусія над теоретичними проблемами нашої національної революції між усіма політичними середовищами.» */«У полум'ї дружнього слова», ст.90/* Коли спроби консолідації довкола такого чи іншого центру є неможливі з причин тих чи інших передумов, діючих особистостей або несприятливих концепцій, це не значить, що ми не повинні шукати інших способів співдії шляхом спільних конференцій, рівнобіжних нарад, особистих розмов, і т.д., де можна б обговорювати наше одностайне становище до питань, які вимагають негайної розв'язки.

Вміжчасі — ніщо не стоїть на перешкоді тому, щоб організоване українське суспільство в ЗСА вповні й масово підтримало заходи в Конґресі ЗСА про відкликання підписаних домовлень в Ялті 4-11 лютого 1945 р. Ми свідомі того, що під цю пору (під час переговорів ЗСА з Совєтським Союзом у Женеві) передумови на переголосування цих резолюцій в Конґресі є найкращі, однак не сумніваємося, що самі конґресові дебати над цими для можновладців ССР дразливими питаннями зможуть викликати скажену лють у ґромиків і ґорбачових но вітніх вседержителів московської імперії.

Яке завдання нашої преси?

Щоб відповісти на це питання мусимо перше з'ясувати наше розуміння ролі преси в українському суспільстві. Преса в загальному, а наша преса поза Україною зокрема має ролю посередника комунікації, лучника, середника опору денаціоналізації й розгублення одиниць нашого суспільства в морі інших суспільств. А потім, — як середника інформації, особливо в галузі ширення правди про становище українського народу. Вже ці критерії вказують на своєрідність завдань нашої преси. Однак, одне з яскравих завдань пресових органів наших буднів є також — впливати на почування поділених прошарків нашого суспільства у внутрішній розгрі політичних, а то й суспільно-громадських середовищ, з'єднань і центрів. І тут нема нічого дивного, бо вся міжнародня преса керується подібними засадами (впливати на політичне й суспільно-соціяльне життя даної країни) унапрямленої журналістики. Мало цього — вільна преса й інші засоби словокомунікації в країнах нашого поселення визначаються подеколи незвичайними впливами, а то й небувалою силою у виборах чи в рішеннях законодавчих інституцій до таких чи інших тенденцій у внутрішній чи зовнішній політиці уряду. І ці вільні засоби комунікації завжди керуються правдою й етичними засадами, а часто буває так, що амбітний журналіст, підтриманий жадібним сенсацій видав-

ництвом, діють на шкоду інтересам держави. І в таких випадках вони (журналіст і видавництво) прикриваються правом суспільства бути поінформованими в даній справі. А вам тоді здається, що цинізм преси не має меж.

Вгорі ми вжили вислів «унапрямлена журналістика». Маємо на думці — залежна і тим самим і суб'єктивна, у протилежність до незалежної, об'єктивної, бо такої навряд чи знайдемо серед наших видань. Унапрямлення пресових органів — це річ природна і навіть побажана серед демократично - устроєвого суспільства. Пропаґування думки, ідеологічних основ і програмових засад певного середовища та при тім критика тих же засад іншого середовища — це завдання унапрямленої преси кожного здорового суспільства, і з тим треба годитися. Не можна обійтися й без критики поодиноких осіб, які стоять, чи стояли на взорі суспільства в таких чи інших обставинах історичного минулого чи сучасного. І тут поважним недоліком наших пресових органів є саме пропаґування своїх ідей і критика думок суперника, а неперебірливі методи критики, негативний зміст словесних перебоїв та яскраво суперечні ярлики, що їх прищеплюється таким чи іншим середовищам чи постаттям.

Українська преса поза Україною не повинна користуватися тими самими критеріями, якими користується преса вільних народів. Вона має цілий ряд завдань, які випливають з реалітетів колоніяльного стану й денаціоналізації поза Батьківщиною, що їй треба рішучо й об'єднано поборювати. Тож вона (наша преса) повинна мати суворіший кодекс журналістичної етики від кодексу преси вільних країн.

Завдання, коли не святий обов'язок української преси поза Україною є служити потребам поневоленого українського народу, а це можна найкраще виконати тоді, коли поодинокі наші пресові органи віднайдуть спільну мову там, де конфронтація концепцій й ідей збігається в одне русло дії й співвідповідальности.

Рівночасно наша преса (редакції й видавництва) може відограти поважну ролю посередника на шляху нормалізації нашого розкладового політичного й суспільно-громадського життя та співдії всіх здорових сил народу для осягнення тієї самої мети. Вони мають для того потрібні «ножиці», бібліотеки й архіви; потрібно тільки доброї волі, віри в неминучість світлого майбутнього і відмежування від усього нашептаного ворогом, що сіє ненависть і розбіжності серед нашого суспільства.

До питань ідеології та державного устрою.

ДМ. КАРМАЗИН

НА ІДЕОЛОГІЧНОМУ ФРОНТІ

(З нагоди Х-го ВЗУН)

Ідейно-теоретична робота матірної ОУН є одною з найважливіших ділянок її діяльности і боротьби на ідеологічному фронті з метою дати компас і дороговкази для українського всенародного національного руху, для згуртування і координації всіх національних сил під прапором всеукраїнства, надпартійности і творення національної єдности всіх українців на основі національного солідаризму.

У Проводі Українських Націоналістів виявилася блискуча плеяда теоретиків українського націоналізму, які внесли вагомий вклад у розвиток української політичної думки.

Всеукраїнський соборницький характер Проводу Українських Націоналістів видно не тільки в його персональному складі, а й у змісті ідейно-теоретичних надбань і в способі думання його теоретиків. Це були особи високої політичної культури і великого політичного досвіду, набутого в роки української Національної Революції 1917-1920 рр. Досить згадати такі імена як інж. Дмитро Андрієвський, який став першим ідеологічним референтом у першому Проводі Українських Націоналістів 1927 р.; Микола Сціборський — політичний референт; Володимир Мартинець — референт преси й пропаґанди та секретар цього ж таки ПУН. Після І-го Конґресу Українських Націоналістів (1929 р.) коли були утворені Організація Українських Націоналістів (ОУН) і Провід Українських Націоналістів (ПУН), провідним ідеологом ПУН став глибокий мислитель загальноевропейського рівня д-р Юліян Вассиян, який систему ідей і поглядів ОУН підніс до рівня філософії українського націоналізму. В ідейно-політичній творчості ПУН помітна увага до нової дійсности в Україні, до духових і політичних процесів на Батьківщині. Проблематику сучасної України розробляв у своїх численних працях Микола Сціборський — підполковник армії УНР, основник «леґії Українських Націоналістів», член ОУН і ПУН, організаційний а потім пропаґандивний референт ПУН. Микола Сціборський здобув популярність як знавець і глибокий дослідник підсовєтської дійсности, большевицької господарської політики. Через це його високо цінили українці зі східніх та середніх українських земель, коли вони ознайомились з його працями під час Другої світової війни. Працями Миколи Сціборського ОУН здобула собі в Україні багато прихильників, тоді як теорія «Націоналізму» Донцова, з якою прийшли розламівці як його догматичні послідовники, зустрічала багато застережень і заперечень.

Великий вклад в теорію українського організованого націоналізму зробив Володимир Мартинець, як дослідник та історик ОУН такими своїми працями як «Українське підпілля»: від УВО до ОУН» (1949), «Ідеологія організованого і т.зв. волевого націоналізму» (1954).

До згаданих імен талановитих публіцистів і теоретиків українського націоналізму слід долучити імена Осипа Бойдуника (Боярського), Зиновія Книша, Юрія Артюшенка, Євгена Онацького, С. Николишина, Ореста Зибачинського, Олега Ольжича-Кандиби, Олени Теліги, О. Ждановича, Юрія Пундика, Юрія Бойка, Дм. Кармазина, Зенона Городиського, Петра Стерча та багатьох інших.

У працях названих осіб читач знайде вияснення історичної ґенези українського націоналізму, як духового і політичного руху, а також опрацювання системи ідей і поглядів, які становлять ідеологію і світогляд Організації Українських Націо-

налістів. Для повсякчасної перевірки й удосконалення ідейно-теоретичної зброї українського націоналізму скликаються студійні конференції, на яких ставляться на обговорення доповіді визначних науковців і публіцистів у питаннях, які є актуальними в даному часі. Так, наприклад, у днях 15 і 16 червня 1963 року відбулась Студійна Конфернція УНО-ОДВУ-Зарево в Торонті (Канада), на якій було поставлено й обговорено доповіді на теми: 1. «Людина - суспільство - нація» — М. Антонович. 2. «Поняття і політично-суспільна функція ідеології» — д-р Б. Боцюрків. 3. «Націоналізм і демократія» — д-р П. Стерчо. 4. «Сила і слабість московського комунізму» — проф. Ю. Пундик. 5. «Національна політика большевиків і національні процеси в Україні» — ред. О. Жданович. 6. «Перспективи української визвольної боротьби і роля українського суспільства в Північній Америці» — Ярослав Гайвас. 7. «Український Націоналістичний Рух як засіб визвольної боротьби, його структуральна побудова в світлі сучасних вимог» — М. Плав'юк.

У доповіді «Поняття і суспільно-політична функція ідеології» Б. Боцюрків слушно підкреслив важливість ідейно-теоретичної творчости сьогодні на еміґрації. Переглядаючи ідеологічно-програмові питання українського націоналізму, слід стежити за тим, щоб очистити їх від перестарілих кличів і формул, які не відповідають вимогам нового часу і не вкладаються в історично-культурні і психологічні рамки українства. «Тому з однієї сторони, треба уважно проаналізувати, з перспективи сучасного становища і змагань українського народу, всю спадщину української політичної думки, зокрема писання предвісників українського націоналізму, його пізніших теоретиків і публіцистів, що, вилучивши вже неактуальні, скороминаючі, помилкові елементи «данину часу», зберегли живими для сучасного і майбутнього покоління ці тривкі думки, ствердження й узагальнення, що в них схоплені основні вартості української духовости, осмислені тенденції розвитку українства та розгорнені перспективи майбутнього. З другої сторони, слід нам повністю покористуватись досвідом, набутим українською еміґрацією у вільному світі. . . Для цих завдань є в нас на еміґрації сприятливі умови. . . Цих умов немає в Україні: там московсько-большевицькі окупанти та їх вислужники — малороси у зародку жорстоко придушують всяку творчу українську політичну думку, що не вкладається у апріорну офіційну схему — синтезу великодержавного російського націоналізму, ленінсько-сталінського тоталітаризму й марксистської есхатології. Від українців у вільному світі, від їхніх інтелектуальних кадрів чекає український народ на Батьківщині саме цієї творчої політичної думки, кування й постійного вдосконалювання української ідейної зброї, позитивних вартостей, що їх він протиставить чужим, накиненим ідеям окупанта.».

Особливо відповідальна й важлива робота в цій ділянці належить Великим Зборам Українських Націоналістів: адже вони дають напрямні дороговкази і принципи, які зобов'язують українських націоналістів в їх діяльності і боротьбі на допомогу українському народові. З цього погляду матеріяли VII-го і X-го ВЗУН є помітним і ваговим вкладом в українську політичну думку і яскраво виявляють ідейно-політичну позицію матірної Організації Українських Націоналістів.

В ідеологічній творчості Провід Українських Націоналістів, в особах його теоретиків, керувався такими принципами:

1. **«Принцип синтези»:** «Ні крайній націоналізм, що кінчається статикою свідомости, ні чистий волюнтаризм, що врешті губиться в містичній неозначености сліпої прастихії, не підходять для цілей націоналістичної ідеології, яка найглибшу свою суть віднаходить у **синтезі чинної ідеї.** Звідси найбільший тиск на **свідомий організований чин**, а в осередку своєї ваги вона ставить вимогу **організації людських індивідуальностей**, а не

колективу психосоціяльних однородців». *(Ю. Вассиян* — «Ідеологічні основи українського націоналізму», «Розбудова нації», 1929 р. ч.3-4). У цьому ствердженні виявляється гуманістичний і демократичний характер українського націоналізму з його гаслом *«Свобода народам — гідність людині!», що є протиставлення усякому тоталітаризмові і, зокрема, теорії «націоналізму» Дм. Донцова.*

2. **Органічність українського націоналізму:** «Український націоналізм не постає в порядку самої реакції на стан національно-політичного поневолення. . . У своїй глибині він є рухом **органічно-творчим,** з усіма ознаками автономної волі . . . З огляду на це, завдання націоналізму не обмежується програмою завтрішнього дня, але укладаються в той спосіб, щоб осягнути рішаюче в **найдальшу будучність.** У зв'язку з цим націоналізм змагає здобути духову натугу **світогляду,** щоб на ґрунті цієї найбільш формівної моральної сили доцільно й тривко здійснити свої конкретніші завдання» (Там таки: *«Розбудова нації»,* 1929 р. ч.3-4). Виходячи з такого розуміння українського націоналізму, УІІ ВЗУН ствердив: «Український націоналізм, як ідеологія ОУН, як система ідеї українського визвольного руху і як світогляд, є не абстрактною доктриною того чи іншого теоретика чи філософа, а кожночасною синтезою української політичної думки, духово-культурних надбань і вкладу багатьох творчих індивідуальностей минулого й сучасного, здобутих і перевірених у процесі історичного буття нації, в боротьбі українського народу за його національне буття і свободу». *(«Україна — спільне добро всіх її громадян»,* матеріяли УІІ ВЗУН, ст.78). У свою чергу Х-ий ВЗУН наголосив відмінність і своєрідність українського націоналізму від націоналізмів інших народів, як визвольного націоналізму поневоленого народу і в стосунку до таких звироднілих форм націоналізму, як німецький нацизм і італійський фашизм. Доводиться наголошувати і пригадувати це партійним супротивникам українського націоналізму, які ще й досі утотожнюють його з вище названими чужими націоналізмами або говорять, що це тільки тепер матірна ОУН відмежовується і від німецького, і від італійського фашизму. Для таких «знавців» українського націоналізму доводиться навести кілька думок визначних основоположників ОУН і теоретиків Проводу Українських Націоналістів. Одну з цих думок ставимо як 3-ий принцип ідеологічної творчости:

3. **Не орієнтації, а незалежність свого духа.** «Мусимо ні на хвилину не втрачати незалежности свого духа, свого способу бачити й судити. У нас самих мусимо знайти світло, що опромінить наш шлях. Не сміємо дивитись на речі чужими очима. Мусимо в куті зору поставити інтереси свого краю і своєї нації. Годі нам бути рабами чужих змагань і об'єктом чужих концепцій» (Інж. Д. Андрієвський — *«Вічний мир»).* «Італійський фашизм завжди мав свою державу, яку треба було лише підперти, підремонтувати, підвести нові підмурування. . . Перед молодим українським націоналізмом стоїть цілком інше завдання: він мусить ще віднайти свою державу . . . Різниця величезної принципової ваги. Фашизм є націоналізм нації державної, ворожої будь-яким ірердентам, готової всіх і вся принести в жертву культові своєї твореної держави. Український націоналізм є, навпаки, націоналізмом нації недержавної, що тільки живе ірредентизмом, і готовий принести в жертву всіх і для вся зруйнування культу тих держав, що не дають йому жити. Фашизм, устами найбільшого свого проводиря й ідеолога Муссоліні, не раз проголошував цілому світові, що він не є крам для експорту, що він на місці тільки в Італії; і це цілком зрозуміло, бо державний націоналізм виключає всі інші націоналізми — мусить навіть поборювати їх, бо вбачає в них можливих майбутніх ворогів чи суперників». (Є. Онацький: *Листи з Італії. Дещо про фашизм».)* У світлі Х-го ВЗУН стає ясно, що така настанова є

основною або й генеральною лінією ОУН і що Х-ий ВЗУН є вірним її спадкоємцем та продовжувачем.

4. Принцип всеукраїнства і надпартійности, що випливає з філософії українського націоналізму: «Ні політична партія, ні суспільна кляса, ні стан, невідповідні, як становище, з якого можна було б обняти, зрозуміти й керувати життям нації, бо всі вони однобічні тим, що є власне тими означеними своєрідними чинниками. Тому ні одна з тих форм не підходить для цілей націоналізму, що стається тим, чим він є, власне — шляхом поборення в собі духа партійности, клясовости, становости. Головним предметом його прямування є зісуцільнювання різного при помочі **доповнення й синтези**, а не спрощуванням його шляхом **виключення й неґації.** З огляду на це можна б назвати його **інтеґральним націоналізмом.** Слід ще раз підкреслити, що його метою є **найвищі** синтетичні досягнення при найменшій затраті форм різнородности життя га при найменшому обмеженні індивідуальної свободи» (Ю. Вассиян, *«До головних засад націоналізму»).*

Таке розуміння завдань українського націоналізму позначилось як на системі його ідей і поглядів, так і на його внутрішній політиці. Виходячи із засади, що «головним предметом його прямування є **зісуцільнювання** різного за допомогою **доповнення й синтези,** а не спрощування його шляхом **виключення й неґації»** ОУН і ПУН у своїй політичній діяльності висувають .

5. Принцип єдности в різноманітності, у протиставленні до т.званої «органічної єдности» монопартійної диктатури з її методою «виключення й неґації» інакодумців і встановлення своєї монопартійної влади. Ці дві позиції і принципи репрезентуються сьогодні двома організаціями українських націоналістів — матірною ОУН і ПУН, з її принципом всеукраїнства і надпартійности, як записано в ухвалах Першого Конгресу українських націоналістів (1929 р.) і ОУН/р/, з її нахилом до монократизму, виключення і неґації інакодумців або й проєктом заборони політичних партій, що, на жаль, під впливом галицької фракції догматичних послідовників Донцова, теж записано у постановах II-го Конґресу Українських Націоналістів (1939 р.) Саме в цьому крилося ідеологічне джерело розламу ОУН на початку 1940 року. Демократичному характерові українського визвольного націоналізму було протиставлено доктрину «націоналізму» Донцова, не називаючи її по імені. Але вона стала способом думання і діяння молодих українських націоналістів у Галичині. У протиставленні до II-го Великого Збору Українських Націоналістів, який вибрав головою ПУН полковника Андрія Мельника, було скликано у Кракові інший ІІ-ий ВЗУН галицьких крайовиків під проводом Степана Бандери, який відбувся у квітні 1941 р. Осудивши провід Українських Націоналістів як «дрібноміщанську групу попутників націоналізму А. Мельника» і пришивши цій «групі» опортунізм, фракція Бандери протиставилась матірній ОУН як єдиний і ортодоксальний виразник українського націоналізму й ОУН. Уявили собі, що вони — це «нове покоління українських націоналістів-революціонерів. Воно вийшло тепер на чоло визвольно-політичного руху цілого українського народу, як єдина політична організація, що за всяких умов незмінно несе свої прапори» */

ОУН від самого її початку є організацією революційною, і сталося так, що революційність стала пов'язуватися тільки з приходом «нового покоління» і з молодими кадрами українського організованого націоналізму. У Галичині створився своєрідний культ молоді, як майбутнього нації. Видатний член ПУН П.К. Боярський згадує: «Кожний, хто жив на Західніх Землях у тридцятих роках, дуже добре пригадує собі той жалюгідний й несамовитий божевільний герць інтриґ і інсинуацій навколо ОУН, а рівночасно з тим тупцювання перед молоддю. При кож-

ній нагоді і на кожних прилюдних зібраннях кожна промова політичних реалістів» кінчалася одним і тим самим «рефреном»: «Ви молодь, ви майбутнє нації». І молодь приймала цей «рефрен» по-своєму, тобто, не те, що вона — то майбутнє нації, лише, що майбутнє нації — то вона . . . Всі заходи Проводу Українських Націоналістів і ОУН припинили цей герць «політичних реалістів», які деморалізували молодь, були безуспішні . . . Аж вкінці в 1940 р. частина молоді збунтувалася проти свого Проводу ОУН . . .**/

Бунт галицької фракції молодих українських націоналістів під проводом С. Бандери та їхній розрив із Проводом Українських Націоналістів був, очевидно, наслідком не лише молодости, коли «грає молода кров», а й своєрідного розуміння «націоналізму» цим поколінням, прищепленого йому Донцовим. Ідеологічні і світоглядові основи українського організованого націоналізму , які обґрунтувались у працях ідеологів і теоретиків ПУН, не доходили до цього покоління із-за кордону або й були для нього трудні для засвоєння. Зате Д. Донцов із його «Вісником» був у Львові, і його «націоналізм» був розрахований на молодь, легко сприймався і своїми бойовими гаслами відповідав темпераментові молодих націоналістів-революціонерів, як вони себе назвали у протиставленні до старшого покоління основоположників і теоретиків Проводу Українських Націоналістів. Виявилось також різне розуміння революційности. Думку ПУН у цьому питанні висловив О. Бабій: «Не вважаємо революціонерами тих, хто до революційного табору зараховує *тільки* молодь, хто так хоче її напоїти ненавистю до старих. Безкритична акція проти старих є явищем шкідливим. Революційність тих недозрілих кол є витвором темпераменту, часто заздрости, а не логіки й почуття обов'язку. Невільно забувати, що суспільність не може складатися тільки з молодих, що здорове суспільне життя є там, де є рівновага між революційними й консервативними елементами. Ми маємо досить простору й праці, як для «молодших», так і для «старших». «Революційним є кожний акт, що йде до вдосконалення, до вищої культури, до вищого прояву волі, до життя, до вшляхетнення. Тільки творчість є правдивою ознакою революційности. Бути революціонером — це перш за все покинути фразу, брехню, вдосконалити себе самого, довести до гармонії між словом і ділом».***/ Такий погляд полемічно загострений проти тієї «революційности» яку прищеплював молодим націоналістам Донцов і яку практикують до сьогодні його догматичні послідовники.

Революційність ОУН вимірюється перш за все поставленою метою її боротьби за державну самостійність України за всяких умов і відповідними засобами в даних історичних обставинах.

Якщо хто хоче пояснити розлам ОУН конфліктом поколінь, то він матиме рацію, але з доповненням, що справа не в різниці віку двох поколінь, а у вихованні і способі думання та в ідеології молодих галицьких націоналістів у порівнянні з основоположниками матірної ОУН. І справа тут не в революційності одних у стосунку до уявного опортунізму других, а в політичній культурі, у засвоєнні молодим поколінням 30-х років у Галичині чужих, не властивих для українського визвольного націоналізму ідей і принципів, поширюваних Донцовим.

Для ясности треба пригадати, що до революції Донцов належав до УСДРП і як український марксист дотримувався принципу боротьби із всеукраїнством: «Боротьба з всеукраїнством, — писав він, — являється для нас конечною. Нашою ціллю є внести роздор у рідну хату, врізатися в дружній всеукраїнський концерт із своїм власним пролетарським барабаном». «В боротьбі української суспільности за національне визволення, — писав далі Донцов, — український пролетаріят виступить не під синьо-жовтою корогвою всеукраїнства, а під червоним прапором революційної соціял-демократії».****/

З таким же методологічним принципом боротьби із всеукраїнством прийшов Донцов, і під жовтоблакитний прапор

українського націоналізму, видавши книгу під назвою «Націоналізм» (1926 р.) і йому повірили, що система його ідей і поглядів і є тим націоналізмом, якого бракує українському суспільству і який виведе нас із неволі.

В дійсності боротьба із всеукраїнством є боротьбою з головною ідеєю українського націоналоізму — з наріжним каменем його ідеології і світогляду, що базується на самому розумінні нації як духової цілости.

У всьому цьому відповідь на питання «Чи два націоналізми?» і чи можна теорію націоналізму ПУН і ОУН утотожнювати з доктриною «націоналізму» Дм. Донцова. Як слушно відзначив сл.п. Юрій Пундик, « . . .Провідні члени ОУН, включно з форматорами її ідеології Дмитром Андрієвським, Володимиром Мартинцем, Миколою Сціборським, Євгеном Онацьким, Юліяном Вассияном, а дешо пізніше Олегом Кандибою-Ольжичем, відмовилися визнати догми створеної Д. Донцовим «релігії»; то й не дивно, що він відмовився до них пристати».*****/ У свою чергу галицька фракція догматичних послідовників Донцова відійшла від Проводу Українських Націоналістів, очоленого полковником Андрієм Мельником, і пішла своєю дорогою під проводом Степана Бандери. Під час Другої світової війни ця фракція з-під знаку ОУН/р/ (або ОУН/сд/, прийшовши у Велику Україну, не знайшла сподіваного зрозуміння й підтримки і зазнала глибокої критики багатьох своїх поглядів, опертих на доктрині Донцова. У наслідок глибокої ревізії цих поглядів і в зустрічі з дійсністю в Україні склалися нові погляди серед учасників цієї фракції, які привели до другого розколу українських націоналістів. Ревізіоністи, відштовхуючись від «донцовізму», назвали свої нові погляди «позиціями українського визвольного руху», які в багатьох питаннях наблизилися до позицій матірної ОУН, до її генеральної лінії. Але блудні сини матірної ОУН, замість того, щоб повернутися на її лоно, пішли пізніше творити Український Демократичний Рух (УДР), виявивши цим нерозуміння українського визвольного націоналізму, репрезентованого матірною ОУН. Фракція догматичних послідовників Д. Донцова відмежувалась від своїх ревізіоністів. Так постало три організації українських націоналістів під тією самою назвою «ОУН», з деякими додатками для їх розрізнення: ОУН — ОУН/р/ — ОУН/з/.

З наведеного бачимо, які були ідеологічно-світоглядові підстави двох розламів у лавах організованого українського націоналізму і в якому відношенні є матірна ОУН до двох їх фракцій, які існують тепер поза нею. В обох випадках розламу ОУН підставою для відокремлення галицької фракції догматичних послідовників Донцова від матірної ОУН, а пізніше до опозиції в лавах тієї фракції, які стали на шлях ревізії догм Д. Донцова, було те саме: несполучність «націоналізму» Донцова з ідейно-світоглядовими позиціями матірної ОУН і з «позиціями українського визвольного руху». Якщо говорити про еволюцію ОУН, то вона полягає саме в цьому: в ревізії деяких догм і поглядів в теорії «націоналізму» Донцова і перехід на позиції матірної ОУН, які були визначені її ідеологами. Еволюція фракції С. Бандери виявилася на III-му Надзвичайному Великому Зборі ОУН/р/ 21-25 серпня 1943 р. Становище нової фракції опозиціонерів у лавах ОУН/р/ зафіксовані в постановах цього Збору, а також у виданій на еміграції брошурі «Позиції українського визвольного руху» *(Вид.-во «Пролог», 1948 р.)* і в постановах Української Головної Визвольної Ради (УГВР), створеної 10-15 липня 1944 р. Донцов і Бандера виступили проти «Позицій українського визвольного руху» і опозиції УГВР. Про це написано докладно у книзі В. Мартинця «Ідеологія організованого і т.зв. волевого націоналізму», Вінніпеґ, 1954 р.

Теза про те, що в подвійному розламі ОУН винен Д. Донцов і його догматичні послідовники, трудна до сприйняття і зрозуміння тому, що на його публіцистиці виховувались молоді кадри ОУН в Галичині. Доктрина «націоналізму» Донцова сприймалася як вислів українського визвольного націоналізму і утотожнювалася з ідеологічними позиціями Проводу Українських Націоналістів і ОУН, не зважаючи на те, що Донцов не належав до ОУН і його «націоналізм» зазнавав часом гострої критики з боку ідеологів і теоретиків ПУН. З цього приводу у передмові до свого дослідження «Ідеологія організованого і т.зв. волевого націоналізму» В. Мартинець писав, що якби таке розрізнення «двох націоналізмів» було про-

ведене у свій час, то «інакше б виглядало наше сучасне внутрішньо-політичне життя і відносини, а зокрема напевно інакше виглядав би націоналістичний табір». «Такої праці домагалися відповідальні члени ОУН, і навіть робилися заходи для її видання». Що більше, ще в 1951 р. на сторінках «Самостійної України» Дм. Кармазин писав таке: «На жаль, Провід Українських Націоналістів не зміг своєчасно розгорнути ідейно-теоретичну освідомлюючу виховну роботу серед усіх своїх кадрів у належній мірі і зробити відповідне розмежування між публіцистикою Донцова і теорією українського націоналізму. В наслідок цього, ці кадри стали жертвою розламу й безсило борсаються під проводом С. Бандери між Донцовим і «Позиціями українського визвольного руху» по сьогоднішній день, продовжуючи колотись на взаємнопоборюючі частини. Вихід із цього критичного становища є лише один — поворот на позиції українського націоналізму матірної ОУН і, на цій основі, відновлення єдности українського націоналістичного руху».

* * *
*

*/ Постанови II-го (Краківського) Великого Збору Українських Націоналістів. «Українська Суспільно-політична думка в 20-му столітті», т.III, ст.8, *«Сучасність»,* 1983 р.

****/ Святослав Доленга, «Донцовщина». Варшава, 1938 р. ст.27.

*****/ Юрій Пундик - «Політичний портрет Дмитра Донцова», збірник «У полум'ї дружнього слова», Париж, 1983 р. ст.425.

••••••••••••••••••••

Дві постаті формували погляд українця на москалів за останніх 75 літ: Михайло Драгоманов і Дмитро Донцов . Перший захоплювався російською культурою, як культурою світовою, культурою метрополії в противенстві до української культури провінції. Українсько-московські взаємини старався відполітизувати і поставити їх в площину змагання за культурну, найвище територіяльну автономію. Які б там не були заслуги Драгоманова для тогочасного українства, вплив його був фатальний: він загнав українську інтеліґенцію в полон московської духовости, відібрав їй волю до боротьби за свою державу, вихолостив її з самостійницьких ідеалів.

Другий рятував самобутність української духовости різкою сепарацією від усього московського не тільки в політичній, але перш усього в культурній, духовій площині. Спростачуванням і примітизуванням усього, що походить з Москви, відбив він український корабель від московського берега, вирвав нас з-під маґнетичного впливу ентузіястів общеросійства.

І один і другий підхід веде нас у нереальний світ і не дозволить оцінити противника. А через фальшиву оцінку кінець-кінців приходить катастрофа.

ЗИНОВІЙ КНИШ

«СЬОГОДНІ І ЗАВТРА», ст. 79, Вінніпеґ 1950.

Іван М. Чинченко

ЧИ ДІЙСНО УКРАЇНСЬКА МОЛОДЬ В УКРАЇНІ ВТРАЧАЄ НАЦІОНАЛЬНУ СВІДОМІСТЬ

Частенько доводиться читати в нашій періодичній пресі що молодь в Україні не є активною, шо молодь втрачає національну свідомість, що молодь в Україні втрачає рідну мову, дуже легко піддається русифікації, і навіть є побоювання, що через пару десятиліть з української самобутности і сліди загинуть. Чи в дійсності воно так є? Абсолютно ні! Історія вчить нас, що національна свідомість людности в Україні ніколи не зникне. Всім нам відомі горезвісні валуєвські та емські укази, за якими «української мови не було, немає і не може бути». Своїми указами російські імператори забороняли навчання українською мовою в школах; були заборонені всякі публікації українською мовою, було суворо заборонено й переслідувано поширення всякої літератури українською мовою із закордону. Автор цих рядків закінчував початкову 4-річну школу на селі, з російською мовою навчання, але розмовляти нею таки не міг. Двоклясову школу почав у 1916 році, теж із російською мовою навчання, ще за царату; в 1917 році навчання вже було українською мовою (за Центральної Ради); потім знову навала московщини на короткий час; а закінчував я цю двоклясову школу вже за Української Держави (Гетьманату). В 1917 році термін «Україна» для мене був незрозумілий, бо в школах набили нам у голову три географічні та історичні терміни: «Великоросія, Малоросія (або «південь Росії» та Білоросія. Пізніше фахову середню та вищу освіту та обмежені наукові досягнення набувалось вже в підсовєтській дійсності, але уже теж українською мовою. Іншими словами, я вже варився у підсовєтській дійсності. Національна свідомість прививалась таки у школах, у школах національних за формою й соціялістичних за змістом. Національне пробудження та закріплення національної свідомости відбувались таки в школах, і те нечуване в нашій історії національне освідомлення відбувалось в Україні таки завдяки БОРОТЬБІСТАМ, що в роках 1920-32 були при владі в Україні. Ті БОРОТЬБІСТИ перш за все особливу увагу звернули на освіту, на школи. Під час так званої українізації, завдяки БОРОТЬБІСТАМ, в Україні було видано в ділянці освіти й національної культури так багато публікацій рідною мовою, як ніколи в українській історії. На цю тему можна писати розвідки, дослідження, наукові праці тощо. Пізніше, в тих проклятої пам'яти жахливих 30-х роках, усіх БОРОТЬБІСТІВ було фізично знищено, і сатрапи з Кремля почали в корені нищити українську самобутність. За короткотривалої хрущовської відлиги, в Україні з Кремля почали в корені нищити українську самобутність. За короткотривалої хрущовської відлиги, в Україні знову заворушився змаг за відновлення української культури, рух за відновлення української свідомости, особливо у Спілці Українських Письменників. Деякі діячі, особливо Іван Дзюба, Іван Світличний, Василь Стус та багато інших почали відкрито виступати з протестами проти русифікації шкіл в Україні, особливо по великих містах. На одному із з'їздів Спілки Українських Письменників Олесь Гончар відважився у своєму виступі на вимогу «відібрати» Миколу Гоголя з російської літератури, бо він належить українській літературі. Після того виступу Олесь Гончар був відсунений у тінь.

Але вертаймось до української свідомости, особливо серед молоді в Україні. Багато з нас і навіть дехто з ново-

прибулих дисидентів нарікають, що молодь в Україні пасивна. Звичайно, не всі стають на відкритий змаг проти ліквідації української самобутности. Тиранія, терор, фізичний та моральний, «психушки» та інше, шо їх практикують сатрапи з Кремля, може й змушує українську людність, в тім числі і молодь, до слушного часу стримуватись від активної діяльности.

Бажаю трохи заторкнути та вияснити визначення термінів «ІНТЕЛІҐЕНТ» та «інтеліґенція». Інтеліґент — це особа, що логічно та практично мислить. Не кожну особу з високою освітою та з науковим ступенем чи титулом можна вважати інтеліґентом. У житті доводиться зустрічати шалапутів із високою освітою і навіть із академічними титулами. Розвиток інтелекту проходить таки в школі. В Україні зараз є 137 високих шкіл, тисячі загальноосвітніх та професійних середніх шкіл і сотками тисяч студентів. Можновладці з Кремля намагаються виховати з тих студентів освідомлено відданих комуністичній ідеї та ідеології людей. І так, одна четверта частина з тієї студентської маси є і буде віддана, вірна політиці москвовсько-комуністичних правителів. Можемо сміливо запевняти, що добра половина з тієї студентської маси є і буде критично наставлена до комуністичної ідеології та політики, а ще одна четвертина студентської маси буде невтральною — але в відповідний час приєднається до національно і соціяльно свідомої маси. Та критично наставлена маса населення і молоді є герметично ізольована від подій і життя в світі. Вона бачить медалю лише з одного боку, з того, що показує режим. Критично наставлена частина населення, а особливо молодь, відчуває, що щось воно не так є в житті і в світі, не так, як їм це підносить усякого роду совєтська «медія», цебто засоби совєтської інформації. Вони є інтеліґенти, вони хочуть знати, порівнювати, аналізувати події й життя у вільному світі, але тієї можливости вони не мають. Як нам відомо, можновладці з Кремля всякими способами намагаються ізолювати своїх рабів від впливу вільного світу. Режим усякими засобами намагається не допускати до імперії літературу, книги, періодику, наукову літературу, навіть грамофонні платівки з вільного світу. Заглушуються радіопересилання з вільного світу. Намагаються ізолювати мешканців України від тих, що приїздять в Україну на відвідини до своїх кревних, та від туристів, особливо від закордонної. Всі засоби підсовєтського виховання намагаються втлумачити в голови своїх піврабів, що все те, що є в московсько-комуністичній імперії, є проґресивне, а те, що поза межами совєтської імперії — реакційне. Молодь в Україні, як і у всій совєтській імперії, намагається наслідувати Захід, нову, модерну музику, стиль одягу (тому тих, що в одязі наслідують Захід, презирливо називають «стилягами»). Приклад: один студент вищої школи в Ленінґраді, і то школи спеціяльного призначення, просив свою тітку з Вінніпеґу прислати йому одну платівку і зазначив назву тієї платівки. Коли студент одержав ту платівку, то почав сам витанцьовувати під ту музику. А потім молодь часто у нього збиралась на танці під музику тієї платівки. На прохання племінника, тітка вислала йому ще кілька платівок, а племінник продавав кожну по 75 рублів (півмісячна платня робітника, чи навіть і лікаря). За це йому дісталось. Імперська поліційна машинерія застерігає підсовєтських людей від зустрічей з особами що приїжджають у відвідини з вільного світу, навіть із туристами, мовляв, то — шпигуни різних імперіялістичних розвідок. Головною метою кремлівських можновладців є ізолювати українців, особливо молодь, від приїжджших із західнього світу, щоб ті, напівраби імперії не довідались про економічне, соціяльне та політичне життя у вільному світі. П'ять чи шість років тому одна жінка у віці 40-43 років, з Полтавщини, з вишою освітою (за фахом інженер), приїхала відвідати свою тітку в Вінніеґу.

Водили й возили її всюди, показували їй усе, а в неї завжди була одна й та сама стереотипна заввага: «І в нас те є». Возили гостю аж до Альберти, де брат господаря має ділянку землі (160 акрів), понад 300 корів расової породи, модерну машинерію, модерні будови з новими меблями тошо. А власник того всього прибув до Канади восени 1948 року голий як стоїть. Четверо дітей того албертійця здобули вищу освіту, а п'ятий ходить до ґімназії. Після повернення в рідні сторони та відвідувачка писала до своєї тітки: «Того, що я там бачила, ніколи в житті я не бачила і до кінця свого життя не буду бачити». Мені знайомі три випадки того, як кремлівські можновладці не дають дозволу, особливо молодим особам, відвідати своїх кревних у Канаді. Один батько, що мешкає в Едмонтоні, тричі подавав заяву, щоб його син, колишній дивізійник, шо відбувши 10-річну кару поселився за Уралом, оженився там з українкою з Полтавщини, товаришкою по нещастю, прибув на відвідини до батьків. Тричі подавалось прохання — і тричі відмовлялось. Два інші випадки: один вінніпежець подавав прохання двічі на дозвіл відвідин для свого племінника — відмовлено. Мій двоюрідний брат в Австралії двічі подавав прохання, щоб його відвідав племінник — обидва рази відмовлено. А причини — щоб відвідувачі, особливо молоді особи, не побачили життя в вільному світі та не привозили небажаних для режиму інформацій про те життя. Вишезазначена відвідувачка своєї тітки в Вінніпезі, після повернення, не мала проходу, не могла відчепитись від запитань сусідів та знайомих: «Яке там життя закордоном? Населення імперії відчуває, що щось не є в порядку в «соціялістичній дійсності», але вони не мають можливости довідатись про життя у вільному світі.

В 1929 році, після закінчення інституту, працював я на селі в одній агрономічній школі. Одного разу після висвітлення фільму із ЗСА (до 1930 року в імперії висвітлювались закордонні фільми) де показували страйки робітників, одна учениця завважила: «Нам на лекції історії та суспільствознавства пояснюють, та й преса про те пише, що в Америці безробіття, робітники виснажені, не мають де жити, сидять на вулицях. А на фільмі з Америки робітники виглядають пузаті, гарно зодягнені, у «шляпах» (капелюхах) тощо. Не пригадую, що я їй відповідав, але мусів доводити, що найкраще життя є таки «у нас».

Можновладці з Кремля приховують від молодших генерацій ті жахливі, криваві події, шо творились за часів Сталіна, Єжова, Берії. Бо коли б молодші покоління знали про ту тиранію, моральний та фізичний терор, то навіть там багато осіб з недовір'ям поставилось би до політики кремлівських можновладців.

У наслідок валуївщини та емківщини («емський указ»), здавалося б, національна свідомість та українська самобутність назавжди зникли би в Україні. Але після 1920 року, під час українізації, в Україні ніби з-під землі виринули молоді письменники і поети. Почали творитись письменницькі організації та об'єднання. Із села посипались масово вірші та проза; звичайно, не все те могло публікуватись, але зміст віршів та прози свідчив про талант.

Читач може запитати: в Україні є ж і комсомол (Комуністична Спілка Молоді), до якого належать сотки тисяч, а може й кілька мільйонів української молоді. Так, належить, але то лише формальність. Мати комсомольський квиток — легше вступити до вищого учбового закладу чи навіть до середньої фахової школи. Без комсомольського квитка одержати стипендію майже безнадійна справа. Автор цих рядків теж належав до комсомолу, але лише формально. У 20-х роках, якщо учень не є комсомолець або не належить до Комнезаму (Комітет незаможних селян), він мусів платити за навчання; оце й було причиною вступу до комсомолу, а не захоплення комуністичною ідеєю. Автора цих рядків тричі виключали з комсомолу,

але не відбирали комсомольського квитка, яким ще потім доводилось користуватись.

Не маю під руками статистики, скільки є членів та кандидатів компартії України, але треба відрізняти справжнього комуніста від члена партії. Комуніст — це особа, яка ісповідує комуністичну ідеологію, вірна комуністичній ідеї. Якщоб із загального числа членів КПУ є бодай 25% дійсних комуністів, то для режиму це було б добре. Решта членів компартії — пристосуванці, далекі від ісповідання комуністичної ідеології та ідеї. Є немало людей, що критично, а то й вороже ставляться до політики партії, але при сучасних обставин не можуть того проявити. Жити треба. Приклад: восени 1939 року доводилось зустрічати комуністів з Донбасу, які були прислані на адміністративні посади в «звільнених» Галичині та Волині. Одна пара, чоловік і його жінка, члени партії; він старий комуніст ще з 1918 чи 1919 року, вона — з недавніх часів, розповідала, що перед їхнім виїздом на Захід їм влаштували прощальну вечірку. На тій вечірці співпартійці заздрили, що їм випало щастя їхати у «звільнені» землі: «Там якихось два роки поживете полюдському, поки наші там не догосподарюються». . .

У 1941 році, мені, як учасникові Першої похідної групи, доводилось переводити збори в одному селі на півдні Київщини, з завданням обрати сільську управу, комісію по ліквідації колгоспу та переходу на індивідуальне господарювання; на голову цієї комісії селяни обрали колишнього кандидата в члени КП/б/ і колишнього голову колгоспу. Отож, не дуже вони були «комуністичні».

Але вернімось знову до національної свідомости українців, а особливо молоді, в підневольній Україні. Національна свідомість жевріє у єстві багатьох українців, але вони не можуть виявити її в тих обставинах, що панують на рідних землях. Треба жити, треба так пристосуватись до життя, щоб фізично зберігтись до слушного часу. Насіння національної свідомости посіяне, поросло і глибоко вкорінилось.

Дещо з порівняльної історії. Ірляндія, як за соціяльними та національними переживаннями є посестрою України, століттями терпіла національний і соціяльний гніт під час англійської окупації. Ірляндія також мала свій 1932-33 рік, — не пригадую вже, в яких то роках відбувалась та трагедія, так званий картопляний голод. Був великий неврожай картоплі, основного продукту живлення ірляндців, і населення Ірляндії масово гинуло з голоду, а їхня «покровителька» та «опікунка», Англія, не поспішила з допомогою рятувати від голодної смерти населення своєї колонії, а в садистичний спосіб спостерігала ту трагедію. За ті кілька століть окупації Ірляндії Англією, окупант в корені знищив ірляндську національну рідну мову — кельтську та насильно впровадив англійську. Так, окупант вирвав з коренем рідну кельтську мову, але окупант не зміг викорінити національну свідомість і національну самобутність. Протягом століть ірляндці підпливали власною кров'ю, борячись за своє національне визволення і, використавши історичні події, звільнились від окупанта, зажили власним національним та соціяльним життям у власній державі; але й до цього часу як державну мову вживають англійську. Вважаю, що про національну свідомість ірляндців зайво писати. Ірляндці, що героїчно боряться за звільнення від окупанта своєї північної частини. Те саме можна сказати і про Індію, Хорватію, яка терпить національне й соціяльне поневолення від свого «старшого брата» — сербів.

Приклад із особистого родинного життя. Листуюся зі своїм дворідним братом в Україні, який є малоосвічений; змолоду він працював на заводі, ще з 20-х років належав до компартії. До нашого листування «підключився» його синок. Перші два листи той син писав російською мовою. Я, звичайно, завжди пишу українською мовою. В одному лис-

ті я написав йому про слова в листі вищезгаданої жінки, що колись відвідувала свою тітку в Вінніпезі: «Те, що я там бачила, я в своєму житті не бачила і до кінця сового життя не буду бачити». То вже третього листа той мій двоюрідний племінник писав літературною українською мовою, бо в юнацтві він закінчив семирічну неповно-середню школу з українською мовою навчання. В хаті розмовлялось суржиком, мішанина слів української та російської мови. І він, як син робітника, належав до комсомолу і тепер, мабуть, є членом компартії. Оце йому двічі відмовлено в дозволі відвідати свого дядька в Австралії. Другий яскравий приклад: восени 1939 року до Львова прибула вчителька російської мови, віком 25 - 28 років. Говорила «твердою» російською мовою. Працювала вчителькою в середній школі. Вліті 1941 року «навернулась» до українства, пішла в Україну з однією похідною групою і там загинула, розстріляна німцями.

Якщо в містах по всіх школах навчання переводиться російською мовою, то по селах в початкових, середніх та в деяких середніх професійних школах навчальною мовою є таки українська. Автор цих рядків не є аж таким песимістом. Хоч у московсько-комуністичній імперії провадиться ідея злиття націй, хоч окупант топче і в брутальний спосіб намагається в корені знищити українську самобутність, але та забруднена садизмом і кров'ю рука окпанта не може дістатись до єства, душі і серця української людини, щоб і звідтам вирвати та потоптати національну свідомість та національну самобутність.

* * * * * * *

. . . Справжній дружбі народів суперечить і практика заселення міст національних республік російським населеиням. Так в Українській РСР систематично, рік у рік збільшується російське населення і зменшується українське. Аналогічні національні міграції відбуваються в Литві, Латвії, Естонії, Білорусії, Молдавії, Казахстані, Кургизії та інших національних республіках. Така колонізація суперечить дружбі народів. Наприклад, поява на Україні великих мас російського населення (відставні офіцери, відставні працівники КҐБ та інші привілейовані категорії громадян), які селяться у містах і захоплюють усі вигідні посади, роботи і професії, призводить до того, що корінне українське населення відтискається на низькооплачувані роботи чорноробів, санітарів, двірників, грузчиків, будівельних та сіль. госп. робітників. Таке безцеремонне заселення відвічних українських земель не обіцяє нічого, крім національної ворожнечі.

. . . . Не можна обстоювати дружбу народів і заразом обстоювати політику перемішування націй і розподіл між ними соціальних функцій виробництва і керівництва. Отже, з позицій істинної дружби народів треба переглянути політику перекачування національних меншостей на Сибір і заселення національних республік немісцевим, переважно російським або русифікованим населенням.

З клопотання Святослава Караванського Голові Ради Національностей Верховної Ради СССР 10.4.1966 р. *«Лихо з розуму»*, Париж 1968, ст.150.

Олена Теліга

СУЧАСНИКАМ

«Не треба слів! Хай буде тільки діло!
Його роби — спокійний і суворий,
Не плутай душу у горіння тіла,
Сховай свій біль. Зломи раптовий порив».
Але для мене — у святім союзі:
Душа і тіло, щастя з гострим болем.
Мій біль бренить, зате коли сміюся —
То сміх мій рветься джерелом на волю!
Не лічу слів. Даю без міри ніжність.
А може в цьому й є моя сміливість:
Палити серце — в хуртовині сніжній,
Купати душу у холодній зливі.
Вітрам і сонцем Бог мій шлях намітив,
Та там де треба — я тверда й сувора.
О, краю мій, моїх ясних привітів
Не діставав від мене жадний ворог.

Іван Ірлявський

СТОЛИЦЯ

Столиця народу, столиця землі —
Корона ясної країни;
Її не поставити з жалю і сліз,
А з праці, і крові рубінів.
Столипю будують славетні майстри —
Не рік, а тяжкими віками;
Міняють пісні в дорогі топори,
Леґенди — у мармур і камінь.
Бо почин столиці в народній душі,
В стихії, що вартості творить,
Які не znівечать суворість ножів,
Що встромить причаєний ворог.
Столицю не знищать хуртовини злі,
Пожежі, ні розрухи воєн,
Док' ласка Всевишнього щедро землі
Дає невідомих героїв.

«Література і мистецтво» ч. 2/1941 р.

(«Література і Мистецтво» — орган, що раз на тиждень виходив при «Українському Слові» в Києві. З приїздом до Києва Олени Теліги перетворено «Л.і М.» в «Літаври». Іван Ірлявський брав участь в редаґуванні «Л. і М.»).

Олена Теліга

ЗАСУДЖЕНИМ

Як ми можемо жити, сміятись і дихать?
Як могли ми чекати — не битись, а спать
В ніч, коли у в'язниці спокійно і тихо
Ви збиралися вмерти — у шість двадцятьп'ять.

І коли приволікся заплаканий ранок,
Вас покликала смерть у похмурій імлі —
А тепер наші душі і топчуть і ранять
Ваші кроки останні по зимній землі.

А тепер в кожнім серці пожежу пригаслу
Розпалили ви знову — спаливши життя.
І, мов гимн урочистий, мов визвольне гасло,
Є для нас двох імен нерозривне злиття.

Над могилою вашою тиша і спокій,
Та по рідному краю — зловіщі вогні.
Піти по слідах ваших скошених кроків
Рвучко тягнуться сотні окрилених ніг.

ПОВОРОТ

Це буде так: в осінній день прозорий
Перейдемо ми на свої дороги.
Тяжке змагання наші душі зоре,
Щоб колосились зерна перемоги.

І те, що мрією було роками,
Все обернеться в дійсність і можливість -
Нам буде сонцем кожний кущ і камінь
У ці хвилини гострі і щасливі.

Подумать тільки: наші села й люди,
А завтра прийдемо — до свого міста!
Захоплять владно зголоднілі груди
Своє повітря — тепле та іскристе.

Та звідкись сум зловіщий вітер вишле,
Щоб кинуть серце у крижаний протяг:
Усе нове . . . І до старої вишні
Не вийде мати радісно напроти . . .

Душа в розбігу стане на сторожі,
Щоб обережно, але гостро стежить
Всі інші душі — зимні чи ворожі
І всі глибокі поміж ними межі.

І часто серце запалає болем,
А щось гаряче аж за горло стисне,
Коли над рідним, тимже самим полем
Зависне інша, незнайома пісня.

Чекає все: і розпач і образа,
А рідний край нам буде — чужиною.
Не треба смутку! Зберемось відразу,
Щоб далі йти — дорогою одною.

Заметемо вогнем любови межі,
Перейдемо у брід бурхливі води,
Щоб взяти повно все, що нам належить,
І злитись знову зі своїм народом!

Іван Ірлявський

СЕЛО

I

Поганьблена земля — гуляло тутки зло,
на зло прийшло криваве літо й осінь.
Стурбовано задивлене село
в сліди того, що вчора відбулося:
Палали обрії, тряслись шляхи
І падало у лютім змагу місто . . .
У далечінь крізь бурю й порохи
Болючі й радісні летіли вісті.
Та, ось, заперши віддих, як у сні,
Село намацує живий свій корінь:
— Інакші зорі блиснуть в вишині
І дух новітній нині заговорить!

II

Земля, земля . . .
Збідованих полян
Яснішають суворі чола й лиця,
Зароджується в усмішці: з е м л я ,
Хвилюється і плаче у зіницях . . .
За неї стільки витрачено сил,
Насипано ряд могил навколо;
Знівечино чимало пишніх сіл
І трупами зволочено їх поле . . .
Добро розграблено. Ех, доле навісна,
Ти оздоровишся, ти будеш краща,
Бо, ось, росте в степах озимина —
Із крови рук і болю серця —
н а ш а !

Літаври, ч. 2, 1941 р.

Ч Е Р В Е Н Ь

Блакитний червень обрій підійняв
І широчини розгорнув барсисті, —
В душі дзвенить весняна ще луна
Із долів променистих.

Ходім у поле — вже цвітуть жита —
Не затоптати те, що має корінь,
Коли блищить і зваблює мета
В рожевому просторі.

Ставай же поруч, дорога,
Одні нас в'яжуть — боротьба й принада,
Та даймо знак схвильованим лугам
І рік ясним свічадам.

Що наші навіки вони, — ми їх,
Що ввік із ними злита наша доля
За те, що падали й падем за них
У бою серед поля.

Заходом Закордонного Представництва Української Гельсінкської Групи появилася в Першій Українській Друкарні у Франції (Нью-Йорк - Париж) книжка «*На суд історії — суд над Генріхом Алтуняном*».

Замість рецензії, дозволяємо собі передрукувати цікаве вступне слово до цієї книжки відомого правозахисника Леоніда Плюща.

Редакція

СУД ІДЕ . . .

Перед очима харківські процеси 1969-70 рр.

КГБ штучно розбив справу на три процеси, шоб мати більше «навару» з тієї самої юшки. Суди над Г. Алтуняном, В. Недоборою й В. Пономарьовим, А. Левіним закінчилися однаковим вироком для кожного — 3 роки, вищим строком по ст. 187₁ («наклепи» на радянську владу). Слідство й процеси були суцільною трагікомедією, фарсом, абсурдом. Я спробував цей абсурд описати для «Українського вісника» і в «Карнавалі історії».

Кришталева — «до ідіотизму», як вважали деякі з друзів — натура чесної людини примусила навіть у таборі Генріха Алтуняна працювати сумлінно. Навіть у таборі він отримав премії за винаходи, хоча й «качав права» й боровся за перевиховання «бакланів», хуліганів. Коли в табір попав І. Бурмістрович і хулігани почали знущатися над ним, Алтунян і начальнику табору і «бакланам» заявив, що не допустить до антисемізму . . .

Вийшовши на волю, Алтунян спробував вести себе тихо, «зав'язати». Не міг. Порушив і дисидентський кодекс — став профспілковим діячем, щоб «качати» — захищати трудящих, і «обивательську норму» — продовжував думати, читати й навіть висловлюватися вголос, протестувати проти ганебної міжнародної політики уряду.

Дон Кіхот? Безумовно. Не зміг перебороти свій «південний» (вірменський) темперамент чесної людини. І за «менше» (бо в 1969 р. він був членом Ініціятивної групи для захисту прав людини, співробітничав із «Хронікою поточних подій») — отримав у 1981 році найвищий строк по статті 62-ій: 12 років («антирадянська пропаґанда»). В таборі бере участь в голодівках, підписує колективні протести проти ГУЛАГ'у (див., напр., лист віруючих до Папи Римського . . .)

Запис суду, що лежить перед читачем, попри усі темні місця, недомовленності, досить яскраво малює суть суду: тотальний абсурд комедії звинувачення й захисту. Прокурор, як і 10 років тому, абсолютний ідіот. Йому й не потрібно мати ні освіти, ні розуму. Вирок винесено вже на початку навіть не слідства, а вже після першого доносу про те, що Алтунян не капітулював.

Хтось із свідків веде себе підло. Хтось — добре. Хтось бреше. Інший говорить правду. Дружина Генріха відмовилась брати участь в слідстві. Все це не має значення для судового вироку. Якщо бачити тільки запис суду, то можна подумати, що взагалі ніхто з дійових осіб процесу, ніщо з їх поведінки не має значення.

Сенс дон-кіхотської боротьби Алтуняна з владою злочину й брехні — за межами цього суду, запису.

Владі вдалося вбити Олексу Тихого й Антоненка-Давидовича, зламати Дзюбу й Бердника. Ідей, які вони вкинули в душі тисяч інших людей не вдалося вбити.

Головного досягнення правозахисного руху не вдасться знищити — перемоги над рабом — у — собі, над ірраціональним страхом, що паралізував народи СР СР у сталінські часи. Якщо радянська влада довела, що можна вивести нову породу людей: homo soveticus, то дисиден-

ти довели, що людське неможливо знищити. І в цьому, загально людському й національному, бувший комуніст вірменин Алтунян постійно нагадує мені французького вірменина Кехаяна, який розірвав із своїми комуністичними ілюзіями, побачивши радянську дійсність. Той самий південний темперамент чесної людини. Різниця між ними хіба в тому, що Алтуняна посадили, а Кехаяна викинули з партії еврокомуністи. Кехаяна звинувачували в антирадянській прпаґанді й зв'язках з Францією й Ізраїлем. І там, і там — друзі з першого процесу: зірвати зв'язки з ними? Справа ж не в Гельсінських угодах про вільну циркуляцію людей та ідей! Це ж персональні, дружні зв'язки, які людині не можна розірвати без загрози її душі. Й навіть життю.

В Ізраїлі в 1978 р., вмер від розриву серця Аркадій Левін. Це сталося на слідуючий день після нашої зустрічі. Аркадій розповідав про харківських друзів, говорив про своє бажання залишитися на «границі», життєвій меті, що сполучає живий спомин про батьківщину — мачуху, й нову батьківщину — Ізраїль. Людина російської культури, Аркадій стояв на позиціях безумовного державного відокремлення України. Та й просто любив Україну, її культуру, природу й пісні. І доля її боліла йому, як доля друзів, що залишив там. Я не скажу — як доля свого народу, свого Ізраїлю. До свого Ізраїля він ішов . . . Це дуже складний процес — і складна, тяжка позиція, «на границі». Ізраїльський російськомовний поет Ілля Рубін заклинав, бажав розрив трави, яка б зірвала його живий зв'язок з покинутою Москвою, шоб не заклякти на місці соляним стовпом. І не зміг: розрив — трава «странной» (дивної), за висловом Лєрмонтова, любов розірвала серце І. Рубіна . . .

Вона ж знову повела Генріха Алтуняна у тюрму (Алтунян пояснює на суді, чому він не хотів еміґрувати, хоча це був єдиний шлях врятуватися від нової тюрми).

Як повела на новий строк Валерія Марченка . . .

Неможливо в короткій статті пояснити цю складну любов до Батьківщини, до людей — любов, про яку ще на процесі 70-го року говорив українець В. Недобора, цитуючи російського філософа Чадаєва, якого Микола І об'явив божевільним, за те, що він любив Росію відкритими очима . . .

Паралеля з Валерієм Марченком не припадкова — інтернаціоналізм А. Левіна, Г. Алтуняна, В. Марченка включає в себе любов до чужих народів й гірку любов до свого (гірку своєю правдою відкритих очей . . .) Неларма Алтуняна звинувачували в сіонізмі й українському буржуазному націоналізмі, В. Марченка – в українському й азербайджанському націоналізмі, П. Григоренка — в сіонізмі й кримсько-татарському націоналізмі . .

Українське видавництво, публікуючи процес над Генріхом Алтуняном, підтримує традицію такого інтернаціоналізму, що сполучує в собі патріотизм і біль любови до інших народів. І я думаю, що тільки така позиція українського націоналізму допоможе нам, українцям, добитися своєї мети — стати народом державним.

Леонід ПЛЮЩ

ВШАНУВАЛИ ПАМ'ЯТЬ ПОЛК. АНДРІЯ МЕЛЬНИКА ТА ВІДЗНАЧИЛИ РІК Д-РА ОЛЕГА КАНДИБИ-ОЛЬЖИЧА В СІДНЕЇ

Сідней, Австралія *(Пресова Служба ІСНО)* 24-го листопада 1984 року в Українській Католицькій Церкві св. Андрея в Лідкомб, Всеч. о. Богдан Томашек відслужив заупокійну Службу Божу і панахиду по св.п. полк. Андрієві Мельникові і д-рові О. Кандибі-Ольжичеві.

Між численними присутніми, що прийшли помолитися за душі визначних українських патріотів і провідних діячів, виділялася група членів Організації Українських Націоналістів, з організаційним прапором.

У неділю, 25 листопада 1984 р. в Українській Православній Церкві св. Покрови у Гомбуш Вест, протопресвітер Олександр Пігулевський, після Божественної літургії відслужив Панахиду по сл.пам. голові Проводу Українських Націоналістів полк. Андрієві Мельникові і по д-рові Олегові Кандибі-Ольжичеві, його близькому співробітникові й заступникові Голови Проводу Українських Націоналістів, попереджуючи Панахиду короткою, але дуже змістовною проповіддю.

Співав церковний хор під орудою п. Івана Лясківського.

Того ж самого дня по полудні в залі Українського Народнього Дому в Лідкомбі відбулася академія-концерт у пам'ять згаданих провідних діячів Українського Націоналістичного Руху. На естетично удекорованій квітами і національними організаційними емблемами сцені, красувалися портрети Полк. Андрія Мельника і д-ра Олега Кандибн-Ольжича, роботи мистця Петра Кравченка.

Відкрив свято і керував програмою пл. сен. Юрій Суховерський, який попросив присутніх однохвилинною мовчанкою вшанувати пам'ять тих, що жили працювали й умерли за Україну і для України, як також усіх тих, що боролися під їх проводом і на вівтарі Батьківщини поклали своє життя. Після того Ю. Суховерський подав короткий життєпис Олега Ольжича, згадуючи, що в молодості він був активним пластуном. Закінчив свою промову Ю. Суховерський рецитацією Ольжичового вірша «Пластовий капелюх». Змістовну й дуже добре опрацьовану доповідь про Олега Ольжича, науковця і культурного діяча, поета і революціонера-героя виголосив Святослав Книш.

В мистецькій програмі взяли участь: Марта Менцінська - сопрано, Наталія Тиравська -рецитаторка, Петро Деряжний - бандурист і П. Пасторів - бас. Акомпаніювали на фортепіяні Зінченко і Терпак.

Після мистецької програми, майор А. Жуківський виголосив коротке слово про полк. Андрія Мельника, керманича Українського Націоналістичного Руху, людину обов'язку й почуття відповідальности, полководця-військовика й державного будівничого.

У своєму слові доповідач, провідний член Організації Українських Націоналістів і учасник Похідних Груп, не міг стриматись від емоцій, представляючи постать криштального патріота, непересічної української людини, якого історія належно оцінить в майбутньому.

Відспіванням Національного Гимну закінчено це урочисте свято.

В АНГЛІЇ ВІДЗНАЧЕНО РОКОВИНИ СМЕРТИ ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА

Лондон, Англія *(ПС ІСНО)* — Заходами Головної Управи й Ради Об'єднання Українців у Великій Британії відбулося в неділю 21-го жовтня 1984 року загальне відзначення пам'яті визначного українського поета-революціонера, провідного націоналістичного діяча та заступника голови ПУН д-ра Олега Кандиби-Ольжича.

Відзначення 40-их роковин смерти Олега Ольжича розпочалось у Катедрі УАПЦ в Лондоні Богослуженням та панахидою, що їх відслужив настоятель Катедри о. протопресвітер Михайло Галиця, виголошуючи проповідь, в якій висвітлив Олега Ольжича як приклад сили християнської любови та жертви, який не зрадивши своїх друзів, згинув у муках

в концентраційному таборі Саксенгавзен.

Під час Служби Божої та панахиди співав хор «Дніпро» з Олдгаму, під дир. О. Корольчука.

Після Богослуження в залі Катедрального храму відбувся для парафіян, гостей та членів хору спільний обід, що його приготувало Сестрицтво УАПЦ.

Цього ж самого дня в пополудневих годинах відбулася святкова академія присвячена пам'яті Олега Ольжича в 40-ві роковини смерти.

Академію відкрив вступним словом голова Об'єднання у Великій Британії Андрій Костюк. Реферат про Олега Ольжича українською мовою прочитав Олекса Домашовець, член Головної Управи ОУ у ВБ, а відтак англійською мовою слово виголосив Степан Мороз, Голова Молодечої Організації при ОУ у ВБ на Англію.

В мистецькій частині з деклямацією «Олег Ольжич» О. Стюарта виступала Євгенія Мельничук з Брадфорду, а потім Катерина Починок з Олдгаму рецитувала поезію Олега Ольжича «Захочеш і будеш», з циклю віршів «Незнаному воякові».

Мішаний хор «Дніпро», та дівочий квартет цього ж хору виконали ряд пісень: «Козака несуть», «Заквітчали дівчатонька», «Ой горе тій чайці», «І гай знов сміється». Із в'язанкою пісень «Думи про Україну» виступив бандурист Володимир Луців.

Святкову академію закінчено словом подяки Голови Головної Управи ОУ у ВБ А. Костюка та відспіванням національного гимну.

В ЕНФІЛЬДІ ВІДЗНАЧЕНО РІЧНИЦІ ВЕЛИКИХ ПОСТАТЕЙ

Лондон, Англія *(ПС ІСНО)* — Українську громаду в Енфілді, Англія, відвідала в неділю 25-го листопада 1984 року голова Товариства Українських Жінок ім. Олени Теліги у Великій Британії Віра Смерека, виголошуючи на урочистому вечорі доповідь н.т. : *«Пропам'ятні річниці Листопада»*.

У своєму слові доповідачка коротко згадала про Листопадовий Зрив 1918 року, Другий Зимовий Похід Армій УНР і геройську смерть 359 воїнів Базару, а відтак, 20 років пізніше, другий Базар і його жертви, як також 40-річчя смерти Митрополита Андрея Шептицького та 3-го голови ПУН ред. Олега Шутя-Ждановича.

Основніше Віра Смерека зупинилася на постаті полк. Андрія Мельника, другого голови Проводу Українських Націоналістів, у 20-ті роковини його смерти, та д-ра Олега Кандиби-Ольжича, заст. голови ПУН у його 40-у річницю смерти.

Свою доповідь Віра Смерека закінчила твердженням, що народ наш породив нових борців та героїв, які караються на засланнях та в тюрмах московської імперії. З великим болем сприйняла українська громада вістку про смерть довголітніх в'язнів московських тюрем і таборів Олекси Тихого, Валерія Марченка та Юрія Литвина. Ці найновіші жертви в сьогоднішній Україні засвідчують, що ніяка сила не спроможна зупинити рух спротиву, який живе в Україні.

Мистецьку частину урочистого вечора виповнили рецитації та спів у виконанні молоді: Люби та Ірини Хміль, Романа та Андрія Турів.

Закінчено програму відспіванням усіма присутніми національного гимну.

Користаючи з нагоди побуту голови ТУЖ Віри Смереки в Енфілді, членкині філії Товариства Українських Жінок в Енфілді відбули окрему зустріч, на якій Віра Смерека подала присутнім інформації про працю СФУЖО, як також про найближчі пляни і завдання, зокрема про жіночу конференцію в Найробі в 1985 році. Приявні мали можливість обмінятися думками на різні теми, пов'язані з діяльністю жіночих організацій, про що голова ТУЖ давала вичерпні інформації.

Як урочистий вечір, так і товариська зустріч залишили у всіх незвичайно гарні враження. ***(М.Т.)***

У ВЕНЕЗУЕЛІ ВШАНОВАНО ПАМ'ЯТЬ ПОЛК. АНДРІЯ МЕЛЬНИКА ТА Д-РА ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА

Каракас, Венесуеля. — *(ПС ІСНО)* Українська громада у Венесуелі вшанувала в місті Каракас у неділю 11-го листопада 1984 року 20-ті роковини смерти полк. Андрія Мельника та 40-ві роковини смерти його заступника д-ра Олега Кандиби-Ольжича.

Після недільних Богослужень в Українській Православній та Католицькій Церквах була відправлена Соборна Панахида за спокій душ обох великих постатей. Відправляли Панахиду спільно священики обох віроісповідань, о. протопресвітер Леонід Лотоцький та о. Зеновій Хруш.

Перед Панахидою о. протопресв. Л. Лотоцький у своїй проповіді присвятив, побіч О. Ольжича, найбільше місця постаті полк. Андрія Мельника.

В пообідних годинах відбулася в Українському Народному Домі при вулиці Україна святкова академія в пошану 2-го Голови ПУН полк. Андрія Мельника, керманича ОУН та Українського Націоналістичного Руху, якого німці після арешту тримали в концентраційному таборі Саксенгавзен, та Олега Ольжича, керманича ОУН на Україні під час 2-ої світової війни, що був замучений німецьким ґестапом у Саксенгавзені.

Академію, в якій взяла участь численна українська громада, відкрив і нею провадив заступник голови Української Громади у Венесуелі Іван Мазняк. Реферат про полк. Андрія Мельника, як чільного і визначного військового і політичного діяча, прочитав п. Чорний, після чого слідували виступи дітей суботньої Рідної Школи. Із деклямаціями виступали учні молодших і старших кляс. Доповідь про Олега Кандибу-Ольжича із глибоким зворушенням виголосила Марія Мазняк.

При цьому слід згадати, що завдяки Марії Мазняк, яка керує в Каракасі школою Українознавства, відновлено після деякої перерви навчання в суботній Рідній Школі.

Після закінчення академії відбулося в приміщеннях УНДому в Каракасі для всіх учасників академії прийняття, на якому внступав зі спогадами д-р Дмитро Маслій.

Завдяки старанням Юрія Грицнка у найбільш почитній газеті столиці Каракас «El Mundo» з датою 22-го листопада 1984 року появилася стаття про голодомор в Україні в 1933-34 рр., пера журналіста Люїса Морено.

В тому ж самому щоденнику з датою 22-го грудня 1984 року також появилася на ту тему коротка стаття Юрія Грицика.

СУБОТНЯ ШКОЛА В КУРИТИБІ

Курітиба, Бразилія */ПС ІСНО/* Величаво відбулося тут в неділю 4 грудня 1983 р. закінчення Шкільного Року Суботньої Школи при Хліборобсько-Освітньому Союзі (ХОС) та Українсько-Бразилійському Клюбі (УБК).

Суботньою школою, яка діє за зразком шкіл українознавства, провадять членкині Української Жіночої Організації (УЖО), що діє в системі ХОС.

Відкриття почалось виставкою фотознимок, які зображували 30-літню працю наших Організацій в діточій, молодечій та шкільній ділянках. Після цього відбувся виступ конкурентів конкурсу вишиваних строїв, в якому цього року взяло участь велике число учасників. Зі своїми гарними національними строями, вишиваними за взірцями різних сторін України виступали діти у віці від 3-ох до 15-ти років.

У склад жюрі конкурсу входили членкині головної управи Української Жіночої Організації та одночасно учительки школи: п-і Ольга Т. Горачук, п-і Марія К. Волошин та п-і Ангелина Чечко. Деякі діти були окремо нагороджені та вирізнені.

На окреме признання заслуговують мами, бабці, тітки та навіть прабабці, які з найбільшою любов'ю та відданістю вишивали щонайгарніші строї своїм малятам.

В дальшій частині програми діти заспіва-

ли марш Школи — «Гей же вставайте». Найменші діти — дошкільного віку під проводом юначки Каті Мазепи-Баран відмовили зворушливу молитву до Всемогучого. Відтак слідували деклямації: «На Новий Рік» — Александра Калко; «Українська Мова» — всі діти дошкілля; «Марш дітей» — Наталка Сисак; «Рідному Селу» — Ляриса Сисак; «Ялинка» — Тетяна Мартинюк. Група учнів виконала на сцені п'єсу «Гей ти куме, де ідеш». Учениці 3-ої і 4-ої кляси заспівали жартівливу «Пироги», що присутні дуже собі сподобали. На закінчення першої частини програми всі діти заспівали колядку «Небо і Земля».

Підчас першої частини програми мали ще слово юначки і юнак — члени Молодечої Організації «КЛЕМ»: Дебора Христина Равлик, Мірна Слава Кирилович Волошин та Корнелій Шмулик, які розповідали присутнім про перебіг Шкільної активности та підбадьорювали молодь та всіх інших, щоб шукали свої коріння, училися мови своїх нащадків, їхні традиції та тисячолітню нашу історію та культуру. Дуже добре вела програмою в українській мові Анна Марія Бовкаловська-Мазепа та в португальській мові Моніка Климчук Фернандес.

В другій частині програми учні виконали 6 українських фолкльорних танців: «Гони вітер» — сольо А. М. Бовкалоська-Мазепа, «Орличка» і «Джиґун» — учні 2-ої, 3-ьої і 4-ої кляс, «Козачок» і «дощик» — дошкілля та учні 1-ої кляси та на закінчення «Гопак» виконаний всіма учнями школи.

На закінчення програми всі присутні заспівали «Многая Літа» учителькам, батькам, учням та добродіям Школи. Директорка Школи подякувала учителькам та добродіям за добру співпрацю, а учні вручили своїм учителькам окремі подарунки, як вияв їхньої вдячности. Також були вшановані голова Жіночої Організації п-і Татяна Ващин, що завжди є присутня у Школі де вчить ручні роботи, як також член Управи Жіночої Організації п-і Антонія Сисик, яка все активно допомагає Школі. Директорка Школи Євгенія Б. Мазепа була вшанована головою Жіночої Організації букетом рож, а п-і Антонія Сисик в імені Організації вручила кожній учительці по одній рожі.

Також були вшановані учнями та учителями Йосиф Генріх Мартіне, диригент орхестри, що все супроводить дітей на гармонійці або на піяно на всіх вправах чи виступах та рівнож Адольф Іванків, який від кількох місяців вчить наших дітей фолкльорних танців.

Учителька 1-ої кляси п-і Лідія Єдин була також відмічена, однак була відсутня. Разом зі своїм мужем Петром брала в той час участь у ІУ Конґресі СКВУ в Торонто.

На закінчення цілої програми була подана перекуска, що її приготовили мами та членкині Жіночої Організації.

Усім належиться признання та подяка за цьогорічну працю, як також найщиріші побажання повного успіху у наступному шкільному році.

(Є. Б. Мазепа)

КРАЇНА БЕЗ ІСТОРИЧНОЇ ПРАВДИ

Закінчення зі ст. 42-гої

в тому, що це нелогічне гальмо спиняє істориків у праці. Там власне доведено помилковість цієї гіпотези; повторимо ще раз: мовляв, Київська держава встановилася в дофевдальнім періоді, а в февдальнім, можливо, після поділу Ярослава Мудрого, 1054 р. увійшла у період розладу і врешті зовсім зникла. На руїнах цього виникло три народності враз із росіянами і булорусами. А українська нація почала щойно формуватися у XIУ ст. До цього періоду відносять і розвиток української бібліографії, не кажучи вже про історію, що не є моїм предметом.

Як уже було сказано у вступі; російська істрографія не має сталої форми історичної правди. Замість визнати щиро що закономірним шляхом, на взірець американської нації, що виникла з англійської, нова свободолюбна нація з великими потенціялами, свобода стала рушієм добродійства, росіяни не хочуть признатися, що в них нема початку історії, бо фіно-монгольська кров з домішкою слов'янської не дає типа людини західньої культури, тому вони розвивають фальшиву гіпотезу «трьох націй».

Є фактом, що у всесвітню скарбницю Москва дала небагато. Сьогоднішній терор, поширений у всіх країнах, є грізним присудом усьому російському народові. Згідно з заповітом Христа, «кров на вас і на дітях ваших» неминуче закінчиться суворим вироком. Колись царі визначали своїм авторитетом історичну правду: «За святу Русь», «за отєчество», — а тепер ці «істини» визначає культ КПСС.

Редагування журналу в умовах модерних середників телекомунікації нелегка справа. Особливо вобставинах еміграційного життя. Головним недоліком кожної етнічної еміграційної преси (крім повсякчасних: відсутности фінансових засобів і обмалі модерних засобів) є брак і нестача фахових журналістів. Минули вже ті часи, коли серед повоєнної еміграційної гущі й атмосфери можна було мобілізувати десятки, а то й сотні діячів пера, в тому числі й знавців з різних ділянок політичного, суспільно-громадського життя, науки, культури й ідеологічних питань, та визначних авторів спогадів з недалекого історичного минулого. Сьогодні до основних завдань вільної української преси належить не тільки об'єднувати залишки тих діячів пера, які не перестали крокувати з духом часу, але й виховувати нових ентузіястів преси поза поневоленою Україною. А це також нелегке діло.

В намаганні мобілізації поважної частки духової субстанції українського еміграційного суспільства навколо кваліфікованого журналу, ми старались недобачати деякі явно неґативні прояви ексцесів у громадському й політичному житті нашої діяспори, зрікаючись почасти від деяких власних настанов, при тому з деяким ризиком відчуження своїх співробітників і прихильників.

Виходячи з двох основних засад: власних політичних та ідеологічних позицій та моментів загальної національної доцільности, Редакційна Колеґія «Самостійної України» старалася в останньому році шукати виходу з безперспективного клімату та психологічних зламів у лоні еміґраційного суспільства шляхом звернення погляду з одного боку в минуле, а з другого — у майбутнє. І так, в сорок років від закінчення Другої світової війни, в цьому числі ми продовжуємо документувати важкі втрати ОУН під час цієї кривавої світової розправи.

Ми свідомі того, що не всі наші старання й спроби дати читачеві цікавий і різноманітний журнал були успішні. Найповажнішою прогалиною залишається вивчання й висвітлення свіжого й доосновного погляду на процеси в Україні. Іншим недомаганням можна вважати той факт, що «СУ» часто містить, а то й передруковує статті, присвячені визначним подіям минулого й сучасного, з інших видань, особливо з тижневиків «Українське слово» та «Новий шлях». Цей факт, здавалося б не завжди доцільний, є зумовлений особливим становищем «СУ» як єдиного (під цю пору) журналу - речника українського націоналістичного світогляду матірної ОУН. У такий журнал, крім досконалої документації важливих подій минулого, мусить виявляти далекозорість і гнучкість у постановах і стратеґії УНРуху, а також мати відвагу відкритою трибуною слова прокладати нові шляхи до остаточної мети.

Однак, у процесі шукання цих нових шляхів ми не можемо обійтися без співпраці заслужених мислителів УНРуху і тих (старших чи молодших), які віднайшли в собі талан промінювати своє розуміння націоналістичного світогляду, світла й тіні нашого минулого й реальну уяву майбутнього серед свого довкілля.

Тож апелюємо до них: «Самостійна Україна» це ваш журнал; посилайте свої дописи, спогади, документи, критичні завваги й поради, щоб разом доконати поважне діло.

Ред. Колеґія

ПРЕСОВИЙ ФОНД «САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ»

рік 1985

ЗСА:

Лунь Петро	$13.00
Корінець Микола	10.00
Прісташ Григорій	10.00
Яремішин Василь	8.00
Яримович Юрій	8.00
Мацькевіч С.	8.00
Смага Володимир	5.00
Печенюк Іван	4.00
Павліш Ілля	3.00
Дорожинський Павло	3.00
Турянська Рома	3.00

КАНАДА:

Українська Стрілецька Громада *Головна Управа*	$200.00
Байрак Михайло	13.00
Сукар М.	13.00
Українське Національне Об'єднання, *Монтреаль*	8.00
Дуда Павло	10.00
Д-р Іван Мулик	8.00
Нікодим Дмитро	3.00
Верига Василь	6.00
Цимбалюк С. /*Австралія*/	*8.00*

Адміністрація «С. У.» усім Жертводавцям щиро дякує!

АДРЕСИ ПРЕДСТАВНИЦТВ «САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ»

В Англії:

Mr. O. Semeniuk
41 Farfield Ter.
Bradford, BD9 5AW
West Yorkshire England

В Німеччині:

Dr. Yakiw Makoweckyj
8 Muenchen 80
Ayingerstrasse 23/II r.
West Germany

В Австралії:

Mr. T. Topcij
93 Blamey Cr.
Campbell, A.C.T. 2601
Canberra, Australia

В Арґентині:

Mr. Bohdan Kowal
Rivadavia 1569 1033
Buenos Aires
Argentina

У Франції:

Mr. Basile Moulek
34. rue de la Belle-Ile
77500 Chelles, France

В Канаді:

Mr. W. Zacharchuk
557 Enniskillen Ave.
Winnipeg, Man. R2V 0J5
Canada

В Монтреалі

Mr. Ivan Chochlach
7753 Jean Chevalier St.
La Salle, Que. H8N 2K8
Canada

Published by

UKRAINIAN - AMERICAN
PUBLISHING and PRINTING CO.
[illegible] W. Chicago Ave. Chicago Ill. 60622 USA